

חדוות המהפכה

קו נאב

תרגום: יאיר חילו ואייל רוזנברג

ה ק ד מ ה

על החיבור

במחשבה על ההגות הרדיקלית שבנמצא, נראה שאין אפשרות לקבוע רשימת קריאה כלשהיא, עקבית ומסודרת: כזו שאדם ללא כל רקע תאורטי יוכל להתיישב ולקרוא לפי הסדר, ולהגיע כך צעד-אחר-צעד לתפיסה כוללת בהירה ומקיפה, לפרספקטיבה משמעותית על תופעות חברתיות והיסטוריות. המצוי בפועל הוא ריבוי של תמלילים, אשר על כל מעלה יש בהם גם חסרון: חלקם ארוכים ומקיפים, אבל יבשים ואינם דנים בשאלות המעניינות באמת; אחרים מפריחים הרבה טענות-שווא הנשמעות נגד מהפכה ("תראה מה קרה ברוסיה", "טבע האדם תמיד יצמיח שליטים ומנצלים", וכו') אבל התובנות שבהם לא מאוד נגישות, והקורא צריך לדעת מראש מה הוא מעוניין למצוא בכתוב; אחרים מכילים הרבה מידע עובדתי חשוב, אך המחברים הינם מוטים לטובת הקפיטליזם, או אחד הזרמים הסמכותניים במרקסיזם, כך שצריך לקרוא 'נגד' התמליל ולא 'יחד איתו'. במיוחד קשה המצב בישראל/פלסטיין, אשר הפעילות הרדיקלית בה (בכיוון אנטי-קפיטליסטי ואנטי-סמכותני) מועטה ביותר, ורק קמצוץ מן החומר הכתוב הפוטנציאלי מתורגם לעברית.

מאידך אין סיבה הגיונית לצפות לקיומו של מין אוסף 'מדריכים למהפכות ב-10 צעדים קלים'. אחרי הכל, מהפכות היא לא תכונת אופי, ולרובנו, ההתודעות למחשבה רדיקלית והאימוץ של תודעה מהפכנית הם תהליכים המתרחשים במקביל מכל מיני כיוונים בחיינו, בחומר ובמחשבה. כל החוטים מתפתלים להם אנה-ואנה, עד שהם נפגשים ב-'קליק' כזה, ואז לפתע אתה מגלה כי השתנו הנחות-היסוד והתפיסות הבסיסיות שלך; מן הנקודה הזו נהייה לך קל יותר לדעת מה חסר להתפתחות הרעיונית שלך, ואיפה אפשר לחפש את זה – כי אתה יכול לפחות לשפוט מתי אתה מתקדם לאנשהוא, ומתי אתה תקוע.

השאלה שעומדת בפנינו פעמים רבות היא איך לחולל, או לפחות לעודד את התהליך הזה, אצל מישהו אחר. לא נראה הגיוני להושיט לו ערימה של ספרים, ולומר לו "קרא"... על-פי-רוב מנסים לחשוף אותו להסברים ועובדות מזעזעות על כמה שהמצב הוא רע, או עד כמה שמגיע למישהו משהו שלא ניתן לו. התהליך התודעתי המצופה הוא, שכן-השיח שלך יחליט קודם שהמצב הקיים פסול, טעון-תיקון, ואז יחשוב על הדרכים לתקן את המעוות. זה לא קורה על-פי-רוב.

רוב האשמה לא נופלת דווקא על בחירת החומר אלא על נסיבות האינטראקציה, והניסיון הקודם שיש לרובנו בהיתקלות בשרלטנות או סתם קידום מכירות. לכן היינו רוצים שכאשר מישהו באמת מוכן להטות לך אוזן ולהתייחס אליך ברצינות, לפחות תוכל לתת לו משהו 'שווה'... **חזונו המהפכה**, שנכתב מתוך רגישות למגבלות של תעמולה מהפכנית, ולמגבלות של תאוריה רדיקלית, הוא תמליל כזה. איננו מתרשמים במיוחד דווקא מן ההצעות המסויימות של נאב, אבל אין צורך שאנשים יסכימו איתו – מה שחשוב הוא שהתמליל של נאב מעורר את הדימיון ואת המחשבה על מה עשוי להיות – ולכן הוא חביב עלינו.

מובן שהטהרנות האנארכיסטית שלנו לא תאפשר לנו לפרסם תמליל מלא פגמים כשהוא מלווה רק בשבחים מצדינו, ולכן נסקור בקצרה כמה מפניו הבעייתיים יותר.

ראשית ישנה ההאדרה המיותרת של מקורות-הסמכא של נאב. רבים נוטים לבחור לעצמם הוגה או אסכולה כלשהיא ולהתפעל ממנה באופן מוגזם לחלוטין, עד כדי כך שהם מייחסים לה תכונות מוגזמות, אובלעדיות על מגוון של רעיונות או צורות ביטוי חשובות: אני בטוח שגי דבור היה אדם מוכשר למדי, אך מכאן ועד האמירה שדבור הוא האדם היחיד אי-פעם שעשה 'שימוש דיאלקטי' בקולנוע – הדרך עוד רחוקה. כך גם לגבי מרקס: האם ניתן לראות בו את דמות 'הענוו הידוע', אשר התרכז בעיקר בהבהרה ביקורתית ובכוונה נמנע מלקדם אידיאולוגיה חיובית כלשהי כפי שמציג אותו נאב על-סמך ציטוט יחיד? הלא זכורים היטב מהלכיו באינטרנציונל הראשון, וענווה אינה התיאור המדוייק ביותר שלהם, אם נשתמש בלשון המעטה. אין טעם לחפש מושלמות, אפילו אצל אישים בעלי שיעור-קומה.

פן שני הוא הדמוקרטיזם האזרחני. הגישה הזו מתבטאת, למשל, בהתייחסות למערכת הנוכחית כבלתי-הגיונית, בהנגדה למערכת המבוססת על היגיון, ובציפיה שהניהול-העצמי הכולל ייראה כ-הגשמת החופש והדמוקרטיה. נאב ממין חברות במיון קודם-כל לפי אופני קבלת ההחלטות בהן; כשהוא מתאר בהמשך קווים ל'דמוקרטיה מועצתנית' כבסיס לחברה חדשה, לא מוזכר ביטול כוח-הכפייה הממוכז, ואין התייחסות משמעותית לשינויים אחרים שמחוץ למבנה הארגוני הרשמי של החברה. אלא שהחלטות תלויות לא רק בזהות מקבליהן או בהליך קבלתן, אלא גם בתנאים בהן מתקבלות ובנסיבות ובאמצעים של יישומן. וגם חברה חופשית אינה צריכה להוות מושא אידיאליזציה: נאב מצפה שברגע שאנשים יהיו 'חופשיים', ההכרעות שלהם יהפכו לינוניות באופן אוטומטי כמעט. בחזון של נאב, כל אחד בוחר לעצמו, מחד, עיסוק, באופן די בלתי-מוגבל; מאידך, נאב מניח שמתמזל המזל, וכל האנשים משמשים גם כמנהלנים פיקחים ומהירי-תפיסה, המקפידים להשתתף בהליכי הדיון וקבלת-ההחלטות, לעקוב אחרי כל פעולות ציריהם, להשקיע זמן ומאמץ רב בפעילויות הקולקטיביות וכן הלאה. היישוב בין שני הקטבים הללו הינו אחד האתגרים המרכזיים העומדים בפני חזון אנארכיסטי, ונראה שנאב אינו מתמודד איתו. הוא אפילו מניח שלמרות שכל אדם מתמחה במינהל ובמעקב

אחרי ענייני הקולקטיבים בהם הוא חבר, אף אחד לא יהיה מתוכם מספיק לנסות להפעיל מניפולציות-כוח ארגוניות, או עקשן מספיק כדי לפוצץ דיונים, וכולם ירצו רק 'חיים קלים' וכך יסכימו על פשרות הגיוניות.

פן בעייתי שלישי בחשיבתו של נאב קשור לקוטב ההפוך שהזכרנו לעיל: זוהי השאיפה לבסס את החברה העתידית על קהילות מקומיות קטנות, באירגון רופף ומצומצם. נאב רומז לכך שפעולתה התקינה של דמוקרטיית הצירים אותה הוא מציע, הפיקוח וההחלפה של הצירים המונעים שחיתות, מתאפשרים על רקע של אסיפה קבועה עם קשר בינאישי חזק בין חבריה – קשר המתאפשר רק ברמה המקומית הבסיסית; נאב כותב גם ששארגון רשמי רחב-היקף יהיה יוצא מן הכלל; הוא מקפיד להתייחס בחזונו באופן בלעדי כמעט לעיסוקים יחידניים, כמו מלאכה או אומנויות, לא לייצור רחב-היקף; והוא גם שואב השראה מחזונות כמו **בולו/בולו**, בו אנשים חיים בקולקטיבים אוטורקיים בני כ-500 איש, ולמרות זאת מצופה שחלק מאותם קולקטיבים יהיו מוקדים של 'טכנולוגיה גבוהה'. אלא שקיבוצי אנשים של 500 איש פירושו מערכת כלכלית, טכנולוגית וחברתית שבסיסה דומה לבסיס המערכת בתקופה ההיסטורית בה אנשים אכן חיו בקבוצות אוטונומיות של עד 500 איש. האמת היא, שאפילו הבסיס הצנוע ביותר של הטכניקה והייצור המודרניים תלוי באופן מוחלט בקיומה של מערכת כלכלית משולבת של מיליוני ומאות מיליוני אנשים – לא, לאו דווקא קפיטליסטית, אך כזו בה פרטים וארגונים קטנים וגדולים משתפים-פעולה בצורות שונות וברמות שונות, בכל רגע, בתהליכי התכנון, הייצור וההפצה. השאיפה לפרק את החברה האנושית למולקולות קטנות אינה יכולה אלא להוביל לפרימיטיביזם אשר נאב פוסל, ובצדק. בנקודה הזו יש לציין שביקורת זו מתייחסת לא רק לנאב אישית, אלא למספר רב של אנארכיסטים אשר מתעלמים מן הבסיס החומרי למערכות חברתיות ומבקשים לאחוז מקל בשני קצותיו – חברה המבוססת על קהילות קטנות ואוטונומיות, בכפיפה אחת עם טכנולוגיה ותעשייה מפותחת.

רביעית, היסודות שנאב מציע למערכת הכלכלית הבתר-מהפכנית הינם בעייתיים מאוד, כמו במערכות מהן הוא שוב השראה (למשל PerEcon של מייקל אלברט). לב הבעייתיות הוא מערכת הכסף של נאב: ה'אשראיוני' הוא כסף; אין טעם להתחמק מכך, יש להתמודד עם המשמעות של עובדה זו. בהיתקלות הראשונה במושג האשראיוני אצל נאב ניתן לצפות שרק חלק ממערכת תפוצת הכסף תשתמר, הווה אומר האשראיונים יוקצבו באופן בלתי-תלוי בתפקוד של הפרט כעובד ובשיווינויות, והשימוש בהם יהיה רק ברכישה, הווה אומר הגוף המייצר או המפיץ אינו אמור להיות מסוגל לצבור אשראיונים, וכך לא נסגר מחזור של כסף. כבר בנקודה זו ניתן לציין שעצם העובדה שהפצה של תוצר מתבצעת על-פי קריטריון פורמלי ומופשט – בעלות על אשראיונים, ולא על-פי צורך ובכפוף להחלטות קיבוציות, יכולה להיות בעלת השלכות מרחיקות-לכת (למשל: הצורך להבטיח בכפייה שכל אדם יוכל לממש את אשראיוניו; אחרת הם חסרי משמעות). אך אם נמשיך לקרוא נגלה שהשימוש בכסף הוא דבר די מדבק, ונאב מציע (נאלץ להציע?) עבודת-שכר תמורת אשראיונים לשם רכישת טובין, הווה אומר יצירת יחסי עובד-מעביד, או אולי יחסים קואופרטיביים, בקולקטיבים יצרניים; הוא לא מסביר איזו מין מערכת מונטרית תונהג ואיך היא תוכווון (הרי מישהו צריך גם להנפיק את האשראיונים), אך ברגע שנסגרים מחזורים של כסף בהחלט יש צורך באחת כזו. נאב מבטיח שהכסף לא יוכל לשמש לרכישת אמצעי ייצור, אדמות וכיו"ב, אך הרי גם בעברו של הכסף המוכר לנו לא יכול היה הוא תמיד לקנות כל חפץ (בתחילה, מן הסתם, גם-כן הייתה הגבלה למטלטלין), כאשר תהליך מהיר יותר או מהיר פחות חולל הפיכה-לסחורה [commodifiacation] של עוד ועוד יישויות כלכליות. נאב אפילו לא מצליח לגמור את הפרק לפני שהחזון שלו נופל קורבן לתהליך הזה: הוא מציע להחכיר בתים מפוארים יותר תמורת אשראיונים, במכירות פומביות; כל מי שחי במדינת ישראל בשנים האחרונות יודע שבין חכירה ובעלות ישנה מידה רבה של גמישות. ושוב, נאב אינו מתייחס לכפייה הדרושה לאכיפת קניין-החכר. חזון כלכלי אמנם לא צריך לסגור את כל הפינות, אבל גם להשאיר פחי יקוש כאלה זה לא ממש לעניין.

חמישית ואחרונה הינה ההטייה של נאב כאדם שחי ופועל בסביבה חברתית מסויימת, בחלק מסויימים של החברה העולמית. הדוגמה ההיסטורית החשובה ביותר בחיבור הינה מאי 1968 בצרפת, תקופה חשובה בהחלט לעיון; אלא שלא כל מקום הוא צרפת, או מערב אירופה או ארה"ב. נאב נוטה לעיתים די קרובות להכליל אבחנות לגבי המצב במדינות המפותחות לכדי אמת כלל-עולמית. הוא כותב, למשל, בארצות הנחשלות ביותר נוטים מאבקים חברתיים להצטמצם לכדי מאבקים צבאיים, והדברים נאמרים באכזבה, לא כשבח; אך נאב לא מציג חלופה משמעותית או משכנעת למהפכה בארצות המפותחות-פחות, ובכל-זאת מצהיר בפסקנות כי למהפכה מודרנית ... יהיה צורך מועט יחסית באלמות. דוגמה נוספת נמצאת במערכת הסחר שנאב מציע: הוא מצפה שמיעוט מן המוצרים ייחשבו ל'מותרות', ויהיו חלק מכלכלת כסף, ומתעלם מכך שבארצות בלתי-מפותחות-כלכלית כמעט כל מוצר מתקדם טכנולוגית ייחשב ל'מותרות' כאלה, וכך יתרחבו אפילו עוד יותר ההזדמנויות אותן ציינו קודם להצבר הון.

הסיפא של נאב בעניין הארצות הבלתי-מפותחות היא ציפיותו שההבדל ברמות הפיתוח ייעלם תוך זמן קצר – לא בדיוק התחמקות, אלא מין דיסוננס קוגניטיבי מן העובדה שהצירוף 'מהפכה' + 'העולם השלישי' לא כל-כך מתאים לתרחיש שנאב מתעניין בו (ובצדק): מהפכה בסביבה שלו. נאב מציג תת-פרק בשם האבסורד שברוב העבודה כיום, וכותב על מאות מיליוני אנשים המרותקים כיום לייצור סחורות עודפות – הוא מתייחס מבלי-משים רק לעובדים במדינות הצפון, המפותחות והעשירות יותר, ולא ל-3 מיליארד האנשים אשר עוסקים בחקלאות-קיום [subsistence farming]. עבורם, האבסורד הוא אחר לגמרי מאשר סחורות 'עודפות ומיותרות' – וכאשר נאב אומר

שתעשיות רבות אחרות שמייצרות סחורות ... מיושנות ... יחדלו להתקיים באופן אוטומטי, הוא מוסיף לאבסורד הזה, לא פותר אותו.

נסתפק בביקורת עד כאן – ונודה על האמת, איננו חוסכים בכך את השבט **מחזות המהפכה**. אך קן נאב הוא מוכשר מספיק ככותב, ומתאגר מספיק כהוגה, שהביקורת שלנו אינה גורעת מהיות **חזות המהפכה** בעינינו חיבור חשוב ומהנה. ואנו מקווים שכך יהיה הוא גם עבורכם.

על התרגום

חיבור זה לא פורסם במקור לבדו, אלא כחלק מספר בשם **לשכת הסודות הציבוריים**, הכולל גם אוטוביוגרפיה פוליטית מתרתקת, ואוסף של כתבים פרי עטו של קן נאב במשך השנים. **חזות המהפכה** הינו סיכום שערך פעיל ותיק ברעיונותיו, המתבטאים בכל חלקי הספר – במידה רבה בתור תרגיל מחשבתי עבור עצמו; בכך טמון גם חלק מן הקסם שבו. אנו בחרנו לתרגם את **חזות המהפכה** בנפרד, משום שרצינו תמליל קצר יחסית ובלתי-מאיים, ומשום שרבים מן הפרסומים הקודמים מאת המחבר, הכלולים בספר, שייכים יותר למקום ולזמן בו נכתבו והופצו (ארה"ב בשנות ה-1970). בחרנו גם ללוות את החיבור במפתח-מונחים, שיבהיר כמה מן הביטויים והשמות בהם נאב משתמש (ולהוסיף בכך עליהם גם מעט תובנה משלנו).

התרגום מנוסח בלשון זכר בשל מגבלות השפה העברית; זולת כאשר הדבר מצויין במפורש, אין כוונה להתייחס לזוויג מסויים.

יאיר חילו ואייל רוזנברג,
אוגוסט 2004

תוכן העניינים

2	הקדמה
2	על החיבור
4	על התרגום
5	תוכן העניינים
7	כמה מעובדות החיים
7	אוטופיה או כלום
7	'קומוניזם' סטאליניסטי ו'סוציאליזם' רפורמיסטי הם רק גרסאות של הקפיטליזם
8	דמוקרטיה ייצוגית מול דמוקרטיה צירית
9	חוסר היגיון בקפיטליזם
11	כמה התקוממויות מודרניות למופת
11	כמה טיעוני-נגד נפוצים
13	שליטה מתגברת של המחזה
15	משחק מקדים
15	פריצות-דרך אישיות
15	התערבויות ביקורתיות
16	תאוריה מול אידיאולוגיה
16	הימנעות מברירות כוזבות וזיהוי ברירות אמיתיות
17	הסגנון המרדני
18	סרט רדיקלי
18	מעיקנות מול עליצות
19	שערוריית שטרסבורג
20	דלותה של פוליטיקת בחירות
21	רפורמות ומוסדות אלטרנטיביים
23	תקינות פוליטית, או שיויון הזדמנות בניכור
23	חסרונות של מוסרניות וקיצוניות פשטנית
25	היתרונות שבתעוזה
25	יתרונות ומגבלות של אי-אלימות
28	שיאים
28	גורמים לפריצות-דרך חברתיות
28	תהפוכות שלאחר מלחמה
30	תסיסה של סיטואציות רדיקליות
31	התארגנות-עצמית עממית

- 31..... התנועה לחופש הביטוי.....
- 32..... הסיטואציוניסטים במאי 1968.....
- 33..... מאבקי עובדים איבדו את תפקיד-הבכורה הבלעדי, אך עמדת העובדים עדיין מכריעה.....
- 34..... שביתות-פרא ושביתות-שבת.....
- 35..... שביתות צרכנים.....
- 36..... מה יכול היה לקרות במאי 1968.....
- 36..... שיטות לסיפוח גורמים רדיקליים ולזריית בילבול.....
- 37..... שימוש בטרור מחזק את המדינה.....
- 38..... המערכה הסופית.....
- 39..... אינטרנציונליזם.....
- 42 לידה מחדש.....**
- 42..... חזונות האוטופיה לא תיארו את הרב-גוניות שבעולם.....
- 43..... ביזור ותיאום.....
- 43..... אמצעי בטיחות נגד ניצול לרעה של המערכת.....
- 44..... קונצנזוס, קביעה רובית והירארכיות בלתי-נמנעות.....
- 46..... עקירת שורשי המלחמה והפשע.....
- 47..... ביטול הכסף.....
- 48..... האבסורד שברוב העבודה כיום.....
- 49..... הפיכת העבודה למשחק.....
- 50..... התנגדויות טכנופוביות.....
- 52..... סוגיות אקולוגיות.....
- 53..... ליבלובן של קהילות חופשיות.....
- 54..... בעיות מעניינות יותר.....
- 57 מפתח מונחים ושמות.....**

כמה מעובדות החיים

אנו יכולים להבין את העולם רק באמצעות ערעור עליו כמכלול... לא נוכל לתפוס בתודעה את הגורם לחסר בדימיון – שהינו שכיח כל-כך בעולמנו-זה – אלא אם הצלחנו לדמיין מה חסר, כלומר, מה איננו נמצא, מה מוסתר, אסור, אבל עדיין אפשרי, בחיים המודרניים. – האינטרנציונל הסיטואציוניסטי¹

אוטופיה או כלום

מעולם לא הופיע בהיסטוריה ניגוד צורם כל-כך בין מה שעשוי להתקיים ובין מה שבאמת קיים.

כמעט ואין צורך לפרט את כל הבעיות של העולם כיום – רובן ידועות לכל, והתעכבות עליהן לרוב לא מביאה אלא להגברת הקהיית-החושים שלנו כלפיהן. אבל אפילו אם אנחנו "סטואיים מספיק להתמודד עם רוע-מזלו של הזולת", ההתדרדרות החברתית הנוכחית משפיעה בסופו-של-דבר על כולנו. חלקנו עומדים מול דיכוי פיזי ישיר; וגם היתר נאלצים להתמודד עם סוגי הדיכוי הרוחני השונים, המושטים על-ידי עולם יותר ויותר אכזרי, לוחץ, נבער וכעור. אלו המצליחים להתחמק מעוני כלכלי אינם יכולים להימלט מן ההתרוששות הכוללת של החיים.

ואפילו החיים ברמה מעוררת-רחמים זו אינם יכולים להימשך עוד זמן רב. הרס כוכב-הלכת על-ידי ההתפתחות הגלובלית של הקפיטליזם הביאה אותנו לנקודה בה האנושות עלולה להיכחד בתוך כמה עשורים.

אך אותה התפתחות עצמה יוצרת גם את האפשרות לביטול המערכת ההירארכית והנצלנית, אשר התבססה קודם-לכן על מחסור חומרי, ואת האפשרות של סדר חברתי חדש, חופשי באמת.

המערכת נמצאת בצלילה מאסון אחד למשנהו בדרכה לאי-שפיות המונית ואפוקליפסה אקולוגית – אך בתוך כך פיתחה היא תנופה בלתי-נשלטת, אפילו על-ידי אדוניה לכאורה. כשאנו נעים אל עולם בו לא נהיה מסוגלים לעזוב את הגטאות המבוצרים שלנו ללא שומרים חמושים, או אפילו לצאת החוצה בלי להשתמש במשחת-הגנה לבל נלקה בסרטן עור – קשה לקחת ברצינות את אלו המייעצים לנו להתחנן לביצוע קומץ רפורמות במערכת הקיימת.

מה שנחוץ, כך אני מאמין, זו מהפכה חובקת-עולם המבוססת על דמוקרטיה השתתפותית, אשר תבטל את הקפיטליזם ואת המדינה גם-יחד. זהו, יש להודות, עניין גדול, אך אני חושש ששום דבר פחות מכך לא יכול לרדת לשורש בעיותינו. ייתכן כי דיבורים על מהפכה נשמעים אבסורדיים; אך כל החלופות למהפכה מניחות את המשך קיומה של המערכת הנוכחית, וזהו אבסורד גדול אף יותר.

'קומוניזם' סטאליניסטי ו'סוציאליזם' רפורמיסטי הם רק גרסאות של הקפיטליזם

לפני שאפרט במה מהפכה זו כרוכה ואענה לכמה טיעונים אופייניים כנגדה, יש להטעים כי אין לה דבר עם הסטריאוטיפים מעוררי-הסלידה אותם מעוררת המילה בדרך-כלל (טרוריזם, נקמה, הפיכות פוליטיות, מנהיגים מניפולטיביים המטיפים להקרבה-עצמית, חסידים זומביים המדקלמים סיסמאות תקינות פוליטיות). במיוחד, אין לבלבל בינה ובין שני המחדלים העיקריים של המאבקים המודרניים לשינוי חברתי, 'קומוניזם' סטאליניסטי ו'סוציאליזם' רפורמיסטי.

לאחר עשורים בשלטון, תחילה ברוסיה ומאוחר יותר בארצות רבות אחרות, עתה ברור כבר שסטאליניזם הינו ההפך המוחלט של חברה משוחררת. המקור לתופעה גרוטסקית זו ברור פחות. טרוצקיסטים ואחרים ניסו להבדיל את הסטאליניזם מן הבולשביזם המוקדם יותר של לנין וטרוצקי. אכן ישנם הבדלים, אך אלו הם הבדלי מידה יותר מאשר הבדלים שבמהות. **המדינה ומהפכה** ללנין, לדוגמה, מציג ביקורת יותר עקבית של המדינה משניתן למצוא ברוב הכתבים האנארכיסטיים; הבעיה היא שההיבטים רדיקליים במחשבתו של לנין שימשו בסופו-של-דבר להסוואת המעש הסמכותני של הבולשביקים במציאות. המפלגה הבולשביקית הציבה את עצמה מעל ההמונים אותם ייצגה, לטענתה; כך יצרה הירארכיה פנימית בין המיליטנטים של המפלגה לבין מנהיגיהם – וכך הלכה היא כברת-דרך רבה לקראת התפתחות הסטאליניזם, כבר בתקופה בה אחיזתם של לנין וטרוצקי בשלטון הייתה עדיין איתנה.²

אך אם רצוננו להצליח הצלחה רבה יותר, עלינו להבין בבירור מה נכשל בניסיונות אלו. אם סוציאליזם משמעו השתתפות מלאה של אנשים בהחלטות החברתיות המשפיעות על חייהם, הרי שסוציאליזם לא התקיים תחת המשטרים הסטאליניסטיים של המזרח ואף לא במדינות הסעד של המערב. התמוטטות הסטאליניזם לאחרונה אינה הצדקה לקפיטליזם, ואף לא הוכחה לכשלון 'הקומוניזם המרקסיסטי'. כל מי שאי-פעם טרח לקרוא את מרקס (ברור שרוב מבקריו קלי-הלשון לא טרחו לעשות זאת) מודע לכך שלניניזם מייצג עיוות חמור של מחשבת מרקס ושסטאליניזם הוא פארודיה מוחלטת שלה. אף לבעלות ממשלתית אין דבר עם קומוניזם במובנו המקורי

– בעלות ציבורית, משותפת. זהו סך-הכל סוג שונה של קפיטליזם בו בעלות מדינתית-ביורוקרטית מחליפה (או מתמזגת עם) בעלות פרטית-תאגידית.

המחזה הממושך של מאבק בין שני זנים אלו של הקפיטליזם הסתיר למעשה את התמיכה שהעניקו זה לזה. עימותים חמורים ביניהם נתחמו לקרבות מרשיעים בעולם השלישי (ויאטנם, אנגולה, אפגניסטן, וכו'). אף-אחד מן הצדדים לא עשה ניסיון אמיתי להפיל את האויב בלב-ארצו. (המפלגה הקומוניסטית הצרפתית חיבלה במרד מאי 1968 בצרפת; הכוחות המערביים, שהתערבו מסיבית בארצות בהן לא היו רצויים, סירבו לשלוח אפילו אמצעי לחימה מועטים כנגד-טנקים שהיו דרושים נואשות למתקוממים ההונגרים ב-1956). גי דבור ציין ב-1967 שהקפיטליזם-המדינתי הסטאליניסטי כבר חשף עצמו כסתם 'בן-דוד עלוב' של הקפיטליזם המערבי הקלאסי, וכי שקיעתו החלה ליטול משליטי המערב את האופוזיציה-לכאורה – אופוזיציה אשר חיזקה למעשה את שלטונם בכך שנראתה (ונראתה בלבד), כמייצגת את החלופה האפשרית היחידה למערכת שלהם. הבורגנות נמצאת בתהליך בו היא מאבדת את היריב אשר באופן אובייקטיבי העניק לה תמיכה, באמצעות איחוד מושלה של כל ההתנגדות לסדר הקיים.³

מנהיגים מערביים העמידו פנים כאילו הם מקבלים בברכה את התמוטטות הסטאליניזם שאירעה לאחרונה, כניצחון טבעי של המערכת שלהם; אך אף-אחד מהם לא חזה את בואה, וכעת ברור שאין להם מושג מה לעשות עם הבעיות שהיא מעמידה, חוץ מלחלוב קצת רווח מן המצב לפני שהתהליך מתברר לגמרי. התאגידים המונופוליסטיים הרב-לאומיים, שמכריזים כי 'יוזמה חופשית' היא תרופה לכל חולי, מודעים היטב לכך שקפיטליזם-של-שוק-חופשי כבר מזמן היה מתפוצץ בשל סתירותיו הפנימיות אם לא היו מצילים אותו מעצמו באמצעות מספר רפורמות דמוי-סוציאליסטיות בסגנון הניו-דיל.

הרפורמות הללו (שירותי רווחה, ביטוח לאומי, יום עבודה של שמונה שעות, ודומותיהן) מיתנו אמנם כמה מן הכשלים הבולטים יותר של המערכת, אבל בשום-אופן לא הובילו אל מעבר לה, ובשנים האחרונות הן אפילו לא הצליחו לעמוד בקצב המשברים המואץ שלה. ובכל מקרה, השיפורים המשמעותיים יטוטר הושגו רק באמצעות מאבקים עממיים ארוכים, ולעיתים-תכופות אלימים, אשר כופפו לבסוף את ידי הביורוקרטים; המפלגות השמאלניות ואיגודי העבודה שהתיימרו להנהיג את המאבקים הללו תפקדו בעיקר כשסתומי-בטחון, מספחים מגמות רדיקליות תוך דיכויין ומשמנים את גלגלי המכונה החברתית.

הסיטואציוניסטים הראו כי ההתמסדות הביורוקרטית של תנועות רדיקליות, אשר הפכה את האנשים בתוכה לחסידים אשר מנהיגים 'בוגדים' בהם דרך קבע, קשורה *למחזה* ההולכת וגוברת של החברה הקפיטליסטית המודרנית. המחזה זו דירדרה אנשים לכדי קהל של צופים בעולם עליו אין להם שליטה; מגמה זו מתבלטת יותר ויותר, למרות שהיא מובנת לרוב באופן שטחי בלבד.

בצירופם יחד, כל השיקולים הללו מצביעים על מסקנה: חברה משוחררת יכולה להיווצר רק באמצעות השתתפותם הפעילה של האנשים כמכלול, ולא באמצעות ארגונים הירארכיים הפועלים לכאורה מטעמם. הנקודה אינה לבחור מנהיגים ישרים או 'קשובים' יותר, אלא להימנע לחלוטין מהענקת כוח בלתי-תלוי למנהיג כלשהוא. פרטים או קבוצות יכולים ליזום פעולות רדיקליות, אך חלק ניכר ומתרחב במהירות של האוכלוסיה חייב לקחת חלק בכך, אם מטרתה של התנועה היא להוביל לחברה חדשה ולא לעוד הפיכה המכוונת שליטים חדשים.

דמוקרטיה ייצוגית מול דמוקרטיה צירית

לא אחזור על כל הביקורת הסוציאליסטית והאנארכיסטית הקלאסית על הקפיטליזם ועל המדינה; היא כבר ידועה במידה רבה, או לפחות נגישה במידה רבה. אבל כדי להימנע מכמה מן הבלבולים הנובעים מן הרטוריקה הפוליטית המסורתית, כדאי לסכם את סוגי האירגון החברתי הבסיסיים. לשם בהירות, אתחיל בבחינת ההיבטים הפוליטיים וה'כלכליים' בנפרד, אף על פי שהם כרוכים בבירור זה בזה. ניסיון ליצור שיוויון בתנאיהם הכלכליים של אנשים באמצעות ביורוקרטיה מדינתית הינו חסר-תועלת בדיוק כמו ניסיון לבצע דמוקרטיזציה של החברה בעת שכוח הממון מאפשר למיעוט עשיר לשלוט במוסדות הקובעים את מודעותם של אנשים למציאות החברתית. מאחר שהמערכת מתפקדת כמכלול היא יכולה להשתנות ביסודיות רק כמכלול.

בבחינת ההיבט הפוליטי, אנו יכולים להבדיל, בצורה גסה, בין חמש רמות של 'ממשל':

- (1) חופש לא מוגבל
- (2) דמוקרטיה ישירה
- (3) קונצנזוס
- (4) שלטון הרוב
- א) דמוקרטיה צירית
- ב) דמוקרטיה ייצוגית
- (5) דיקטטורה מיעוט גלויה

החברה בהווה מתנוודדת בין (4)ב ו-(5), כלומר בין שלטון מיעוט גלוי ובין שלטון מיעוט המוסווה באמצעות חזות של דמוקרטיה סמלית. חברה משוחררת תסלק את (4)ב ו-(5) ובהדרגה תצמצם את הצורך ב-(3) וב-(2).

אדון בשני הסוגים של (2) מאוחר יותר. אך ההבדל המכריע הוא בין (4)א ו-(4)ב.

בדמוקרטיה ייצוגית אנשים מוותרים על כוחם ומוסרים אותו לידי נושאי משרות ציבוריות נבחרים. קווי-המדניויות המוצהרים של המועמדים מוגבלים למספר מצומצם של הכללות עמומות, ומרגע שנבחרו, לבוחרים יש שליטה מועטה מאוד, אם בכלל, על ההחלטות שהם מקבלים במאות נושאים שונים – השליטה אינה עולה הרבה על יכולתו הקלושה של הבוחר לאיים כי ישנה את הצבעתו בעתיד לטובת פוליטיקאי יריב, שגם על מעשיו לא ניתן יהיה לשלוט. הנציגים תלויים בבעלי-הממון להשגת שוחד ותרומות למסעי-בחירות; הם כפופים לבעלים של תקשורת ההמונים, אשר מחליטים אילו נושאים יקבלו במה; והם בורים וחסרי-אונים כמעט כמו כלל הציבור בנושאים חשובים רבים, בהם מחליטים בירוקרטים שאינם נבחרים וסוכנויות חשאיות בלתי-תלויות. דיקטטורים גלויים ניתן לפעמים להפיל, אבל השליטים האמיתיים במשטרים 'דמוקרטיים', המיעוט הזעיר של האנשים המחזיקים בבעלותם או בשליטתם כמעט הכל, לעולם אינם מגיעים לעמדת-כוח מתוקף בחירות ולא ניתן לסלקם באמצעות בחירות. רוב האנשים בכלל לא יודעים מי הם אותם בעלי-כוח.

בדמוקרטיה צירית, צירים נבחרים למטרות ספציפיות עם מגבלות המוגדרות במדויק. הם עשויים לקבל מנדט נוקשה (מצווים להצביע בנושא מסוים בדרך מסוימת) או שהמנדט עשוי להישאר פתוח (צירים חופשיים להצביע לפי מיטב שיקול-דעתם) כאשר האנשים שבחרו אותם שומרים לעצמם את הזכות לאשר או לדחות כל החלטה שנתקבלה באופן זה. צירים נבחרים בדרך-כלל לתקופות קצרות מאוד וניתנים להחלפה בכל עת.

בהקשר של מאבקים רדיקליים, כינוסי צירים נקראו על פי רוב 'מועצות'. צורת המועצה הומצאה על-ידי עובדים שובתים בעת המהפכה הרוסית של 1905 (סובייט היא המילה הרוסית למועצה). כאשר הופיעו סובייטים שוב, ב-1917, בזה-אחר-זה עברו הם ממצב של תמיכה מצד הבולשביקים, דרך מניפולציה על-ידיהם, ולבסוף השתלטות וסיפוח מצידם. כך הפכו הסובייטים עד-מהרה לפארודיה של מהותם הקודמת: הם היו לחותמות גומי של 'המדינה הסובייטית' (הסובייט העצמאי האחרון ששרד, זה של מלחי קרונשטדט, נמחץ ב-1921). למרות זאת המשיכו מועצות להופיע מחדש באופן ספונטני ברגעים הרדיקליים ביותר בהיסטוריה שלאחר מכן, בגרמניה, איטליה, ספרד, הונגריה ובמקומות נוספים, משום שהן מייצגות את הפתרון הברור לצורך בצורת התארגנות-עצמית המונית, מעשית, ולא-הירארכית. והן ממשיכות להיתקל בהתנגדות מצד כל האירגונים ההירארכיים, משום שהן מאיימות על שלטוןן של עליתות ומומחים, בהצביען על אפשרות קיומה של חברה שתתנהל באמצעות ניהול-עצמי כולל: לא ניהול-עצמי של כמה יחידות של המבנה הנוכחי, אלא ניהול-עצמי המורחב לכל הארצות על הגלובוס ולכל תחומי החיים.

אך כפי שצויין לעיל, שאלת הצורות הדמוקרטיות אינה יכולה שתופרד מן ההקשר הכלכלי שלהן.

חוסר היגיון בקפיטליזם

את אירגון הכלכלי ניתן לבחון מזווית העבודה:

- (1) התנדבותית לגמרי
- (2) קואופרטיבית (ניהול-עצמי קיבוצי)
- (3) כפויה ונצלנית
- א) גלויה (עבודת)
- ב) מוסווית (עבודת-שכר)

ומזווית חלוקת התוצר:

- (1) קומוניזם אמיתי (נגישות חופשית לגמרי לתוצרים)
- (2) סוציאליזם אמיתי (בעלות והקצבה קיבוציים)
- (3) קפיטליזם (בעלות פרטית ו/או מדינתית)

למרות שייתכן כי טובין ושירותים המיוצרים באמצעות עבודת-שכר יינתנו חינם, או שאלה שיוצרו באמצעות עבודה התנדבותית או קואופרטיבית יופנו להיות סחורות למכירה, ברוב המקרים רמות אלה של עבודה וחלוקה נוטות להקביל זו לזו. החברה בהווה הינה באופן מכריע (3): ייצור כפוי וצריכה של סחורות. חברה משוחררת תבטל את (3) ותפחית ככל האפשר את (2) לטובת (1).

קפיטליזם מבוסס על ייצור סחורות (ייצור טובין למען רווחים) ועבודת-שכר (כוח העבודה עצמו נקנה ונמכר כסחורה). כפי שצויין מרקס, ישנם פחות הבדלים בין העבד והעובד 'החופשי' מכפי שנראה. עבדים, למרות שנראה

כאילו אינם מקבלים תשלום כלל, זוכים בסיפוק צרכי הישרדותם והתרבותם; עובדי-שכר (ההופכים זמנית לעובדים במשך שעות העבודה שלהם) נאלצים לשלם את עיקר משכורתם כדי לספק צרכים אלו. העובדה שמשרות מסוימות הן פחות לא-נעימות מאחרות, ושלעובדים כפרטים ישנה הזכות הרשמית להחליף משרות, לפתוח עסקים משל עצמם, לקנות מניות או לזכות בפיס, מסווה את העובדה שרוב רובם של האנשים משועבדים באופן קיבוצי.

איך הגענו למצב האבסורדי הזה? אם נחזור לאחור רחוק מספיק, נמצא שבנקודות מסוימות אנשים נושלו בכפייה: האדמה נלקחה מהם והאמצעים לייצור הטובין הנחוצים לקיומם נשללו מהם באופנים אחרים. (הפרק המפורסם על 'הצבר ראשוני' בספרו של מרקס, **ההון**, נותן תיאור מלא-חיים של התהליך הזה, כפי שהתרחש באנגליה). כל עוד אנשים מקבלים את הלגיטימיות של הנישול הזה, הם נאלצים להתקשר בעסקות בלתי-שיוויוניות עם ה'בעלים' (אלו ששדדו אותם), או שהשיגו בזמן מאוחר יותר את תואר ה'בעלות' מן השודדים המקוריים): עסקאות בהן נותנים האנשים את עבודתם שלהם תמורת חלק קטן מערך התוצר שהיא מייצרת במציאות, כאשר העודף נשמר לבעלים. עודף זה (הון) יכול להיות מושקע מחדש על-מנת ליצור עודפים גדולים ומתמשכים באותה הדרך.

באשר לחלוקת התוצרים, ברזיית מים ציבורית היא דוגמה פשוטה לקומוניזם אמיתי (נגישות בלתי-מוגבלת). ספריה ציבורית היא דוגמה לסוציאליזם אמיתי (נגישות חינוך, אבל בוויסות).

בחברה רציונלית, הנגישות תהיה תלויה בשפע. בעת בצורת, מים יכולים להיות מוקצבים. דוגמה הפוכה, ברגע בו יועלו ספריות שלמות על-גבי רשתות התקשורת, יוכלו הן להיות קומוניסטיות באופן מוחלט: לכל אחד תוכל להיות גישה מיידית חינוך לכל מספר תמלילים שיחפוץ מבלי שיהיה עוד צורך בהשאלה והחזרה, הגנה נגד גניבה, וכיוצא באלו.

אבל יישומו של היחס הרציונלי הזה בין ייצור לבין חלוקה נמנע, בגלל המשך קיומם של אינטרסים כלכליים נפרדים. אם נמשיך את הדוגמה האחרונה, בקרוב יהיה אפשרי ליצור 'ספריה' גלובלית בה ניתן יהיה להחזיק באופן מקוון כל ספר שנכתב אי-פעם, כל סרט שהוסרט אי-פעם וכל הופעה מוסיקלית שהוקלטה אי-פעם, וכן תיווצר האפשרות, בפוטנציה, לכל-אחד להתחבר ולהשיג עותק (לא עוד צורך בחנויות, מכירות, פרסום, אריזה, משלוח, וכולו). אך מאחר שהדבר יחסל את רווחיהם של עסקי ההוצאה-לאור, ההקלטה והקולנוע של היום, הרבה יותר אנרגיה מבוזבזת בהמצאת שיטות מסובכות למניעת העתקה או לחיוב בתשלום עבודה (בעוד שאחרים משקיעים אנרגיה תואמת במציאת דרכים לעקיפת שיטות כאלה), במקום שאנרגיה תושקע בפיתוח טכנולוגיה שתוכל להביא תועלת פוטנציאלית לכולם.

אחת ממעלותיו של מרקס הייתה שנמנע מן הדיון פוליטי הנבוב המבוסס על עקרונות פילוסופיים או אתיים מופשטים ('טבע האדם' הוא כזה או אחר, לכל האנשים יש 'זכויות טבעיות' לכך או אחרת), בכך שהסביר כיצד אפשרויות חברתיות ומודעות חברתית מוגבלות מעוצבות במידה רבה על-ידי תנאים חומריים. לחופש במובן המופשט משמעות מעטה אם כמעט כולם צריכים לעבוד כל הזמן רק כדי להבטיח את הישרדותם. אין זה מציאותי לצפות מאנשים להיות נדיבים ומשתפי-פעולה זה עם זה, כאשר מה שהיד משגת מספיק לכולם בקושי (ויש להשאיר בצד את התנאים השונים לחלוטין שבהם פרח 'קומוניזם פרימיטיבי'). אבל עודפים גדולים במידה מספקת פותחים אפשרויות נרחבות. תקוותם של מרקס ומהפכנים אחרים בזמנו התבססה על העובדה שהפוטנציאל הטכנולוגי שפיתחה המהפכה התעשייתית סיפק סוף-סוף בסיס חומרי הולם לחברה אל-מעמדית. העניין אינו עוד הכרזה כי דברים 'צריכים' להיות שונים, אלא הצבעה על כך שהם יכולים להיות שונים; ששליטה מעמדית אינה רק בלתי-צודקת, היא עתה גם בלתי-נחוצה.

האם הייתה היא אי-פעם נחוצה? האם צדק מרקס בכך שראה את התפתחות הקפיטליזם והמדינה כשלבים בלתי-נמנעים, או שאולי חברה משוחררת הייתה אפשרית ללא מעקף מכאיב זה? למרבה-המזל, איננו צריכים עוד לדאוג בנוגע לשאלה זו. לא משנה אילו אפשרויות היו או לא היו בעבר, התנאים החומריים הנוכחיים הם מספיקים והותר לתחזוק של חברה גלובלית אל-מעמדית.

המגרעת החמורה ביותר של הקפיטליזם אינה חוסר-ההגינות הכמותי שלו – עצם העובדה שהעושר מחולק באופן בלתי-שיוויוני, שעובדים אינם מקבלים כשכר את מלוא 'ערך' עבודתם. הבעיה היא ששוליים אלו של ניצול (אפילו כאשר הם יחסים קטנים) מאפשרים את ההצבר הפרטי של ההון, ובסופו-של-דבר הצבר זה מכוון-מחדש את הכל לפי מטרותיו שלו, חולש על כל היבטי החיים, ומעוות אותם.

ככל שהמערכת מייצרת יותר ניכור, כך חייבת לגדול כמות האנרגיה החברתית הדרושה להמשך הפעלתה – יותר פרסום למכירת סחורות עודפות, יותר אידיאולוגיות כדי להחזיק אנשים במצב מרומה, יותר מחזות כדי לשמור אותם מפויסיים, יותר משטרה ויותר בתי-סוהר להדחיק פשע ומרידה, יותר נשק כדי להתחרות עם מדינות יריבות – כאשר כל אלו מייצרים עוד תסכולים ואיבות, אשר חייבים להיות מודחקים באמצעות עוד מחזות, עוד בתי-סוהר, וכן הלאה. בעוד מעגל-קסמים אכזרי זה ממשיך בסיבובו, צרכים אנושיים אמיתיים זוכים לסיפוק רק באופן מקרי, אם בכלל, בעוד שכל העבודה כמעט מופנית למיזמים אבסורדיים, מיותרים או הרסניים, אשר לא משרתים דבר זולת תחזוק המערכת.

לו הייתה מערכת זו מבוטלת, והאפשרויות הגלומות בטכנולוגיה המודרנית היו עוברות שינוי ומכוונות-מחדש כראוי, כמות העבודה הנחוצה כדי לענות על צרכים אנושיים אמיתיים הייתה מצטמצמת לרמה פעוטה כל-כך, שבקלות הייתה יכולה להיעשות על בסיס של התנדבות ושיתוף-פעולה, ומבלי שיהיה צורך בתמריצים כלכליים כלשהם או באכיפה שלטונית.

אין קושי רב לתפוס את רעיון החלפת הכוח ההירארכי הגלוי. ניהול-עצמי יכול להיות מובן כהגשמת החופש והדמוקרטיה, שהם הערכים הרשמיים של החברות המערביות. למרות ההתנייה לכניעות שאנשים עוברים, לכל אחד היו רגעים בהם דחה את השפעת השררה והחלו להתבטא או לפעול באופן עצמאי.

קשה הרבה יותר לתפוס את רעיון החלפת המערכת הכלכלית. שליטתו של ההון היא עדינה יותר ובעלת יכולת ויסות-עצמי. שאלות של עבודה, ייצור, טובין, שירותים, חליפין ותיאום בעולם המודרני נראות מסובכות כל-כך שרוב האנשים מקבלים את נחיצות הכסף כאמצעי-תיווך אוניברסלי כדבר המובן מאליו, ומתקשים לדמיין שינוי כלשהוא מעבר לחלוקה שיוויונית יותר של הכסף.

מסיבה זו אשה דיון ממצה יותר בהיבטים הכלכליים עד לחלק מאוחר יותר בתמליל זה, כאשר יהיה זה אפשרי להיכנס לפרטים.

כמה התקוממויות מודרניות למופת

האם תיתכן מהפכה כזו? לא רבים הסיכויים לכך. הבעיה העיקרית היא שלא נותר עוד זמן רב. בעידנים קודמים היה אפשר לדמיין כי, למרות כל השגינות והאסונות של האנושות, נסתדר איכשהו ואולי נלמד לבסוף מטעויות העבר. אך משהגענו לעת בה למדיניות החברתית ולהתפתחויות טכנולוגיות השלכות אקולוגיות עולמיות בלתי-הפיכות, ניסוי וטעייה תוך גישוש באפלה אינם מספיקים עוד. נשאר לנו מספר עשורים בלבד בכדי לשנות את פני הדברים, וככל שהזמן עובר, המשימה נעשית קשה יותר: נעשים ניסיונות מועטים, אם בכלל, להתמודד עם בעיות חברתיות בסיסיות, שלא לדבר על פתרון. היעדר הניסיון להתמודדות עם בעיות מעודד מגמות מיואשות יותר ויותר – מלחמה, פאשיזם, איבה אתנית, קנאות דתית וצורות אחרות של אי-רציונליות המונית. מאידך, אלן שעשויים היו לפעול למען חברה חדשה, נהדפים לפעולות של מגננה ועמידה בפרץ; ופעולות כאלה הינן, בסופו של דבר, עקרות.

אך לרוב המהפכות קדמו תקופות בהן כולם לעגו לרעיון שדברים יכולים להשתנות אי-פעם. למרות התפתחויות רבות בעולם המרפות את היד, ישנם גם אותות מעודדים, ובפרט אין להמעיט בחשיבותה של ההתפכחות מחלופות כוזבות מן העבר. התקוממויות עממיות רבות במאה זו כבר נעו באופן ספונטני בכיוון הנכון. איני מתכוון למהפכות ה'מוצלחות', שהן ללא יוצא מן הכלל הונאות, אלא למאמצים רדיקליים יותר וידועים פחות. כמה מן הדוגמאות הראויות לציון הן רוסיה 1905, גרמניה 1918-1919, איטליה 1920, אסטוניה 1934, ספרד 1936-1937, הונגריה 1956, צרפת 1968, צ'כוסלובקיה 1968, פורטוגל 1974-1975 ופולין 1981-1980; תנועות רבות נוספות, מן המהפכה המקסיקנית של 1910 עד למאבק שאירע לאחרונה נגד האפרטהייד בדרום אפריקה, כללו גם הן רגעי מופת של נסיינות עממית לפני שהושטה עליהן שליטה ביורוקרטית.

איש אינו יכול להציג עמדה המבטלת את הסיכוי למהפכה לפני שבחן בזהירות תנועות אלה. להתעלם מהן בגלל 'הכשלון' שלהן משמעו להחמיץ את העיקר.⁴ מהפכה מודרנית היא הכל או כלום: מרידות מבודדות מועדות לכשלון עד שתגובת שרשרת בין-לאומית תתעורר ותתפשט מהר יותר משהדיכוי יכול לבלום אותה. העובדה שהתקוממויות אלה לא הרחיקו עוד לכת אינה מפתיעה; אך ניתן לשאוב השראה דווקא מכך שהצלחו להגיע רחוק כל-כך. תנועה מהפכנית חדשה תלבש, ללא ספק, צורות חדשות ובלתי-צפויות; אך מאמצים מוקדמים אלו טומנים עדיין דוגמאות בשפע למה שניתן לעשות, כמו גם למה שיש להימנע ממנו.

כמה טיעוני-נגד נפוצים

יש שאומרים כי חברה ללא מדינה יכולה הייתה לתפקד, אולי, רק אם כל האנשים היו מלאכים, אך בשל היות הטבע האנושי נלוז, חייבת להתקיים הירארכיה מסויימת כדי לשמור שאנשים לא יחרגו מן התלם. אך מה שנכון יותר לומר הוא, שאם היו כולם מלאכים – המערכת הנכמית הייתה עובדת באופן נסבל (ביורוקרטים היו מתפקדים ביושר, בעלי-הון היו נמנעים מיוזמות המזיקות לחברה אפילו אם הן רווחיות). דווקא משום שאנשים אינם מלאכים נחוץ לסלק את המבנה המאפשר לכמה מהם להפוך לשטנים מאוד יעילים. אם ננעל מאה אנשים בחדר קטן עם חור אוורור אחד בודד – הם יקרעו אחד את השני למוות כדי להגיע אליו. נוציא אותם מן החדר וטבעם עשוי להשתנות לחלוטין. כפי שאחת מכתובות הגרפיטי של מאי 1968 הציגה זאת, "האדם אינו הפרא האצילי של רוסו, ואף לא החוטא המושחת של הכנסייה. הוא אלים כשהוא מדוכא, עדין כשהוא חופשי".

אחרים טוענים כי יהיו מסיבות כאלה ואחרות, אנשים הגיע למצב שבו הם דפוקים כל-כך, שהם צריכים להירפא פסיכולוגית או רוחנית לפני שיוכלו אפילו לחשוב על יצירת חברה משוחררת. בשנות חייו המאוחרות חש וילהלם רייך כי 'מגיפה רגשית' התפשטה והתקבעה בקרב האוכלוסייה, עד כדי כך שיצטרפו לעבור מספר דורות של ילדים

שגודלו בצורה בריאה לפני שיהיו האנשים מסוגלים לשינוי חברתי חירותני; וכי בינתיים יש להימנע מהתעמת עם המערכת ראש-בראש משום שעימות כזה יעורר קן צרעות של תגובה עממית נבערת.

נטיות עממיות בלתי-רציונליות מצריכות לעיתים מידה של זהירות. אך חזקות ככל שיהיו, אין הן כוחות שלא ניתן לעמוד בפניהם. הן כוללות את הסתירות של עצמן. היאחזות בסמכות מוחלטת כלשהיא אינה בהכרח סימן לאמונה בסמכות; ייתכן כי זהו ניסיון נואש להתגבר על ספקות גוברים (עויתת ההידוק של אחיזה נשמטת). אנשים המצטרפים לכנופיות או לקבוצות ריאקציוניות, או שנתפסים בכתות דתיות או בהיסטריה פטרויטית, מחפשים גם הם תחושה של שחרור, חיבור, מטרה, השתתפות, העצמה. כפי שהראה רייך עצמו, פאשיזם נותן ביטוי נמרץ ודרמטי במיוחד לשאיפות בסיסיות אלה. ומסיבה זו המשיכה שלו עמוקה מן ההיסוסים, הפשרות והצביעות אותם מציעים הליברליזם והשמאלנות.

בטווח הארוך, הדרך היחידה להביס את הריאקציה היא להציג ביטויים ישירים יותר של שאיפות אלה, והזדמנויות אמינות יותר להגשמתן. כאשר מאלצים בעיות בסיסיות לצאת לאור ולהפוך לגלויות, אי-הרציונליות אשר פורחת תחת ההדחקה הפסיכולוגית נוטה להיחלש, כמו חיידקי מחלה הנחשפים לאור השמש ולאוויר צח. בכל-מקרה, אפילו אם לא נגבר במערכה, ישנו לפחות סיפוק כלשהו בלחימה עבור מה שאנחנו מאמינים באמת, תחת נחילת תבוסה בעודנו בעמדה של הססנות וצביעות.

יש גבולות למידה בה אדם יכול לשחרר את עצמו (או לגדל ילדים משוחררים) בתוך חברה חולה. אולי צדק רייך בהבחנה, כי אנשים עצורים פסיכולוגית הינם כשירים פחות לשווה לעצמם שחרור חברתי; אך רייך לא השכיל להבין עד כמה תהליך המרד החברתי יכול להיות משחרר פסיכולוגית. (פסיכיאטרים צרפתיים התלוננו על נפילה משמעותית במספר הלקוחות שלהם לאחר אירועי מאי 1968!)

הרעיון של דמוקרטיה מוחלטת מעלה את רוח הרפאים של 'עריצות הרוב'. הרוב יכול להיות בור וקנאי, אין ויכוח על כך. הפתרון האמיתי היחיד לכך הוא להתמודד ולנסות לגבור על הבורות והקנאות. הותרת ההמונים במצב של אי-הכרת המצב החברתי לאשורו (בהסתמכות על שופטים ליברלים שיגנו על חירויות אזרחיות או מחוקקים ליברלים שיטפטפו רפורמות מתקדמות) תוביל רק לתגובת-נגד עממית כאשר נושאים רגישים עולים בסופו-של-דבר אל פני השטח.

ובכל אופן, בבחינה מעמיקה יותר נמצא כי רוב המקרים של דיכוי מיעוטים על-ידי הרוב אינם תוצאה של שלטון הרוב, אלא של שלטון מוסווה של מיעוט; העלית השלטת משתמשת במצבים כאלו בקלפים של איבות גזעיות או תרבותיות, אשר עשויים להפנות את תשכוליהם של ההמונים המנוצלים אלו נגד אלו. כאשר אנשים ישיגו שליטה אמיתית בחייהם, יהיו להם דברים מעניינים יותר לעשות מלרדוף מיעוטים.

כאשר מועלית הצעה לקיומה של חברה לא-הירארכית, נשאלות שאלות רבות כל-כך על אפשרויות לאסונות או לניצול אפשרי לרעה של המערכת, עד שבלתי-אפשרי להשיב לכולן. אנשים המקבלים בהכנעה מערכת, הדנה בכל שנה מיליונים מחבריהם לאנושות למיתה במלחמות וברעב, ומיליונים נוספים לכלא ולעינויים – נותנים פתאום לכות דמיונם ולכעסם להתפרע לנוכח המחשבה שבחברה בניהול-עצמי עלולים להיות כמה ניצולים-לרעה של המערכת, מקרים מסויימים של אלימות, כפייה או אי-צדק, או אפילו אי-נוחות זמנית כלשהי. הם שוכחים שמערכת חברתית חדשה אינה חייבת לפתור את כל בעיותינו; היא בעיקר אמורה להתמודד איתן טוב יותר מאשר המערכת הנוכחית מסוגלת – לא יומרה גדולה מאוד.

אם ההיסטוריה הייתה מתנהלת לפי השקפותיהם של פרשנים רישמיים הטופחים לעצמם על השכם, לא היו מהפכות מתרחשות מעולם. בכל סיטואציה נתונה ישנם תמיד שפע של אידיאולוגים המוכנים להכריז שאף שינוי רדיקלי אינו אפשרי. אם הכלכלה מתפקדת היטב, הם יטענו שמהפכה תלויה במשברים כלכליים; אם יש משבר כלכלי, אחרים פשוט יכריזו בביטחון שמהפכה אינה אפשרית משום שאנשים עסוקים מדי בניסיון לגמור את החודש. הראשונים, שהופתעו על-ידי התקוממות מאי 1968, ניסו לגלות במבט-לאחור את המשבר הבלתי-נראה, אשר האידיאולוגיה שלהם התעקשה שחייב היה להימצא. האחרונים טענו שההשקפה הסיטואציוניסטית הופרכה בידי התנאים הכלכליים שהלכו והידרדרו מאז אותה תקופה.

למעשה, הסיטואציוניסטים ציינו דבר פשוט: ההישגים הנרחבים של השפע הקפיטליסטי מראים שהישרדות מובטחת אינה בשום אופן תחליף לחיים אמיתיים; לעליות ולירידות המחזוריות של הכלכלה אין כלל השפעה על מסקנה זו. נכון, אמנם, שמספר אנשים בצמרת הצליחו לאחרונה לחטוף חלק גדול יותר של העושר החברתי, לזרוק מספר גדול והולך של אנשים לרחובות, ולאיים על שאר האוכלוסייה שאם לא תיכנע תזכה לגורל דומה; ועובדה זו גורמת לחברה-שלאחר-מחסור להיראות פחות אפשרית. אך התנאים החומריים המוקדמים ליצירתה קיימים בכל-זאת.

המשברים הכלכליים, המועלים תמיד כהוכחה לכך שעלינו 'להנמיך את ציפיותינו', הם למעשה תוצאה של עוודף-ייצור ועבודה מיותרת. האבסורד המוחלט של המערכת הנוכחית הוא שאבטלה נתפסת כבעיה; כך הטכנולוגיה, ההופכת משרות מסויימות למיותרות, ועשויה הייתה כך לחסוך עבודה, מוכוונת ליצירת משרות חדשות במקומן. הבעיה איננה ריבוי האנשים החסרים משרה, אלא העובדה שלאנשים עדיין יש משרות. עלינו להגביה את ציפיותינו, לא להנמיכן.⁵

שליטה מתגברת של המחזה

כוחו המוגדל לאין-שיעור של המחזה עצמו התפתח בשנים האחרונות, עד כדי דיכוי כמעט כל מודעות שהיא להיסטוריה שטרם-המחזה או לאפשרויות אנטי-מחזיות – וזוהי תופעה תמורה בהרבה מן המחזה של אזלת-היד-לכאורה שלנו מול הכלכלה. **הערות על חברת המחזה** לדבור (1988) חוקר את ההתפתחות החדשה הזו לעומק:

מתוך כל מה שהתרחש בעשרים השנים האחרונות, השינוי החשוב ביותר טמון בעצם המשכיותו של המחזה. המשמעותי ביותר הוא לא השיכלול והעידון של כלי התקשורת שבשליטת המחזה, אשר כבר הגיעה לרמה מתקדמת מאוד של התפתחות; הדבר המשמעותי הוא פשוט שליטה מוחצת הצליחה לגדל דור שלם המעוצב לפי חוקיה... העדיפות הראשונה של השליטה המוחצת הייתה לעקור את הידע ההיסטורי בכלל, החל כמעט בכל המידע והפרשנות הרציונלית על העבר הקרוב ביותר... המחזה מוודא כי אנשים אינם מודעים למה שקורה, או לפחות שהם שוכחים במהרה כל דבר אליו התוודעו. ככל שדבר מה הוא חשוב יותר, כך הוא מוסתר יותר. דבר בעשרים השנים האחרונות לא היה אפוף כל-כך בשקרים רשמיים כמו מאי 1968... זרם הדימויים נושא הכל לפניו, ותמיד מישוהו אחר הוא זה השולט בתקציר הפשטני הזה של עולם הדימויים, מחליט לאן הזרם יוביל, מתכנת את קצב הדימויים המוצגים של סדרה אין-סופית של הפתעות שרירותיות, שאינן משאירות כל זמן להרהור... (בעודו) מבודד את כל מה שמוצג ומוציא אותו מהקשרו, מעברו, מכוונותיו ומתוצאותיו... כך אין תימה שילדים מתחילים עכשיו את חינוכם בהיכרות נלהבת עם 'הידע המוחלט' של שפת המחשב, בעודם הולכים ומאבדים את היכולת לקרוא. שכן קריאה דורשת הכרעה תודעתית בכל שורה; ומאחר שהשיחה מתה זה מכבר כמעט לחלוטין (כפי שיהיו בקרוב רוב אלו שידעו כיצד לשוחח) קריאה הינה השער היחיד שנותר לממלכות האדירות של החוויה האנושית שטרם המחזה.

בתמליל זה ניסיתי לסכם-מחדש כמה נקודות בסיסיות שנקברו תחת דיכוי מוחזו נמרץ זה. אם יש כאלו הרואים בעניינים הללו בנאליים, או לא ברורים – הדברים עשויים לפחות להזכיר מה היה אפשרי פעם, באותם זמנים פרימיטיביים, אך לפני כמה עשורים, כשלאנשים הייתה התפיסה המיושנת והמוזרה הזאת כי יש בכוחם להבין ולהשפיע על ההיסטוריה של עצמם.

אין עוררין כי הדברים השתנו באופן ניכר מאז שנות השישים (בעיקר לרעה), ובכל זאת – מצבנו אינו חסר-תקווה כל-כפי שהוא נראה למי שבולעים כל מה שהמחזה מאכיל אותם. לעיתים יש צורך בטלטול קל בלבד כדי לחדור דרך קהות-החושים.

אפילו אם אין לנו ביטחון כלשהוא בניצחון מוחלט, פריצות-דרך כאלה הן כבר תענוג בפני עצמן – האם יש משחק נהדר מזה בסביבה?

¹ קן נאב [Ken Knabb] (עורך ומתרגם), **אסופת האינטרנציונל הסיטואציוניסטי**, לשכת הסודות הציבוריים [Bureau of Public Secrets], 1981; עמ' 81 [גיאופוליטיקה של תרדמת חורף]. כאן ובמקומות אחרים שיניתי לפעמים שינוי מזערי את התרגומים המקוריים שלי לאסופת הא"ס.

[תמלילים פרי עטו של נאב, ושל כותבים סיטואציוניסטיים אחרים ניתן למצוא באתר שלו: <http://www.bopsecrets.org/>; כתבים סיטואציוניסטיים נוספים נמצאים ב-<http://library.nothingless.org/>. אסופת הא"ס נמצאת ב-<http://www.bopsecrets.org/SI/>

² ראו החיבורים הבאים בשפה האנגלית:

- ברינטון, מוריס [Maurice Brinton], **הבולשביקים ושליטת עובדים: 1917-1921**, הוצאת Black and Red, דטרויט 1975. [גירסה מקוונת: <http://www.spunk.org/texts/places/russia/sp001861/bolintro.html>. קיים גם תרגום עברי מקוון מאת אייל רוזנברג: http://www.earendil.ath.cx/radical/downloads/the_bolsheviks_and_workers_control.pdf]
- וולין [Voline], **המהפכה הבלתי-נודעת** [The Unknown Revolution], הוצאת Black Rose Books, 1990.
- אידה מט [Ida Mett], **התקוממות קרונישטאדט**.
- פול אבריץ' [Paul Avrich], **קרונישטאדט 1921**, דפוס אוניברסיטת פרינסטון, 1970.
- פטר ארשינוב [Peter Archinov], **היסטוריה של התנועה המאכנוביסטית**.
- כמו כן ישנו ספרו של ג'י דבור, **חברת המחזה** [גירסה מקוונת: <http://www.bopsecrets.org/SI/debord/>; הספר תורגם לעברית בהוצאת בבל בשם **חברת הראווה**].

[תמלילים אלו ואחרים המוזכרים בספר זה ניתן להשיג באנגלית באמצעות המפיצים הרשומים בסוף הביבליוגרפיה הסיטואציוניסטית שבאתרו של קן נאב: <http://www.bopsecrets.org/SI/bibliog.htm>.

אהוד אנגל ביסס ספר עברי בשם **דגלים שחורים באוקראינה** על מחקר של דייוויד פאטמן על המכנובשצ'ינה. ניתן להזמין את הספר בחינם, לפי ההוראות כאן: <http://www.shalif.com/anarchy/hebticles.html>, לקרוא גירסה מקוונת (באותו האתר), או להוריד גירסה להדפסה – ראה/י <http://www.earendil.ath.cx/radical/downloads.html>

⁴ ההתייחסויות השטחיות של העיתונאים ושל הממשלות ל'הצלחה' או 'כשלון' של מהפכה – חסרות כל משמעות. זאת מן הסיבה הפשוטה שמאז המהפכות הבורגניות אף מהפכה לא הצליחה עדיין: אף אחת לא ביטלה מעמדות. מהפכה פרולטרית לא ניצחה עוד באף מקום, אך התהליך המעשי, דרכו המצע של מהפכה כזו מגלה את עצמו, יצר לפחות עשרה רגעים מהפכניים בעלי חשיבות היסטורית, שראוי לכנות 'מהפכות'. באף-אחד מן הרגעים הללו לא היה תוכנה הכולל של מהפכה פרולטרית מפותח במלואו, אך בכל אחד מן המקרים הייתה הפרעה מהותית בסדר החברתי-כלכלי השליט והופעה של צורות ותפיסות חדשים של חיים אמיתיים – מגוון תופעות שניתן להבין ולהעריך רק במשמעותן הכוללת, ובכלל זאת המשמעויות העתידיות האפשריות הגלומות בהן... מהפכת 1905 לא הפילה את המשטר הצאריסטי, היא רק השיגה כמה ויתורים זמניים ממנו. מהפכה הספרדית של 1936 לא דיכאה רשמית את הכוח הפוליטי הקיים: היא הופיעה, למעשה, מתוך התערורות פרולטרית במטרה להגן על הרפובליקה כנגד פרנקו. והמהפכה ההונגרית של 1956 לא ביטלה את הממשלה הליברלית-ביורוקרטית של נאגי. בין מגבלות מצערות אחרות, לתנועה ההונגרית היו היבטים רבים של התקוממות לאומית כנגד שליטה זרה; והיבט ההתנגדות-הלאומית שיחק תפקיד מסויים, גם אם פחות חשוב, במקורותיה של הקומונה הפריסאית. הקומונה תפסה את הכוח של תייר רק בתוך גבולות פריס. והסובייט של סן-פטרבורג של 1905 אפילו לא השתלט על ההון. כל המשברים המוזכרים כאן כדוגמאות – למרות היותם לוקים בהישגיהם המעשיים ואפילו בנקודות המבט שלהם – ייצרו בכל-זאת די חידושים רדיקליים, ושמו את החברות שלהם בבחינה חמורה מספיקה, כדי שניתן יהיה לכונתם 'מהפכות'. **(תחילתו של עידן, באסופת הא"ס; עמ' 235-236).**

⁵ איננו מעוניינים לשמוע על בעיותיהם הכלכליות של המנצלים. אם הכלכלה הקפיטליסטית אינה מסוגלת למלא את דרישות העובדים, זוהי פשוט סיבה אחת נוספת למאבק למען חברה חדשה, כזו שבה לנו עצמנו יהיה את הכוח לקבל את ההחלטות על הכלכלה כולה ועל כלל החיים החברתיים. – עובדי חברת תעופה פורטוגזית, 27 באוקטובר 1974.

משחק מקדים

פרט אינו יכול לדעת מה הוא באמת עד שמימש עצמו באמצעות פעולה... העניין שהפרט מוצא במשהו מהווה כבר בעצמו את התשובה לשאלה האם צריך הפרט לפעול ומה יש לעשות. – הגל, הפנומנולוגיה של הרוח

פריצות-דרך אישיות

בהמשך אנסה לענות לכמה טיעוני-נגד עקשניים נוספים. אך כל עוד המתנגדים נשארים במצב של סבילות, כל הטיעונים שבעולם לא ינגעו בהם, והם ימשיכו לשיר את אותו הפזמון הישן: "זה רעיון נחמד, אבל זה לא מציאותי, זה מנוגד לטבע האדם, תמיד זה היה כך...". אלו שאינם מודעים לפוטנציאל הגלום בהם, ספק אם יזהו את הפוטנציאל שבזולתם.

בפרפרזה על אותה התפילה עתיקה ונבונה: דרושה לנו היוזמה כדי לפתור את הבעיות שבגדר יכולתנו, הסבלנות לעמוד בבעיות שמחוץ ליכולתנו לפתור, והחוכמה לדעת את ההבדל בין הראשונות לאחרונות. אבל אנחנו צריכים גם לזכור שיש בעיות אשר פרטים מבודדים לא יכולים לפתור, אך יכולות להיפתר בקבוצות. פעמים רבות, הגילוי שיש אחרים החולקים אותה בעיה הוא הצעד הראשון לפתרונה.

כמובן, יש בעיות אשר יכולות להיפתר באופן פרטי – במגוון שיטות, מתרפיות משוכללות או תרגולים רוחניים ועד להחלטות הגיוניות פשוטות לתקן כמה שגיאות, להפסיק כמה הרגלים מזיקים, לנסות משהו חדש, וכדומה. אך העניין שלי כאן אינו בפתרונות אישיים גרידא, כדאיים ככל שיהיו במגבלותיהם, אלא ברגעים בהם אנשים נוקטים יוזמות חתרניות במכוון, על-מנת להשפיע על העולם סביבם.

ישנן יותר אפשרויות מכפי שנראה במבט ראשון. מרגע שסרבת להיות נפחד, כמה מהן פשוטות למדי. אתה יכול להתחיל בכל-מקום. ועליך להתחיל היכן-שהוא – אתה חושב שתוכל ללמוד לשחות אם לעולם לא תכנס למים?

לפעמים נדרשת קצת פעילות כדי להפסיק גיבוב-מילים מוגזם ולהגיע שוב ליכולת השקפה ממשית על המציאות. זה לא צריך להיות משהו דבר מרהיב ויחיד במינו; אם שום דבר אחר לא עולה על הדעת, יוזמה שרירותית במקצת יכולה להיות משביעת רצון – משהו מספיק כדי לנער קצת את העניינים ולעורר את עצמך.

פעמים אחרות מה שנחוץ הוא לעצור, לשבור את השרשרת של פעולות ותגובות כפייתיות. לנקות את האוויר, ליצור מרחב קטן חופשי מן הרעש הצורם של המחזה. כמעט כולם עושים זאת במידה כלשהי, מתוך הגנה-עצמית פסיכולוגית אינסטינקטיבית: עוסקים במדיטציה מסוג כלשהוא, מוצאים בפעילות פיזית המתאימה לאפקט הזה (עבודה בגינה, הליכה רגלית, יציאה לדוג), או אפילו סתם הפסקה לנשימה עמוקה במהלך המחזור היומי שלהם, חזרה לרגע אל 'המרכז הדומם'. ללא מרחב כזה קשה לשמור על השקפה שפוייה על העולם, או אפילו לשמור על השפיות עצמה.

אחת השיטות הללו, אשר אני מוצא בה תועלת, היא כתיבה. היתרון שלה הוא פסיכולוגי בחלקו (כמה בעיות מאבדות מאחזתן בנו אם עורכים אותן לפנינו, במקום בו אנו יכולים לראות אותן ביתר אובייקטיביות), ובחלקו עניין של אירגון מחשבותינו, כך שנוכל לראות את הגורמים והברירות השונות ביתר בהירות. לעיתים תכופות יש אי-עקביות בתפיסות שלנו, בלי שנהיה מודעים לסתירות ביניהן עד שאנחנו מנסים להעלות אותן על הכתב.

מספר פעמים קיבלתי ביקורת על הגזמה בייחוס החשיבות לכתיבה. כמובן, הרבה נושאים ניתנים לטיפול באופן ישיר יותר. אך אפילו פעולות לא-מילוליות דורשות חשיבה עליהן, שיחה עליהן, ובדרך-כלל כתיבה עליהן, אם רוצים לבצען, לדווח עליהן, להתווכח עליהן ולתקן ביעילות.

(בכל מקרה, אני לא טוען שכיסיתי את הכל; אני רק דן בנקודות מסויימות, לגביהן אני מרגיש שיש לי משהו לומר. אם אתה חושב שלא התייחסתי לנושא חשוב כלשהוא, למה שלא תעשה זאת בעצמך?)

התערבויות ביקורתיות

כתיבה מאפשרת לך לעבד רעיונות במקום משל עצמך, בלי לדאוג לגבי מיומנויות רטוריות או פחד במה. אתה יכול לטעון טענה כלשהי אחת ולתמיד במקום לחזור על עצמך שוב ושוב. אם נחוצה חשאינות, ניתן לפרסם תמליל גם בעילום-שם. אנשים יכולים לקרוא אותו במקום משלהם, לעצור ולחשוב עליו, לחזור אחורה ולבדוק נקודות ספציפיות, לשכפל אותו, לאמץ אותו, להפנות אחרים אליו. דיבור יכול לחולל משוב מהיר ומפורט יותר, אך הוא יכול גם לפזר את האנרגיות שלך, למנוע ממך למקד וליישם את הרעיונות שלך. אלו הנמצאים באותו התלם כמון עשויים להתנגד למאמץ להימלט מן המצב, משום שהצלחתך תאתגר את הסבילות שלהם.

לפעמים הדרך הטובה ביותר לעורר אנשים כאלו היא פשוט להשאיר אותם מאחור, ולהמשיך בנתיב משל עצמך ("היי, חכה לי!"), או להעביר השיח לרמה אחרת. מכתב מאלץ גם את הכותב וגם את הנמען לעבד את רעיונותיהם כך שיהיו ברורים יותר. העתקים למעוניינים אחרים יכולים להחיות את הדין. מכתב פתוח מושך פנימה אנשים נוספים.

אם הצלחת ביצירת תגובת שרשרת בה יותר ויותר אנשים קוראים את התמליל שלך משום שראו אחרים קוראים אותו ומתווכחים עליו בלהט, איש לא יוכל עוד להעמיד פנים כי אינו מודע לנושאים שהעלית.¹

נגיד, למשל, שביקרת קבוצה על כך שהיא הירארכית, על שהיא מאפשרת למנהיג לצבור כוח מעל החברים (או החסידים או האוהדים). שיחה פרטית עם אחד החברים בקבוצה יכולה פשוט להיתקל בסדרה של תגובות מגננה סותרות שאין טעם להתווכח איתן ("לא, הוא לא באמת מנהיג שלנו... ואפילו אם כן, הוא לא סמכותן, וחוף-מזה, איזו זכות יש לך למתוח ביקורת?"). ביקורת פומבית, לעומת-זאת, מאלצת סתירות כאלה להיחשף ומעמידה אנשים במצב של אש צולבת: בעוד חבר אחד מכחיש שהקבוצה היא הירארכית, השני עשוי להודות שהיא כך ולנסות להצדיק זאת באמצעות ייחוס תבונה נעלה למנהיג. זה עוד עלול לגרום לחבר שלישי להתחיל לחשוב.

בתחילה, בהיות הקבוצה מוטרדת מן ההפרעה שלך לסצנה הקטנה והחמימה שלהם, סביר שהיא תצופף את השורות סביב המנהיג, ותוקיע אותך על 'השלליות' או 'היהירות המתנשאת' שלך. אבל אם ההתערבות שלך הייתה רצינית מספיק, היא עשויה להמשיך לחלחל פנימה ולהשפיע השפעה מושהית. המנהיג נאלץ עתה להתנהל בזהירות, מאחר שכולם רגישים יותר לכל מה שעשוי להיראות כהתאמתות הביקורת שלך. במטרה להוכיח עד כמה אתה טועה, החברים עשויים להתעקש על יותר דמוקרטיזציה. אפילו אם הקבוצה נותרת עמידה בפני ניסיונות לשינוי, היא יכולה לשמש כדוגמה, שיעור לציבור רחב יותר. ייתכן שיהיה קל יותר למשקיפים מהצד להכיר בתקפות של הביקורת שלך, משום שהם פחות מעורבים-רגשית בעניין, וכך להימנע משגיאות דומות בעצמם.

בדרך-כלל מועיל יותר למתוח ביקורת על מוסדות ואידיאולוגיות מאשר להתקיף פרטים המסובכים בהם במקרה. זאת משום שהמכונה השלמה הוא יותר מסכום חלקיו, הניתנים להחלפה, ומשום שגישה כזו מאפשרת לפרטים לשמור את כבודם בעודם מתנתקים מן המכונה.

אך ככל שתהיה מנומס, אין מנוס מכך שכמעט כל ביקורת משמעותית תעורר תגובות מגננה לא-רציונליות, הנעות בין מתקפות אישיות עליך לבין ציטוט של אחת מן האידיאולוגיות האופנתיות הרבות אשר מסבירות למה לא ניתן להתייחס באופן רציונלי לבעיות חברתיות. ההיגיון מוקע כדבר קר ומופשט על-ידי דמוגוגים, להם קל יותר לשחק ברגשותיהם של אנשים; התאוריה נתקלת בבוז בשם העשייה...

תאוריה מול אידיאולוגיה

לבנות תאוריה משמעו פשוט לנסות להבין מה אנחנו עושים. כולנו תאורטיקנים בכל עת שאנו דנים בכנות במה שהתרחש, מבדילים בין העיקר לטפל, חודרים מעבר להסברים פשטניים, מזהים מה עבד ומה לא, חושבים כיצד ניתן לעשות משהו טוב יותר בפעם הבאה. בניית תאוריה רדיקלית פירושה פשוט לשוחח או לכתוב ליותר אנשים על נושאים כלליים יותר במונחים מופשטים יותר (זאת אומרת, ישימים בהיקף נרחב יותר). אפילו אלו הטוענים כי הם דוחים את החשיבה התאורטית – בונים תיאוריות; אלא שהם עושים זאת רק באופן קפריזי יותר ומודע פחות, ולכן באופן מדויק פחות.

תאוריה ללא מעש היא נבובה, אך מעשים ללא תאוריה הם עיוורים. המעש בוחן את התאוריה, אך התאוריה גם מעוררת השראה למעשים חדשים.

לתאוריה רדיקלית אין דבר לכבד ודבר להפסיד. היא מבקרת את עצמה יחד עם כל השאר. היא אינה תורה שיש לקבל באמונה, אלא הכללה ניסיונית אותה צריכים אנשים לבחון בקביעות ולתקן לעצמם, הפשטה מעשית הכרחית להתמודדות עם מורכבויות המציאות.

אך רצוי שלא תהיה זו הפשטת-יתר. כל תאוריה יכולה להפוך לאידיאולוגיה, להתקשח לדוגמה, להתעוות למטרות הירארכיות. אידיאולוגיה מתווכמת יכולה להיות מדויקת יחסית בהיבטים מסויימים. מה שמבדיל אותה מן התאוריה הוא היותה חסרה את היחס הדינמי למעש. תאוריה זה כשיש לך רעיונות. אידיאולוגיה זה כשלרעיונות יש אותך. "חפש את הפשטות, ואל תבטח בה".

הימנעות מברירות כוזבות וזיהוי ברירות אמיתיות

עלינו להכיר בכך שאף פעולל לא מצליח תמיד – אף טקטיקה רדיקלית אינה הולמת תמיד. מה שאפשרי עבור קבוצה במהלך התקוממות עשוי שלא להוות בחירה נבונה עבור פרט מבודד. במצבי דחק מסויים, נחוף לעיתים להפציר באנשים לנקוט פעולה מסויימת כזו או אחרת – אך ברוב המקרים הגישה המיטבית היא הבהרה של

הגורמים הרלוונטיים, אשר אנשים צריכים לקחת בחשבון כשהם מקבלים החלטות בעצמם. (אם אני מניח לעצמי מדי-פעם להציע כאן הצעה ישירה, הרי זה בגלל צורת ההתבטאות הנוחה. "עשה כך" צריך להיות מובן כ- "בנסיבות כלשהן זה יכול להיות רעיון טוב לעשות כך").

ניתוח חברתי לא צריך להיות ארוך או מפורט. 'חלוקת אחד לשניים' (הצבעה על נטיות סותרות בתופעה או קבוצה או אידיאולוגיה נתונה) או 'שילוב שניים באחד' (לחשוף את המשותף בין שתי ישויות הנראות נבדלות) יכולים להיות שימושיים למרות פשטנותם, במיוחד כאשר זה נעשה בהתקשרות עם אלו המעורבים הכי ישירות. לגבי רוב הנושאים יש די והותר מידע זמין; אך יש למצוא את החיוני בתוך כל הצפת המידע. כאשר זה קורה, אנשים אחרים, כולל יודעי דבר, ידורבנו לחקירה ולחשיפת מידע נוסף אם יש צורך בכך.

כאשר עומדים מול נושא מסויים, הצעד הראשון הוא לקבוע האם זהו אכן נושא יחיד. לא ניתן לנהל דיון משמעותי על 'מרקסיזם' או 'אלימות' או 'טכנולוגיה' ללא הבחנת המובנים השונים הנכללים תחת תוויות כאלה.

מצד שני, יש טעם גם לבחור קטגוריה רחבה ומופשטת, ולהציג את המגמות הבולטות שלה, למרות שלמעשה אין היא קיימת במציאות באופן 'טהור'. החוברת **זלות הסטודנט** של הסיטואוציוניסטים, למשל, מונה באופן נוקב את כל סוגי הטיפשויות והיומרות של 'הסטודנט'. ברור שלא כל סטודנט אשם בכל הליקויים האלה, אך הסטריאוטיפ מהווה מוקד, סביבו מאורגנת ביקורת שיטתית על מגמות כלליות. באמצעות הטעמת תכונות המשותפות לרוב הסטודנטים, החוברת גם מציבה אתגר בפני אלו הטוענים כי הם יוצאי-דופן: להוכיח זאת. אותו הדבר נכון לגבי הביקורת על 'הפרו-סיטו' ב-**הפיצול האמיתי באינטרנציונל** לדבור וסנגואינטי [Sanguinetti] – זוהי דחייה ואיתגור של חסידיהם, אולי פעולה יחידה במינה בהיסטוריה של תנועות רדיקליות.

כולם נשאלים לדעתם אודות כל פרט ופרט במטרה למנוע מהם ליצור דעה לגבי המכלול (ונייגם). נושאים רבים הינם טעונים רגשית כל-כך, עד שכל מי שמתייחס אליהם מסתבך בברירות כוזבות. העובדה כי שני צדדים נמצאים בעימות, למשל, אין פירושה כי אתה חייב לתמוך באחד או באחר. אם אינך יכול לעשות דבר לגבי הבעיה המסויימת, הכי טוב להודות בבירור בעובדה הזו, ולהמשיך הלאה למשהו הטומן בחובו אפשרויות מעשיות.²

אם החלטת לבחור ברע במיעוטו, הודה בכך; אל תוסיף לבלבול באמצעות טיוח בחירתך, או באמצעות דמוניזציה של האויב. אם בכלל, עדיף לעשות את ההיפך: לשחק את פרקליטו של השטן, ולהפסיק וויכוחים כפייתיים מטורפים באמצעות בחינה רגועה של הנקודות החזקות של העמדה היריבה והחולשות בשלך. שגיאה שכזו מאד: לשאוב אומץ מאמונתך; העניין הוא למצוא מספיק אומץ *להתקפה על אמונתך!* (ניטשה).

שלב צניעות וחוצפה. זכור שאם קורה שסיימת דבר-מה בהצלחה, הרי היא מבוססת על מאמציהם של רבים אחרים, מהם כאלו אשר עמדו בפני זוועות שיגרמו לך או לי להתכווץ בהכנעה. אך אל תשכח שמה שאתה אומר יכול להיות הגורם המביא לשינוי: בתוך עולם של צופים מפוייטים, אפילו התבטאות עצמאית אחת תתנשא זקופה.

מאחר שאין יותר מכשולים חומריים לחנוכת חברה אל-מעמדית, הבעיה הופחתה בעיקרה לשאלה של תודעה: הדבר היחידי שבאמת עומד בדרך הוא חוסר-מודעותם של אנשים לכוחם הקבוצתי; דיכוי פיזי של מיעוטים רדיקליים הוא יעיל רק כל עוד הנסיבות החברתיות מותירות את שאר האוכלוסיה במצב של ציטנות). לכן חלק גדול מן המעש הרדיקלי הוא **שלילי**: תקיפת הצורות השונות של תודעות כוזבות, המונעות מאנשים להבין את הפוטנציאלים החיוביים שלהם.

הסגנון המרדני

פעמים רבות נשמעת הוקעה, מתוך בורות, של מרקס או של הסיטואוציוניסטים, על השלילות הזו – משום שהתרכזו בעיקר בהבהרה ביקורתית ובכוונה נמנעו מלקדם אידיאולוגיה חיובית כלשהי בה אנשים יוכלו להיאחז באופן סביל. בגלל שמרקס הצביע על האופן בו הקפיטליזם מפחת את חיינו למרוץ-עכברים כלכלי, סניגורים 'אידיאליסטים' למצב עניינים זה מאשימים אותם ב'פיחות החיים לדאגות חומריות' – והרי כל הכוונה בעבודתו של מרקס לא הייתה אלא לעזור לנו להתעלות מעבודתנו הכלכלית, כדי שהפוטנציאל היצירתי שלנו יוכל לפרוח. לקרוא לאנשים לוותר על אשליותיהם לגבי תנאי-חיהם פירושו לקרוא להם לוותר על התנאים הדורשים אשליות... הביקורת קוטפת את הפרחים הדימוניים משלשלת-הכלא – לא כדי שהאדם יישא את עול השלשלת בלא דימיון ונחמה, אלא כדי שישליכה מעליו ויקטוף את הפרח החי.³

לביטוי מדוייק של בעיה מכרעת יש לעתים השפעה מפתיעה בעוצמתה. הוצאת דברים לאוויר הפתוח מאלצת אנשים להפסיק לפסוח על שתי הסעיפים ולנקוט עמדה. באגדה הטאואיסטית, סכיננו של הקצב המיומן מעולם לא הייתה זקוקה להשחזה, מכיוון שתמיד חתך בין נתחי הבשר; הקיטוב הרדיקלי היעיל ביותר אינו יכול לנבוע ממחאה צורמנית, אלא פשוט מחשיפת השסעים הקיימים זה-מכבר, הבהרה של המגמות, הסתירות והברירות השונות. ההשפעה של הסיטואוציוניסטים נבעה במידה רבה מן העובדה שביטאו בהטעמה דברים שרוב האנשים כבר חשו, אך חששו או לא היו מסוגלים לבטא, עד שמישהו אחר שבר את הקרח. ("הרעיונות שלנו הם רעיונות שיש לכולם").

אם כמה תמלילים סיטואציוניסטיים נראים בכל-זאת מסובכים בתחילה, הרי זה בגלל המבנה הדיאלקטי שלהם, אשר מנוגד להתנייה החברתית שלנו. כשהתניה זו נשברת, אינם הם נראים כה מעורפלים (הם היו המקור לכמה מכתובות הגרפיטי האהודות ביותר של מאי 1968). צופים אקדמאים רבים התחבטו בניסיון חסר-תוחלת ליישב את מספר התיאורים ה'סותרים' של המחזה **בחברת המחזה** ולאחדם להגדרה יחידה כלשהי 'בעלת עקביות מדעית'; אך כל מי שעסק בהתמודדות עם חברה זו ימצא את החקירה של דבור עליה מזוויות שונות בהירה ושימושית בהחלט, ויוקיר את העובדה שהוא מעולם לא בזבז מילה על שטויות אקדמאיות או על הבעות מיותרות של זעם מוסרי.

השיטה הדיאלקטית, מאז הגל ומרקס ועד לסיטואציוניסטים, אינה נוסחת קסם לניבוי נבואות מדוייקות אלא כלי להתגוששות עם התהליכים הדינמיים של שינוי חברתי. היא מזכירה לנו כי מושגים חברתיים אינם נצחיים; כי הם מכילים את הסתירות של עצמם, פועלים ומשנים האחד את השני, אפילו לכדי ההיפך ממהותם הקודמת; כי מה שהינו נכון או מתקדם בהקשר אחד עלול להיות כוזב או נסוג בהקשר אחר.⁴

תמליל דיאלקטי דורש, אולי, השקעה בלימודו, אך כל קריאה חדשה מביאה גילויים חדשים. אפילו אם הוא משפיע ישירות רק על כמה אנשים, הוא נוטה להשפיע עליהם באופן עמוק כל-כך, שרבים מהם ימשיכו בהשפעה על אחרים באותה הדרך, וייצרו שרשרת תגובות איכותית. השפה הבלתי-דיאלקטית של התעמולה השמאלנית קלה יותר להבנה, אך השפעתה בדרך-כלל שטחית וחולפת; מאחר ואינה מציעה אתגר, היא תשעמם במהרה אפילו את הצופים הסתומים עבורם תוכננה.

כפי שדבור הראה בסרטו האחרון, האשמה בכך שאנשים מסוימים מתקשים להבין את דבריו נמצאת בבערות ובסבילות שלהם עצמם, ובבתי-הספר והחברה שהביאו אותם למצב כזה. אלו שאין להם מספיק יוזמה לקרוא תמליל פעם שנייה, לערוך חקירה קטנה או ניסוי קטן בעצמם – לא סביר שיצליחו להגיע למשהו, גם אם מישהו אחר יאכיל אותם בכפית.

סרט רדיקלי

דבור הוא למעשה האדם היחיד למעשה שעשה שימוש באמת דיאלקטי ואנטי-מחזאי בסרט קולנוע. למרות שיוצרי-קולנוע רדיקלים-בעיני-עצמם הרימו פעמים רבות מס-שפתיים ל'אפקט הניכור' הברכטיאני – הרעיון לעודד צופים לחשוב ולפעול בעצמם במקום להחניף להם ולהובילם להזדהות סבילה עם הגיבור או העלילה – רוב הסרטים הרדיקליים עדיין מוצגים לקהל כאל חבורה של מטומטמים. הגיבור הטיפשי 'מגלה את הדיכוי' וינעשה רדיקלי' בהדרגתיות עד לנקודה בה הוא מוכן להפוך לאוהד שרוף של פוליטיקאים 'מתקדמים' או מיליטנט נאמן באיזו קבוצה שמאלנית ביורוקרטית. אפקט הניכור מוגבלת לכמה גימיקים נתונים המאפשרים לצופה לחשוב: "אה, מגע ברכטיאני! איזה ברנש מתוחכם הקולנוען הזה! וכמה מתוחכם אני על שזיהיתי כאלה דקויות!". המסר הרדיקלי הוא בדרך-כלל כן-בנאלי שהוא ברור בעצם לכל מי שאי-פעם יראה כזה סרט כבר בפעם הראשונה; אבל הצופה מקבל את הרושם משביע-הרצון שאנשים *אחרים* אולי יובאו לרמת המודעות שלו אם רק יוכלו לראות את הסרט.

אם הצופה חש אי-נוחות לגבי האיכות של מה שהוא צורך, היא משוככת בידי המבקרים, שתפקידם העיקרי הוא לפרש משמעויות רדיקליות עמוקות בכל סרט. כמו בגדי המלך החדשים, ניתן לצפות שאיש לא יודה כי לא היה מודע למשמעויות העמוקות האלה עד שהובאו לידיעתו, מפחד שיחשף כפחות מתוחכם מיתר הקהל.

סרטים מסויימים עשויים לעזור לחשוף תנאים מצערים כלשהם או להעביר תחושה של ההרגשה של הימצאות בסיטואציה רדיקלית. אך יש טעם מועט בלבד בהצגת דימויים של מאבק אם גם הדימויים וגם המאבק אינם נתונים לביקורת. צופים מתלוננים לפעמים בסרט מתאר כמה קטגוריות חברתיות (למשל, נשים) באופן לא מדוייק. זה יכול להיות נכון כל עוד הסרט ממחזר סטריאוטיפים כוזבים בבירור; אבל החלופה המשתמעת בדרך-כלל – שיוצר הסרט 'צריך היה להציג דימויים של נשים נאבקות נגד דיכוי' – תהיה ברוב המקרים חטא למציאות באותה המידה. נשים (כמו גברים או כל קבוצה מדוכאת) הן במציאות הקיימת בדרך-כלל סבילות וכנועות – זאת בדיוק הבעיה איתה עלינו להתמודד. דאגה לשביעות-רצונם העצמית של אנשים באמצעות הצגת מחזות של הרואיזם רדיקלי בניצחוננו רק מתגברת את השיעבוד.

מעיקנות מול עליצות

להסתמך על ההנחה שתנאים דכאניים יגרמו לאנשים להיות רדיקליים יותר אינו דבר נכון – זה לא מעשה נכון; להחמיר את התנאים בכוונה, במטרה להאיץ את תהליך הרדיקליזציה – זה כבר דבר שלא ייעשה. דיכויים של מיזמים רדיקליים מסויימים עשוי, כתוצאה לוואי, לחשוף את האבסורדיות של הסדר השליט; אך מיזמים כאלו צריכים להיות כדאיים בפני עצמם – הם מאבדים את אמינותם אם הם רק אמתלה הנועדה לעורר כלפיהם דיכוי. אפילו בסביבות הכי 'פריביליגיוניות' יש בדרך-כלל די והותר בעיות ואין צורך להוסיף עליהן. הנקודה היא לחשוף

את הניגוד בין התנאים הנוכחיים והאפשרויות הנוכחיות; לתת לאנשים טעימה מספיקה מחיים אמיתיים כדי שירצו עוד.

שמאלנים רומזים פעמים רבות שיש צורך בתעמולה פשטנית, מוגזמת וחוזרת על עצמה, כדי לנטרל את כל התעמולה הקיימת בכיוון ההפוך. זה כמו לומר שמתאגרף מסוחרר וכושל, לאחר שספג אגרוף מימין, יחזור לצלילותו באמצעות אגרוף משמאל.

תודעתם של אנשים אינה 'מתעוררת' בקבירתם תחת מבול של סיפורי אימה, או אפילו תחת מבול של מידע. מידע שלא מוטמע הטמעה ביקורתית, ולא בא לידי שימוש, נשכח במהרה. בריאות נפשית כמו-גם גופנית דורשת איזון כלשהו בין קלט ופלט. לפעמים יש צורך לאלץ אנשים שאננים להתמודד עם זוועות כלשהן, שהם אינם מודעים להן; אך אפילו במקרים כאלו חזרה שוב ושוב על אותם דברים מעוררי-חלחלה לרוב לא משיגה דבר מלבד הברחתם למחזות פחות משעממים ומדכאים.

אחד הדברים העיקריים שמונעים מאיתנו להבין את הסיטואציה בה אנו נמצאים הוא מחזה האושר של אנשים אחרים, הגורם לנו לראות את העצב שלנו כסימן מחפיר לכשלון. אך גם הנוכחות חובקת-הכל של מחזה האומללות מונעת מאיתנו לראות את הפוטנציאל החיובי שלנו. הפרסום הקבוע של רעיונות הזויים וזוועות מעוררות-בחילה משתק אותנו, הופך אותנו לציניקנים פרנואידיים וכפייתיים.

תעמולה שמאלנית צורמת, מקובעת על 'המדכאים' הערמומיים והנתעבים, לרוב מלבה את הטירוף הזה, פונה אל הצד החולני והנבזה ביותר שבאדם. אם שקענו בהרהורים על רוע, אם נתנו לחולי והכיעור של החברה הזו לחדור אפילו למרי שלנו נגדה, הרי ששכחנו עבור מה אנחנו נלחמים, וסופנו לאבד את היכולת הבסיסית לאהוב, ליצור, ליהנות.

'האמנות הרדיקלית' הטובה ביותר חותכת דרך שתי הדרכים. אם היא מתקיפה את הניכור של החיים המודרניים, היא בו-זמנית מזכירה לנו את הפוטנציאל הפיוטי שמוסתר בהם. במקום לחזק את נטייתנו להתפלש ברחמים-עצמיים, היא מעודדת אותנו להתאושש, מאפשרת לנו לצחוק על הצרות של עצמנו כמו-גם על אויליותם של כוחות 'הסדר'. כמה מן השירים ורצועות הקומיקס של ה-IWW הוותיק הם דוגמאות טובות, אפילו אם האידיאולוגיה של ה-IWW היא קצת מעופשת. או השירים האירונים ומרירים של ברכת ווייל. הצהלה של החייל האמיץ שווייק היא כנראה תרופה יותר אפקטיבית נגד מלחמה מהטפת המוסר של המסכת האנטי-מלחמתית הטיפוסית.

אין דבר המערער על סמכות יותר מאשר הצגתה באור מגוחך. הטיעון האפקטיבי ביותר נגד משטר דכאני הוא לא שהוא מרושע, אלא שהוא מטופש. הגיבורים ברומן של אלברט קוסרי *La Violence et la Dérision*, אשר חיים בדיקטטורה מזרח-תיכונית, מדביקים על קירות הבירה מודעות רשמיות-למראה המהללות את הדיקטטור במידה מוגזמת כל-כך שהוא נהיה מטרה ללעג, ונאלץ לפרוש מתוך מבוכה. הגיבורים של קוסרי הם בלתי-פוליטיים והצלחתם רבה אולי מכפי שניתן לצפות במציאות, אך פארודיות דומות במקצת שמשו למטרות רדיקליות יותר (כמו ההפיכה של לי אי-צ'יה, שמוזכרת בעמ' 304 באסופת הא"ס). בהפגנות באיטליה בשנות ה-1970, ההודים תושבי מרכזי הערים הגדולות (אולי בהשפעת הפרק הפותח של סילבזי וברוני מאת לואיס קרול: פחות להם! יותר מיסים!) נשאו כרזות וזמרו ססמאות כמו "כוח לבוסים" ו"עוד עבודה! פחות שכר!". כולם זיהו את האירוניה, אך היה קשה יותר להתעלם מהם ולתייקם כרגיל.

הומור הוא תרופה בריאה נגד כל אורתודוקסיה, שמאלית או ימנית. הוא מאוד מדבק ומזכיר לנו לא לקחת את עצמו ברצינות רבה מדי. אך בקלות הוא יכול להפיך לשסתום ביטחון ותו לא, לתעל מורת-רוח לציניות סבילה ובלתי-מזיקה. חברת מחזה ניזונה היטב מתגובות הזויות כנגד ההיבטים הכי הזויים שלה. לסאטיריקנים יש בדרך-כלל יחסי אהבה-שנאה תלתיים עם מטרות היצירה שלהם; קשה יותר ויותר להבדיל בין הפארודיות למושאייהן, וכך נוצר הרושם כאילו הכל מוזר, חסר-משמעות וחסר-תקווה באותה מידה.

בחברה המבוססת על בלבול מלאכותי, המשימה הראשונה היא לא להוסיף עליו. שיבושים כאוטיים לא יוצרים אלא טירדה או בהלה, וגורמים לאנשים לתמוך בכל אמצעי בו נוקטת הממשלה להחזרת הסדר על כנו. התערבות רדיקלית עשויה להיראות בתחילה מוזרה וחסרת-פשר, אך אם מבצעים אותה בבהירות מספקת, לבסוף יבינו אותה היטב.

שערוריית שטרסבורג

דמינו שאתם נמצא באוניברסיטת שטרסבורג, בטקס פתיחת שנת הלימודים בסתיו 1966, בין הסטודנטים, סגל ההוראה ואורחים נכבדים הממלאים את האולם, כדי לשמוע את נאום הפתיחה של הנשיא דה-גול. אתם מוצאים חוברת קטנה מונחת על כל מושב. תוכניה? לא, משהו על 'דלות חיי הסטודנט'. אתם פותחים אותה בעצלתיים ומתחילים לקרוא: ניתן לומר במידה רבה של וודאות כי הסטודנט הוא הייצור המתועב ביותר בצרפת, מלבד השוטר והכומר אתם מביטים סביב ורואים שכל האחרים קוראים את זה, בתגובות שנעות בין תמיחה ושעשוע ועד הלם

ועלבון. מי אחראי לזה? עמוד הכותרת מגלה שהחוברת פורסמה על-ידי אגודת הסטודנטים של שטרסבורג, אך מזכיר גם את 'האינטרנציונל הסיטואציוניסטי' – מה שזה לא יהיה...

שערוריית שטרסבורג הייתה שונה מסתם מעשי-לצון של תלמידי מכללות, או מפעולות מבולבלות ומבלבלות של קבוצות כמו ההיפים: השוני שלה היה בכך שצורתה השערורייתית העבירה מסר שערורייתי באותה מידה. בזמן בו הסטודנטים מוחשבים כאחד המגזרים הרדיקליים ביותר בחברה, התמליל הזה היה היחיד ששם את הדברים בקנה-מידה. אבל הדלויות המסויימות המאפיינות סטודנטים היו רק נקודת זינוק מזדמנת; תמלילים קטלניים באותה המידה יכולים וצריכים להיכתב על דלותו של כל מגזר אחר בחברה (מוטב שיהיו אלו המכירים אותו מבפנים). למעשה, היו כמה ניסיונות לכך, אך אף-אחד לא התקרב לצלילות ולעקביות של החוברת הסיטואציוניסטית, כה תמציתית ועם זאת כה מקיפה, כה פרובוקטיבית ובכל-זאת כה מדויקת, בנועה באופן שיטתי כל-כך מסיטואציה ספציפית דרך השלכות הולכות ומתרחבות, כך שהפרק הסופי מציג את הסיכום התמציתי ביותר שקיים של הפרוייקט המהפכני המודרני.⁵

הסיטואציוניסטים מעולם לא טענו כי עוררו בכוחות עצמם את מאי 1968 – כפי שהם אמרו, הם חזו את התוכן של ההתקוממות, לא את התאריך או המיקום. אך ללא שערוריית שטרסבורג, וללא ההסערה החתרנית של קבוצת אחוזי-החימה [Enragés] שהושפעה מן הא"ס (שיחסית אליה 'תנועת ה-22 במרץ', המפורסמת יותר, הייתה רק חיקוי מאוחר ומבולבל) ההתקוממות אולי לא הייתה מתרחשת כלל. לא היה משבר כלכלי או ממשלתי, לא מלחמה או איבה על רקע גזעי בארץ, ואף לא שום נושא מיוחד שיכול היה לעורר כזו התקוממות. היו יותר מאבקי עובדים רדיקליים דווקא באיטליה ואנגליה, יותר מאבקי סטודנטים מיליטנטיים בגרמניה ויפן, תנועות תרבות-נגד גדולה יותר בארצות הברית ובהולנד. אבל רק בצרפת הייתה השקפה שקשרה את כל אלו יחד.

יש להפריד בין התערבויות מחושבות היטב, כמו שערוריית שטרסבורג, לבין משיבושים מבולבלים, וכן מסתם מיצגי חשיפה מומחזים. כל עוד המבקרים החברתיים מגבילים את עצמם להתמודדות עם פרט זה או אחר, יחסי הצופה-מחזה ממשיכים לשחזר את עצמם. אם מבקרים כאלו מצליחים לערער את האמון לו זוכים מנהיגים פוליטיים קיימים, המבקרים החברתיים בעצמם הופכים לכוכבים חדשים (ראלף נידר, נועם חומסקי, ודומיהם), וצופים בעלי טיפה יותר מודעות ימשיכו להסתמך עליהם בהערכה לקבלת זרימה מתמשכת של אינפורמציה מזעזעת איתה הם בקושי עושים משהו. החשיפות המתונות יותר גורמות לקהל לתמוך בסיעה זו או אחרת במאבקי כוח פנים-ממשלתיים; החשיפות הסנסציוניות יותר מזינות את סקרנותם החולנית של אנשים, שואבות אותם לצרוך יותר מאמרים, תוכניות חדשות ודוקודרמות, ולתוך ויכוחים אין-סופיים על מגוון תיאוריות-קשר. התיאוריות הללו בדרך-כלל אינן אלא השתקפויות של היעד היגיון ביקורתי היסטורי, ניסיונות נואשים למצוא איזו משמעות עקבית בחברה שהינה חסרת-עקביות ואבסורדית יותר ויותר. בכל-אופן, כל עוד הדברים האלו נשארים בתחום המחזה, כמעט אין זה משנה אם איזו מהתיאוריות האלה נכונה: *אלו הממשיכים להתבונן כדי לראות מה יקרה עכשיו לעולם לא משפיעים על מה שיקרה עכשיו.*

חשיפות מסויימות הינן מעניינות יותר, בגלל שהן אינן מסתפקות בעצם העלאתם של נושאים משמעותיים לדיון ציבורי, אלא עושות זאת באופן שמושך הרבה אנשים לתוך המשחק. דוגמה מקסימה היא שערוריית 'מרגלים למען שלום' באנגליה 1963: קבוצת אלמונים פירסמו את מיקומו של מקלט סודי למקרה של הפצצה, השמור לחברי הממשלה. ככל שאיימה הממשלה איומים נמרצים יותר להעמיד-לדין את כל מי שחזר על 'סוד המדינה' הזה, שכבר לא היה סוד לאף-אחד – כך הפיצו אותו ביתר יצירתיות ועליצות אלפי פרטים וקבוצות (שגם המשיכו לגלות ולחדור למספר מחסות סודיים אחרים). לא רק ש התבררו לכולם אוויליותה של הממשלה ואי-השפיות שבמחזה הנשק הגרעיני, אלא שתגובת-השרשרת האנושית הספונטנית סיפקה גם טעימה של פוטנציאל חברתי שונה לגמרי מן המצב הקיים.

דלותה של פוליטיקת בחירות

מאז 1814 אף ממשלה ליברלית לא עלתה לשלטון אלא באלימות. קאנובאס היה נבון מדי שלא לראות את הטירדה והסכנה שבכך. לכן ערך הוא הסדר לפיו ממשלות שמרניות צריכות להעביר תמיד את הירושה לממשלות ליברליות. התוכנית לפיה נהג הייתה, בכל שעה בה משבר כלכלי או שביתה רצינית מופיעה, להתפטר ולתת לליברלים להתעסק עם זה. זהו ההסבר לכך שרוב החקיקה הדכאנית שהועברו במשך שארית המאה ה-19 הועברה על-ידם. – ג'רלד ברנאן (המבונן הספרדי)

הטיעון המוצלח ביותר בעד השתתפותם של רדיקלים בבחירות הובא על-ידי יוג'ין דבו, המנהיג הסוציאליסטי האמריקני אם האנשים אינם מבינים מספיק בשביל לדעת עבור מי להצביע, הם לא הולכים לדעת במי לירות, אמר דבו, אשר זכה בשנת 1920 בקרוב למיליון קולות לנשיאות, בעודו שוהה בכלא על התנגדות למלחמת העולם הראשונה. מאידך, העובדים בזמן המהפכה הגרמנית של 1918-19 לא ידעו במי צריך לירות בדיוק בגלל נוכחותם של מנהיגים 'סוציאליסטיים' בממשלה שעבדו שעות נוספות כדי לדכא את המהפכה.

כשלעצמה, הצבעה או הימנעות ממנה אינן בעלות חשיבות רבה (אלו העושים עניין גדול מן הסרוב להצביע רק חושפים את הפטישיזם של עצמם). הבעיה היא שהצבעה בבחירות נוטה להרדים אנשים, ולגרום להם להסתמך

על כך שמישהו אחר יפעל עבורם עבורם. ההצבעה גם מסיחה את הדעת מאפשרויות משמעותיות יותר. מספר אנשים הנוקטים ביוזמה יצירתית כלשהי (חשבו על שביתות-השבת הראשונות למען זכויות אזרח) עשויים בסופו-של-דבר להשיג השפעה גדולה בהרבה מאשר היו משיגים אם היו משקיעים את מרצם במסע-בחירות למען הפוליטיקאים הרעים-במיעוטם. אפילו במיטבם, לעיתים רחוקות יעשו מחוקקים מרצונם יותר ממה שתנועות עממיות היו מאלצות אותם לעשות. משטר שמרני תחת לחצן של תנועות רדיקליות עצמאיות לרוב מוותר יותר מאשר משטר ליברלי, שיוזע שהוא יכול לסמוך על תמיכתם של הרדיקלים. אם אנשים תמיד מסתופפים תחת הנס של הרע-במיעוט, כל שדרוש לשליטים לעשות במצב המאיים על כוחם הוא להעלות באוב איום ברוע גדול יותר.

אפילו במקרים הנדירים בהם לפוליטיקאי 'רדיקלי' הייתה הזדמנות מציאותית לזכות בבחירות, כל מאמצי מסע-הבחירות המתישים של אלפי אנשים עשויים לרדת לטמיון יום אחד בגלל איזו שערורייה פעוטה שהתגלתה בחייו האישיים, או משום שאמר בשוגג דברי טעם. אם הוא הצליח להימנע ממלכודות כאלה ונראה שאולי ינצח, הוא נוטה להתחמק מנושאים שנויים במחלוקת, כדי לא להרחיק את הקולות הצפים. אם בסופו של דבר הוא נבחר, כמעט אף-פעם לא יתאפשר לו ליישם את הרפורמות שהציע, מלבד אולי לאחר שנים של מקח-וממכר עם עמיתיו החדשים; שנים שמהוות תירוץ טוב עבורו להעדיף בראש-ובראשונה את הפשרות הנחוצות כדי להמשיך ולשמור על כסאו. לאחר שהתרועע עם העשירים ובעלי-העוצמה, הוא מפתח עניינים חדשים וטעמים חדשים, ומצדיק אותם בסיפור לעצמו שהוא ראוי לכמה הטבות לאחר כל השנים בהן פעל למען מטרות נעלות. גרוע מכל, אם הוא מצליח להעביר בסופו-של-דבר כמה חוקים 'מתקדמים', הצלחות יוצאות-דופן אלה, על אף שהן פעוטות, נתפסות כהוכחה לכדאיות ההסתמכות על פוליטיקה של בחירות, ומפתות אנשים נוספים לבזבז את מרצם על מסעי-בחירות דומים בעתיד.

אחת מכתובות הגרפיטי של מאי 1968 הציגה זאת כך: זה כואב להיכנע לבוסים שלנו; זה אפילו יותר מטומטם לבחור אותם.

משאלי-עם על שאלות מסויימות הינם רגישים פחות לסיכון שבהתמקדות באנשים בודדים, אך תוצאותיהם לרוב אינן טובות יותר מאשר בחירות: המשאל מציג נושא באופן פשטני ביותר, ואם מתקבל במשאל צעד המסכן אינטרסים בעלי-עוצמה, ניתן בדרך-כלל לסכל אותו באמצעות ההשפעה שיש לכסף ולתקשורת ההמונים.

בחירות מקומיות נותנות לפעמים אפשרות ממשית יותר להשפיע על המדיניות ולעקוב אחר הפקידים הנבחרים. אך אפילו הקהילות הנאורות ביותר לא יכולות לבדד עצמן מהתדרדרותו של שאר העולם. אם עיר מצליחה לשמור על מאפיינים תרבותיים או סביבתיים ראויים, הישגים אלו בדיוק יוצרים עליה לחץ כלכלי הולך וגדל. העובדה שלערכים אנושיים ניתנה עדיפות על ערכי רכוש מביאה בסופו-של-דבר לעלייה עצומה באלו-האחרונים: יותר אנשים ירצו להשקיע או לעבור לשם. במוקדם או במאוחר ערכי הרכוש יגברו על הערכים האנושיים: מדיניות מקומית נדחית על-ידי בתי-משפט גבוהים או ממשלות לאומיות, כסף חיצוני נשפך לתוך הבחירות המוניציפליות, פקידי עירייה משוחדים, שכונות מגורים נהרסות כדי לפנות מקום לגורדי-שחקים ודרכים-מהירות, דמי השכירות מרקיעים לשחקים, המעמדות העניים יותר מועפים החוצה (לרבות הקבוצות האתניות המגוונות, האמנים והבוהמיים שתרמו לחיים ולמשיכה המקוריים של העיר), וכל שנותר מן הקהילה המקורית הינם מספר אתרים בודדים בעלי 'עניין היסטורי' לצריכתם של תיירים.

רפורמות ומוסדות אלטרנטיביים

בכל-זאת, 'פעולה מקומית' עשויה להיות מקום טוב להתחיל ממנו. אנשים שמרגישים כי המצב הגלובלי הוא חסר-תקווה או בלתי-ניתן-להבנה עשויים בכל-זאת לחשוב שיש סיכוי להשפיע על נושאים מקומיים מסויימים. מועדוניות, קואופרטיבים, קבוצות 'החלפת חפצים', קבוצות לימוד, בתי-ספר אלטרנטיביים, מרפאות בריאות חנים, תיאטרונים קהילתיים, עיתונים שכונתיים, תחנות רדיו וטלוויזיה פתוחים-לציבור וסוגים רבים אחרים של מוסדות אלטרנטיביים הינם כדאיים כבר לכשעצמם; ואם הם השתתפותיים די הצורך, הם עשויים להוביל לתנועות רחבות יותר. אפילו אם אין הם שורדים זמן רב מאוד, הם מספקים שטח זמני לנסיינות רדיקלית.

אבל תמיד בתוך מסגרת תוחמת. הקפיטליזם היה מסוגל להתפתח בהדרגה בתוך החברה הפיאודלית, כך שכאשר נפטרה המהפכה הקפיטליסטית מן השרידיים האחרונים של הפיאודליזם, רוב המנגנונים של הסדר הבורגני החדש ניצבו כבר יציבה איתנה. המהפכה האנטי-קפיטליסטית, לעומת-זאת, לא יכולה באמת לבנות את חברתה החדשה "בתוך קליפתה של הישנה". הקפיטליזם הרבה יותר גמיש וחדרני מכפי שהיה הפיאודליזם, והוא נוטה לספח אליו כל אירגון התנגדות.

תאורטיקנים רדיקלים מן המאה התשע-עשרה יכולים היו לראות מספיק שאריות של הצורות השיתופיות המסורתיות כדי לשער, כי ברגע שהמבנה הנצלני יסולק, הן יוכלו להתחדש ולהתפשט, וליצור את היסודות לחברה חדשה. אבל אחיזתו הגלובלית של הקפיטליזם המומחז במאה הנוכחית הרסה למעשה את כל הצורות של שליטה עממית ומגעים בין-אישיים ישירים. אפילו הניסיונות המודרניים יותר של תרבות-הנגד של שנות-השישים מוזגו זה-מכבר לתוך המערכת. קואופרטיבים, מלאכות-יד, חקלאות אורגנית ויוזמות שוליות אחרות עשויות לייצר טובין בעלי איכות טובה יותר תחת תנאי עבודה טובים יותר, אבל טובין אלה עדיין יצטרכו לשמש

כסחורות בשוק. היוזמות המועטות שכן מצליחות נוטות להתפתח לכדי עסקים רגילים, כאשר החברים המייסדים תופסים בהדרגה בעלות או תפקיד הנהלתי מעל לעובדים החדשים, ועוברים להתעסק בעניינים המסחריים והבירוקרטיים השגרתיים, שאין דבר בינם לבין 'הכנת הקרקע לחברה חדשה'.

ככל שמוסדות אלטרנטיביים מתקיימים זמן רב יותר, כך נוטים הם לאבד את אופיים ההתנדבותי והניסיוני, את אוירת ה'אין מה להפסיד'. סגל שכיר קבוע מפתח אינטרס מוקנה לשימור מצב הקיים ולהימנע מטלטול הסירה, מפחד לפגיעה בתומכי האירגון או מאיבוד המימון שלהם מן הממשלה או הקרן. מוסדות אלטרנטיביים נוטים גם לדרוש יותר מדי מן הזמן החופשי המוגבל שיש לאנשים, לתקוע אותם, לשדוד מהם את המרץ והדימיון שבהתעמתות עם נושאים כלליים יותר. לאחר תקופה קצרה של השתתפות, כמעט כל האנשים נשרפים, משאירים את העבודה לטיפוסים מחוייבים או לשמאלנים המנסים לממש את האידיאולוגיה שלהם. זה יכול להיות נחמד לשמוע על כמה אנשים שמייסדים מועדוניות, או משהו אחר באותו סגנון, אבל להוציא במקרי חירום מקומיים, אתה עשוי שלא לרצות להיות נוכח בפגישות אינסופיות כדי להקשיב לתלונות השכנים שלך, או לחייב את עצמך לנושאים שלא באמת איכפת לך מהם.

רפורמיסטים מגבילים עצמם, בשם המעשיות, לחתירה למטרות 'בנות-השגה'. למרות זאת, אפילו כאשר הם מצליחים לגרום לכמה פְּנוֹנִים במערכת, אלו מקוֹזְזִים בדרך-כלל על-ידי התפתחויות שונות ברמה אחרת. אין פירוש הדבר כי רפורמות אינן רלוונטיות, אלא שהן אינן מספיקות. עלינו להמשיך להתנגד באופן מיוחד לעוולות מסויימות, אך גם להכיר בכך שהמערכת תמשיך לייצר עוולות חדשות עד שנשים לה קץ. להניח כי סדרה של רפורמות יסתכמו בסופו-של-דבר בשינוי איכותי זה כמו לחשוב שאנחנו יכולים לעבור דרך תהום ברוחב עשרה צעדים בעזרת סדרה של ניטורים בודדים.

אנשים נוטים להניח שבגלל שמהפכה כרוכה בשינוי כביר הרבה יותר מרפורמות, קשה הרבה יותר לבצע אותה. למעשה, בטווח הארוך זה עשוי להיות דווקא קל יותר, משום שמהפכה חותכת במכה אחת דרך הרבה סיבוכים זעירים ומעוררת הרבה יותר התלהבות. בשלב מסויים מעשי יותר להתחיל לבנות בניין חדש מאשר להמשיך לנסות לטייח מבנה רקוב.

בינתיים, עד שסיטואציה מהפכנית תאפשר לנו לבנות באמת, הדבר הטוב ביותר שאנחנו יכולים לעשות זה להיות *שלייליים באופן יצירתי* – להתרכז בהברה ביקורתית ולהניח לאנשים להתמיד בפרוייקטים החיוביים שעשויים למשוך אותם, אך ללא האשליה שחברה חדשה 'בננית' באמצעות ההצטרפות ההדרגתית של פרוייקטים כאלו.

לפרוייקטים שלייליים לגמרי (למשל, ביטול החוקים נגד שימוש בסמים, מין בהסכמה ושאר הפשעים חסרי קורבן) יש יתרון בהיותם פשוטים, מניבים תועלת מיידית למעשה לכולם (חוץ מלצמד-חמד, הפשע המאורגן ותעשיית המלחמה-בפשע) בעודם דורשים מעט, אם בכלל, עבודה נוספת מרגע שהצליחו. מצד שני, הם מספקים מעט הזדמנויות להשתתפות יצירתית.

המיזמים המוצלחים ביותר הם אלו שהינם כדאיים כשלעצמם, אך כוללים גם אתגר מרומז, בעצם קיומם, להיבטים יסודיים מסויימים של המערכת: מיזמים המאפשרים לאנשים להתערב בסוגיות משמעותיות בהתאם לרמת העניין האישית שלהם, בעודם נוטים לפתוח את הדרך לאפשרויות רדיקליות יותר.

פחות מעניינות, אך עדיין רצויות, הן דרישות לשיפור התנאים או לזכויות שוות יותר. אפילו אם פרוייקטים כאלה אינם השתתפותיים ביותר כשלעצמם, הם יכולים להסיר עיכובים להשתתפות.

רצויים פחות מכל הם המאבקים שתוצאותיהם מסתכמות בסכום אפס, בהם הרווח של קבוצה אחת הוא ההפסד של השנייה.

אפילו במקרה האחרון, לא צריך לומר לאנשים מה הם עליהם לעשות, אלא לגרום להם להבין מה הם עושים. אם הם מקדמים נושא מסויים במטרה לגייס אנשים לשורותיהם, ראוי לחשוף את מניעיהם המניפולטיביים. אם הם מאמינים שהם תורמים לשינוי רדיקלי, כדאי אולי להראות להם כיצד פעילותם מחזקת למעשה את המערכת בדרך כלשהי. אבל אם הם באמת מעוניינים בפרוייקט שלהם עצמו, אז שילכו על זה.

אפילו אם אנחנו חולקים על סדרי-העדיפויות שלהם (תרומות לאופרה, נגיד, בעוד הרחובות מלאים חסרי-בית) אנחנו צריכים לחשוך בכל אסטרטגיה אשר פונה רק לרגשות-האשם של אנשים – לא רק משום שפנייה לרגשות אשמה משיגה לרוב השפעה זעומה, אלא מפני שמוסרניות כזו מדכאת שאיפות חיוביות בריאות. הימנעות מהתמודדות עם נושאים של 'איכות חיים' משום שהמערכת ממשיכה להציג בפנינו מקרי-חירום של חיים ומוות היא כניעה לסחטנות שכבר אין לה עוד כל הצדקה. 'לחם ושושנים' אינם מהווים עוד הפכים.⁶

פרוייקטים של 'איכות חיים' מעוררים לעיתים-קרובות השראה רבה יותר מאשר הפוליטיקה השגרתית והדרישות הכלכליות, כיוון שהם מציגים השקפות מלאות. ספריו של פול גודמן עשירים בדוגמאות משעשעות ומלאות-דמיון. אם הצעותיו הן 'רפורמיסטיות', הרי שהן כה חיות ומעוררות עד שהן עומדות כניגוד מרענן לעמדת המגננה המתרפסת של רוב הרפורמיסטים של היום, המגבילים את עצמם לתגובות על סדר-היום של הריאקציונרים. ('אנחנו מסכימים שצריך ליצור משרות, להילחם בפשע, לשמור על החוסן הלאומי; אך שיטות מתונות יעשו זאת טוב יותר מן ההצעות הקיצוניות של השמרנים'.)

כאשר אין הכרעה משיקולים חשובים יותר בין אפשרויות לפעילות, הגיוני למקד אנרגיה בנושאים שעדיין לא מקבלים תשומת-לב ציבורית; ולהעדיף פרויקטים שיכולים להעשות בצורה נקייה וישירה, בניגוד לאלו הדורשים פשרות, כמו עבודה באמצעות סוכנויות ממשלתיות. אפילו אם פשרות כאלה אינן נראות חמורות מדי, הן מהוות תקדים רע. אמון במדינה כמעט תמיד מתפוצץ בפנים: כך ועדות שיועדו לעקור מהשורש תופעות של שחיתות ביוקרטית מתפתחות בעצמן לבירוקרטיות מושחתות חדשות, וחוקים שתוכננו לעצור קבוצות ריאקציוניות חמושות משמשים בסופו של דבר להטרדת רדיקלים בלתי-חמושים.

המערכת מסוגלת להרוג שתי ציפורים במכה אחת, באמצעות תמרון המתנגדים לה לכדי הצעת 'פתרונות בונים' למשברים של עצמה. היא למעשה זקוקה לכמות מסויימת של התנגדות, שתזהיר אותה מפני הבעיות שבה, שתאלץ אותה לבסס מחדש את ההצדקה ההגיונית לקיומה, שתאפשר לה לבחון את כלי השליטה שלה, ותספק לה תירוצים לכפות צורות חדשות של שליטה. אמצעי חירום הופכים להליכים מקובלים, ותקנות אשר במצב של שיגרה מצליחים למנוע את הפעלתן באמצעות התנגדות, מוכנסות לשימוש בחסות הבהלה. האונס היציב והאיטי של האישיות האנושית על-ידי כל מוסדות החברה המנוכרת, מבית-הספר והמפעל ועד לפירסום ולעיוור, נראה נורמלי יותר ככל שהמחזה מתמקד בכפייתיות על פשעים אישיים סנסציוניים, ומביא אנשים לכדי היסטריה של חוק וסדר.

תקינות פוליטית, או שיויון הזדמנות בניכור

המרכיב החשוב ביותר בפריחתה של המערכת היא היכולת שלה להטות מחלוקות חברתיות למריבות על עמדות פריבילגיוניות בתוכה.

זהו תחום מלא-חתחתיים. יש להתנגד לכל הפערים החברתיים, לא רק משום שהם בלתי-הוגנים, אלא מפני שכל עוד הם קיימים ניתן להשתמש בהם כדי ליצור פירוד. אך לזכות באפשרות לעבדות בשכר שווה, או בהזדמנות שווה להיות ביוקרט או קפיטליסט – הצלחה כזו רחוקה מלהיות ניצחון על הקפיטליזם הבירוקרטי.

טבעי ואף הכרחי שאנשים יגנו על האינטרסים של עצמם; אבל אם הם מנסים לעשות זאת באמצעות הזדהות בלעדית מדי עם קבוצה חברתית מסויימת הם נוטים לאבד את הראייה הכללית של הדברים. כאשר מחלקות חברתיות מתפצלות עוד ועוד, וכולן מתגוששות בתחרות על הפירוורים שהוקצבו להן, הן נתפסות למשחק קטנוני של האשמה-הדדית, והרעיון של ביטול המבנה ההירארכי כולו נשכח ונעלם. אנשים, הממהרים לגנות כל רמז קל ביותר לשימוש בסטריאוטיפים מבזים, נסחפים לקיבוץ כל הגברים או כל הלבנים בגוש של 'מדכאים', ואז מתפלאים מדוע הם זוכים ללעג מקרב רובם של אלו האחרונים – שהינם מודעים היטב לכך, שיש להם אך מעט שליטה אמיתית בחייהם שלהם, ומעט עוד יותר על חייו של מישהו אחר.

מלבד הדמגוגים הריאקציוניים (הנהנים מהפתעה נעימה כאשר ה'מתקדמים' מספקים להם מטרות קלות כל-כך ללעג), האנשים היחידים שמרוויחים למעשה מן המריבות ההרסניות האלה הם מספר קרייריסטים הנאבקים על תפקידים ביוקרטיים, מענקים ממשלתיים, קביעות אקדמית, חוזי הוצאה-לאור, ציבור לקוחות מסחרי או ציבור בוחרים פוליטי. רחרוח אחר 'אי-תקינות פוליטית' מאפשר להם להלוס ביריבים ומבקרים ולחזק את עמדתם כמומחים בעלי-שם או דוברים של הקבוצה הספציפית שלהם. אותן קבוצות מדוכאות, אשר טועות את הטעות הטפשית שבקבלת דוברים כאלו, אינן משיגות דבר מלבד תחושת המרירות שמעניק להם כעסם הצדקני, ומינוח תיקני מגוחך המזכיר את השיחדש של אורול.⁷

ישנו הבדל מכריע, אם כי לעיתים דק, בין מאבק בעוולות חברתיות ובין הזנתן. אנשים מגיעים לכדי העצמה כאשר מעודדים אותם להתפלש בקורבנותם. שימוש בקבוצת זהות כלשהיא כמחסה אינה מפתחת את האוטונומיה של הפרט. התייחסות מזלזלת להיסק לוגי כיטקטיקה טיפוסית של הגבר הלבן אינה דרך להפגין רמת-משכל זהה בין הגזעים. השיח הרדיקלי אינו מתקדם כאשר מטרידים אנשים בגלל דעות שאינן מתאימות לאורתודוקסיה פוליטית כלשהיא, ובוודאי לא כאשר שואפים שאמונה פוליטית כזו תיאכף באמצעות החוק.

ההיסטוריה גם לא נוצרת באמצעות כתיבה שלה מחדש. עלינו לשחרר עצמנו מכבוד בלתי-ביקורתי לעבר ולהתוודע לדרכים בהן הוא עוות. אך עלינו לזהות כי למרות מורת-רוחנו מן הדעות-הקדומות ואי-הצדק שהתקיימו בעבר, לא סביר שאנו עצמנו היינו פועלים טוב יותר אם היינו חיים בתנאים דומים. יישום קני-המידה של ימינו כלפי העבר (תיקון כותבים מוקדמים יותר, תוך שביעות עצמית רבה, בכל פעם שהם השתמשו בצורות הדיבור הזכריות שהיו שגרתיות בעבר, או ניסיון לצנור את האקלברי פני משום שהאק אינו מתייחס לגיים כאל 'אדם צבעוני') רק מגביר את הבורות ביחס להיסטוריה, אשר המחזה המודרני מטפח בהצלחה כה רבה.

חסרונות של מוסרניות וקיצוניות פשטנית

הרבה מן השטויות האלה נובעות מן ההנחה המוטעית שלהיות רדיקלי פירושו לחיות לפי 'עקרונות מוסר' כלשהם – כאילו לא ניתן לפעול למען שלום מבלי להיות פציפיסט מוחלט, או לדגול בביטול הקפיטליזם מבלי לחלק את

כל כסף. לרוב האנשים יש מספיק שכל ישר כדי לא לנהוג בפועל לפי רעיונות פשטניים כאלו, אך לרוב הם מרגישים אשמה עמומה כלשהיא בשל כך. האשמה הזו משתקת אותם וגורמת להם להיות רגישים יותר לסחטנותם של מניפולטורים שמאלנים (המספרים לנו כי אם אין לנו האומץ להפוך את עצמנו לקדושים מעונים, אנחנו חייבים לתמוך באופן לא ביקורתי באלו שעושים זאת). או שהם מנסים להדחיק את תחושת-האשמה שלהם באמצעות זלזול במי שנראה אפילו יותר פשרני: עובד-כפיים עשוי להתגאות בכך שהוא לא 'מכר את עצמו' מבחינה תודעתית כמו איש אקדמיה; אשר אולי מרגיש עליונות כלפי מעצב פרסומות; שעשוי בתורו להתנשא מעל הפועל שעובד בתעשיית הנשק...

הפיכתן של בעיות חברתיות לנושאים מוסריים אישיים מסיחה את תשומת-הלב מן הפתרונות האפשריים להן. לנסות לשנות תנאים חברתיים באמצעות צדקה זה כמו לנסות להעלות את גובה פני הים באמצעות השלכת דליי מים לתוך האוקיינוס. אפילו יוצאת טובה כלשהי מפעולות אלטרואיסטיות, אין טעם לסמוך עליהן כאסטרטגיה כללית, שכן הן יהיו תמיד יוצאות-דופן. רוב האנשים דואגים באופן טבעי קודם כל לעצמם ולקרובים אליהם ביותר. אחת ממעלות הסיטואוציניסטים הייתה שנמנעו מהפנייה השמאלנית המסורתית לאשמה ולהקרבה-עצמית בכך שהדגישו כי הסיבה הראשונית לחולל מהפכה היא עבור עצמנו.

'הליכה אל העם' במטרה 'לשרת' או 'לארגן' או 'להפוך אותם לרדיקלים' מובילה לרוב למניפולציה ולעיתים-קרובות נתקלת באדישות או בעוינות. פעולות עצמאיות של אחרים יכולות להוות דוגמה, שהיא מקור הרבה יותר חזק ובריא להשראה. מרגע שאנשים מתחילים לפעול בעצמם, קל להם יותר להחליף חוויות, לשתף-פעולה על בסיס שוויוני, ואם יש צורך בכך, לבקש סיוע מיוחד. וכשהם משיגים בעצמם את החופש, הרבה יותר קשה לקחת אותו מהם. אחד הגרפיטיסטים במאי 1968 כתב: איני משרתו של העם (ועוד פחות מכך של מי שמחשיבים את עצמם למנהיגים שלו) – ישרתו האנשים את עצמם. אחר העלה זאת בצורה יותר תמציתית: אל תשחררו אותי – אני כבר אדאג לזה.

ביקורת מוחלטת פירושה להעמיד הכל בסימן שאלה, לא להתנגד לכל באופן מוחלט. רדיקלים שוכחים זאת פעמים רבות, ונתפסים להתחרות זה מול זה בטענות קיצוניות יותר ויותר, מתוך מחשבה מרומזת כי כל פשרה מסתכמת בכניעה, או אפילו שכל מקור הנאה מסתכם בשותפות לפשעי המערכת. למעשה, להיות 'בעדי' או 'נגדי' עמדה פוליטית כלשהיא הוא דבר קל, ולרוב חסר-משמעות, בדיוק כמו להיות בעד או נגד קבוצת ספורט. אלו המכריזים בגאווה על 'התנגדותם המוחלטת' לכל פשרה, כל סמכות, כל אירגון, כל תאוריה, כל טכנולוגיה, וכן הלאה, מוצאים עצמם על-פי-רוב ללא כל השקפה מהפכנית – ללא תפיסה מעשית כיצד לשים קץ למערכת הנוכחית או כיצד תוכל חברה בתר-מהפכנית לתפקד. כמה מהם מנסים אפילו להצדיק את היעדר התפיסה המהפכנית שלהם בהכרזה כי מהפכה בלבד לעולם לא תוכל להיות רדיקלית מספיק למרדנותם ההווייתית הנצחית.

רהב של הכל-או-כלום עשוי להרשים זמנית כמה צופים, אך בסופו של דבר יגרום לאנשים שעמום. במוקדם או במאוחר הסתירות והצביעויות מובילות להתפכחות מן האשליה, ולקבלת המצב הקיים. בהשלכת ההתפכחות שלהם מן האשליה על כלל המציאות, הקיצונים-לשעבר מסיקים שכל שינוי רדיקלי הוא חסר-תקווה, ומדחיקים את כל התהליך; או אפילו עושים היפוך לאיזו עמדה ריאקציונית, טיפשית באותה מידה.

אם כל רדיקל צריך להיות כמו דורוטי שני, אנחנו יכולים פשוט לשכוח מכל העניין ולהקדיש את זמננו לעניינים מציאותיים יותר. אך להיות רדיקל אין פירושו להיות הקיצוני ביותר. במובן המקורי של המושג פירושו פשוט לרדת לשורש העניין. ההכרח לחתור לביטול הקפיטליזם והמדינה לא נובע מכך שזו המטרה הקיצונית ביותר שניתן להעלות על הדעת, אלא מכך, שלמרב-הצער מתברר כי שום דבר פחות מכך לא יספיק.

עלינו למצוא אילו יעדים הינם חיוניים, ובה-בעת מרחיקי-לכת מספיק; לחפש מיזמים שאנו אכן מסוגלים לבצע, שיש סיכוי להשלימם. כל דבר מעבר לכך אינו אלא התלהבות רגעית המנותקת מן המציאות. רבות מן הטקטיקות הרדיקליות הוותיקות ביותר, שהינן גם היעילות ביותר – ויכוחים, פרסום ביקורות, חרמות, שביתות, תפיסות מבנים, מועצות עובדים – אומצו בדיוק משום שהן בעת-ובעונה אחת פשוטות, בטוחות יחסית, ישימות בקנה-מידה רחב, ואינן תחומות בגבול כלשהוא המונע אפשרויות להתרחבות והתפתחות.

קיצוניות פשטנית מחפשת באופן טבעי את הניגוד הקיצוני ביותר לעצמה. אם ניתן לזקוף את כל הבעיות לחובתה של חבורה מרושעת של 'פאשיסטים מוחלטים', כל דבר אחר מהם נראה מתקדם דיו ביחס אליהם. במציאות, השררה המודרנית לובשת לרוב צורות עדינות יותר, ואלה ממשיכות לשרור מבלי שיבחינו בהם במפורש ויתנגדו להן.

התקבעות על ריאקציונריות רק מחזקת אותם, גורמת להם להיראות חזקים ומושכים יותר. אין זה משנה אם יריבנו לועגים לנו או מטיחים בנו עלבונות, אם הם מציגים אותנו כליצנים או כפושעים; הדבר החשוב הוא שהם ידברו עלינו, יעסיקו את מחשבותיהם בנו (היטלר). וילהלם רייך הצביע על כך שהרגלת אנשים לשנוא את המשטרה רק מחזקת את סמכותה ומלבישה אותה בכוח מיסטי בעיניהם של העניים וחסרי-הישע. החזקים הם מושא לשנאה, אך גם לקנאה ולנאמנות. הפחד והקנאה שמרגישים 'אלה שאין להם' מהווה חלק מכוונם של הריאקציונרים הפוליטיים. אחת ממשימותיו העיקריות של המאבק ההגיוני לחופש היא לפרק ריאקציונריות מנשקם, באמצעות חשיפת האופי המושלה של כוחם.⁸

הבעיה העיקרית בפשרות אינה מוסרית אלא מעשית: קשה לתקוף משהו כאשר אנו עצמנו נגררים לתוכו. אנו מסייגים את ביקורתנו מפחד מביקורת-נגד של אחרים. נעשה קשה יותר לחשוב בגדול, לפעול באופן נועז. כפי שצויין פעמים-רבות, רבים מהגרמנים שתקו לדיכוי הנאצי משום שהוא התחיל באופן הדרגתי למדי, וכוון בתחילה בעיקר נגד מיעוטים לא אהודים (יהודים, צוענים, קומוניסטים, הומוסקסואלים); כאשר התחיל הדיכוי להשפיע על האוכלוסיה הכללית, היא לא הייתה מסוגלת כבר לעשות משהו נגדו.

קל להרשיע במבט לאחור את אלו שנכנעו לפאשיזם או לסטאליניזם, אך אין זה כי סביר שרובנו היינו טובים יותר אם היינו באותו המצב. בחולמנו בהקיץ, אנו מציירים עצמנו כאישיות דרמטית המתמודדת עם בחירות בהירות מול קהל מלא הערכה, אנו מדמיינים שלנו לא תהיה כל בעיה לקבל את ההחלטה הנכונה. אבל המצבים שאנחנו נתקלים בהם במציאות הינם לרוב מסובכים ומעורפלים יותר. לא תמיד קל לדעת איפה לשרטט את הגבול.

הנקודה היא לשרטט אותו היכן-שהוא, להפסיק לדאוג לגבי אשמה והצדקה-עצמית, ולעבור למתקפה.

היתרונות שבתעוזה

דוגמה טובה לרוח זו ניתנה על-ידי עובדים איטלקים שיצאו לשביתה מבלי להציג דרישות כלשהן. שביתות מסוג זה אינן רק מעניינות יותר מן המשא-ומתן הרגיל שמנהלים איגודים ביורוקרטיים, אלא עשויות אפילו להיות יותר יעילות: הבוסים, אשר לא בטוחים עד כמה עליהם לוותר, נותנים לעיתים הצעה מרחיקת-לכת הרבה יותר מכפי משהעובדים היו מעזים לדרוש. האחרונים יכולים אז להחליט על צעדס הבא מבלי לחייב את עצמם למשהו בתמורה.

תגובת מגננה נגד תסמין חברתי זה או אחר משיגה במקרה הטוב כמה ויתורים זמניים בנושא מסויים. הסערה תוקפנית, המסרבת להגביל את עצמה, מפעילה הרבה יותר לחץ. כאשר שליטים ניתקלים בתנועות רחבות ובלתי-צפויות כמו תרבות-הנגד של שנות השישים או התקוממות מאי 1968 – תנועות שמעמידות הכל בסימן שאלה, שמחוללות פעולות חתרניות אוטונומיות בחזיתות רבות, שמאיימות להתפשט בכלל החברה והינן רחבות מכדי שניתן יהיה לשלוט בהן דרך מנהיגים משת"פים – הם ממהירים לנסות להשתפר, להעביר תיקונים, להעלות משכורות, לשחרר אסירים, להצהיר על חנינות, ליזום שיחות שלום – כל-דבר, בתקווה להקדים את התנועה ולבסס מחדש את שליטתם. (הקושי הרב לכוון ולשלוט בתרבות הנגד האמריקנית, אשר החלה לחדור במהירות גם לתוך הצבא, שיחקה קרוב לוודאי תפקיד חשוב בשימת הקץ למלחמת ויאטנם, לא פחות מתפקידה של התנועה המפורשת נגד המלחמה).

הצד שלוקח את היוזמה הוא זה שמגדיר את מונחי המאבק. כל עוד הוא נשאר המחדש, הוא גם משמר את גורם ההפתעה. תעוזה היא כוח יוצר... בכל פעם בה נתקלת תעוזה בהיסוס, כבר יש לה יתרון משמעותי, משום שההססנות נובעת מאיבוד שיווי-משקל. רק כאשר תעוזה נתקלת בחשיבה מוקדמת זהירה, אז נמצאת היא בעמדת נחיתות (קלאושוויץ, על מלחמה). אך חשיבה מוקדמת זהירה היא תופעה נדירה למדי בקרב אלו המנהלים את החברה הזו. רוב תהליכי המיסחור, ההמחזה ובניין-ההירארכיה שבמערכת הינם תהליכים עיוורים ואוטומטיים: סוחרים, אמצעי תקשורת ומנהיגים לא נוהגים אלא לפי נטייתם הטבעית להרוויח כסף או לגרות קהל או לגייס חסידים.

פעמים רבות נופלת חברת המחזה קורבן לרמאות של עצמה. לעיתים כל שכבות הביורוקרטיה גם יחד מנסות לבטח את עצמן בריפוד של סטטיסטיקות, כל 'מקור אינפורמציה' מתחרה עם האחרים על הסיפורים הסנסציוניים ביותר, וכך מדינות, מחלקות ממשלתיות וחברות פרטיות מתחרות ביניהן, ומשיקות כל אחת מסע דיסאינפורמציה משל עצמה? – אפילו שליט המצטיין בצלילותו יתקשה אז להבין מה מתרחש באמת. כפי שהבחין דבור במקום אחר באותו הספר, מדינה שהדחיקה את הידע ההיסטורי של עצמה אינה יכולה עוד להתנהל התנהלות אסטרטגית.

יתרונות ומגבלות של אי-אלימות

ההיסטוריה של התקדמות חירות האדם מראה, כי כל ויתור שנעשה לתביעותיה הנעלות, נולד במאבק... בלא מאבק אין כל התקדמות. אלו המתמיימים להיות ידידי החופש ועדיין שוללים את הצורך בהסערה – אלו הם אנשים הרוצים יכול ללא חרוש את הקרקע. הם רוצים גשם ללא רעמים וברקים. הם רוצים אוקיינוס ללא השאגה האיומה של מימיו הרבים. המאבק עשוי להיות מוסרי; או שהוא עשוי להיות פיזי; או שהוא עשוי להיות גם מוסרי גם פיזי, אך חייב הוא להיות מאבק. כוח-השלטון אינו מוותר על דבר ללא תביעה – כך היה מאז ומעולם, וכך לעולם בעתיד. – פרדריק דאגלס

כל אדם בעל ידע כלשהו בהיסטוריה מודע לכך שחברות אינן משתנות מבלי לעורר את התנגדותם העיקשת, ולרוב גם אכזרית, של אלו השולטים בחברה. אם אבותינו הקדמונים לא היו נוקטים בהתקוממות אלימה, רוב אלו שכיום פוסלים אותה פסילה צדקנתים נותרים היו צמיתים או עבדים.

תפקודה השגרתי של החברה בהווה הינו אלים הרבה יותר מכל תגובה נגדה אשר ניתן להעלות על הדעת. דמיינו את הזעם והזוועה שתעורר כלפי תנועה רדיקלית שהוציאה להורג 20,000 מתנגדים; זוהי הערכה זהירה של מספר הילדים שהמערכת הנוכחית מאפשר שימותו מרעב בכל יום. היסוסים ופשרות מאפשרים לאלימות המתמשכת הזו להימשך עד אין קץ, ובסופו-של-דבר גורמים לסבל גדול פי אלף מאשר מהפכה מכריעה אחת.

למרבה-המזל, למהפכה מודרנית שבאמת מבוצעת בהשתתפות רוב האוכלוסיה יהיה צורך מועט יחסית באלימות, מלבד זו הנחוצה לנטרול גורמים של המיעוט השליט, שינסה להחזיק בכוחו באלימות.

אלימות אינה רק בלתי-רצויה כשלעצמה, היא גם מחוללת בהלה (ובכך יוצרת גם פתח למניפולציות) ומקדמת צורות אירגון מיליטריסטיות (ולכן הירארכיות). אי-אלימות דורשת אירגון פתוח ודמוקרטי יותר; היא נוטה לטפח ישוב-דעת וחמלה ולשבור את המעגל האומלל של שנאה ונקמה.

אך עלינו להימנע מפטיש לאי-אלימות. הטענה הרווחת, "איך אתה יכול לפעול למען שלום בשיטות אלימות?" אינה הגיונית יותר מאשר לספר לאדם טובע כי אם ברצונו להגיע לפיסת אדמה יבשה עליו להימנע מלגעת במים. פציפיסטים, במאמציהם לפתור 'אי-הבנות' באמצעות דיאלוג, שוכחים כי ישנן כמה בעיות המבוססות על ניגודי אינטרסים או בייקטיביים. הם נוטים להמעיט בהערכת האיבה שאויבים רוכשים זה לזה, בעודם מגזימים באשמתם שלהם, נוזפים קשות בעצמם אפילו על 'הרגשות האלימים' שהם חשים. הנוהג האישי לכאורה להופיע כעז ומגן-אנושי במקומות עימות מצמצם למעשה את הפעיל לעצם סביל, 'אדם נוסף למען השלום' אשר (כמו חייל) חופש את גופו אל הסכנה, בעודו מוותר על חקירה או נסיינות אישית. אלו, הרוצים לערער את התפיסה לפיה מלחמות הן מעשי-גבורה מרגשים, חייבים להגיע מעבר לתפיסה רופסת וקבצנית כל-כך של השלום. פעילי שלום מגדירים את המטרה כהישרדות גרידא, וכך אין להם הרבה מה לומר לאלו המוקסמים מהמחשבה על השמדה גלובלית – בדיוק משום שהם מואסים בהישרדות חיי היום-יום להישרדות גרידא, ואינם רואים במלחמות איום, אלא גאולה מבורכת מחיים של שעמום ודאגות קטנוניות בלתי-פוסקות.

פציפיסטים, בתחושה כי הטהרנות שלהם לא תעמוד במבחן המציאות, נשארים לעיתים בורים בכוונה לגבי מאבקים חברתיים מן העבר וההווה. לרוב, הם יש להם כישרון ללמידה מרוכזת ולמשמעת-עצמית סטואית, המתבטאת במעש הרוחני האישי שלהם; אך הם מרגישים, כנראה, שידע היסטורי ואסטרטגי ברמת העיתון היומי הינו מספיק לצורך יוזמותיהם למען 'מעורבות חברתית'. כמו האיש המקווה למנוע את נפילתו על-ידי ביטול חוק המשיכה – קל להם יותר לדמות מאבק מוסרי שאינו נגמר לעולם כנגד 'תאוות בצע', 'שנאה', 'בורות', 'קנאות', מאשר מאבק במבנים החברתיים אשר מחזקים תכונות אלה. אם דוחקים בהם בעניין זה, הם מתלוננים לעיתים כי חתרנות רדיקלית היא תחום רגיש ומלחיץ מאוד. זה נכון, למעשה, אך זהו טיעון מוזר מצד אלו העוסקים בתרגולת רוחניים שאמורה לסייע לאנשים להתמודד עם בעיות בריחוק וביישוב-הדעת.

ישנו רגע נהדר **בבקתת הדיוד טוס**: בעת שמשפחה קוויקרית עוזרת לכמה עבדים לברוח לקנדה, מופיע לוכד עבדים דרומי. אחד הקוויקרים מכוון אליו רובה ואומר חבר, אינך רצוי כאן. אני חושב שזהו בדיוק הטון הנכון: לא להיתפס לשנאה, או אפילו לבוז, אבל להיות מוכנים לעשות מה שנחוץ במצב נתון.

ניתן לקבל בהבנה פעולות-תגובה נגד מדכאים, אך אלו הנתפסים בהן יותר מדי מסתכנים בשיעבוד נפשי וחומרי, קשורים לאדוניהם בתכריכים של שנאה. שנאת בוסים היא בחלקה השלכתה של השנאה-העצמית אותה חשים אנשים על כל ההשפלות והפשרות שקיבלו בשתיקה; היא נובעת מן המודעות לכך, שבסופו-של-דבר, הבוסים קיימים משום שאנשים מוכנים לסבול אותם. אפילו אם ישנה נטייה של עליית החלאה לצמרת, רוב האנשים בעמדות כוח אינם פועלים באופן שונה מאוד מכפי שמתנהגים אנשים אחרים, אשר הזדמנו למצוא עצמם באותה עמדה; יש להם בדיוק אותם אינטרסים חדשים, פיתויים ופחדים חדשים.

פעולות-תגמול נמרצות עשויות ללמד את כוחות האויב לכבד אותך, אך הן נוטות גם להנציח איבות. מחילה מביאה לפעמים את האויבים לצידך, ובמקרים אחרים היא פשוט נותנת להם סיכוי להתאושש ולהכות שוב. לא תמיד קל לקבוע איזו מדיניות היא הטובה ביותר באילו תנאים. אנשים שסבלו תחת משטרים מרושעים במיוחד רוצים, באופן טבעי, לראות את מבצעי הפשעים נענשים; אך יותר מידי נקמה שולחת מסר למדכאים אחרים מן ההווה והעתיד כי כדאי להם כבר להילחם עד מוות, שכן אין להם מה להפסיד.

אך רוב האנשים, אפילו אלו שנוטים יותר לשתי-פעולה עם המערכת, ייטו לכל כיוון בו תנשב הרוח. ההגנה הטובה ביותר נגד מהפכת-נגד אינה רחרוחים אחר פשעי העבר או ניחושים היכן עלולות להתרחש בגידות עתידיות, אלא העמקת ההתקוממות לשלב בו כולם נמשכים לתוכה.

¹ הפצת תמליל של הא"ס המגנה כינוס בין-לאומי של מבקרי אומנות בבלגיה הייתה דוגמה יפה לכך: עותקים נשלחו בדואר למספר גדול של מבקרים, או שנמסרו להם אישית. לאחרים הוקרא התמליל, כולו או חלקו, באמצעות שיחת טלפון. קבוצה אחת פילסה את דרכה לתוך מועדון העיתונות, שם התקיימה קבלת-פנים למבקרים, וזרקו גם שם מנשרים בקרב הקהל. עוד עותקים נזרקו למדרכות מחלונות גבוהים או מתוך מכוניות... בקיצור, ננקטו כל הצעדים כדי שהמבקרים לא יוכלו להישאר בלתי-מודעים לטקסט. (פעולה בבלגיה, באסופת הא"ס; עמ' 49).

² היעדר תנועה מהפכנית באירופה צימצם את השמאל לביטוי הפשוט ביותר: המון של צופים המתעלפים בהתלהבות בכל פעם שהמנוצלים בקולוניות מתחמשים כנגד אדוניהם, אשר לא מסוגלים לראות בהתקוממות אלא את המהפכנות בהתגלמותה... כאשר מתרחש עימות המיד רואים הם טוב הנלחם ברוע, 'מהפכה מוחלטת' מול 'ריאקציה מוחלטת'. ... ביקורת מהפכנית מתחילה מעבר לטוב ורוע; היא נטועה בהיסטוריה ומנתחת את העולם הקיים

כמכלול. בשום אופן אין היא יכולה להריע למדינה, תחת מצוראו לתמוך בביורוקרטיה המתהווה במדינה מנוצלת... בלתי-אפשרי כרגע לדרוש פיתרון מהפכני למלחמת וייטנאם. ראשית הכרח לשים קץ לתוקפנות האמריקאית במטרה לאפשר מאבק חברתי אמיתי בוייטנאם, שיתפתח בדרך טבעית, כלומר לאפשר לעובדים והאיכרים הויאטנמים לגלות מחדש את אויביהם מבית: הביורוקרטיה של הצפון והשכבה השליטה ובעלת הנכסים בדרום. ברגע שהאמריקנים יסוגו, הביורוקרטיה הסטאליניסטית תתפוס שליטה על כל הארץ – אין השגות על כך... אין צורך במתן תמיכה ללא תנאים (או אפילו תמיכה מותנית) לוייטקונג, אלא במאבק עקבי וחסר-פשרות נגד האימפריאליזם האמריקאי. (שתי מלחמות מקומיות, באסופת הא"ס; עמ' 195-196, 203).

³ הגל, הקדמה לביקורת פילוסופיית הצדק.

⁴ בצורתה המיסטית, נהייתה הדיאלקטיקה מושגאופנתי בגרמניה, משום שהיא נראית כאילו היא מהללת את מצב הדברים הנוכחי ומציגה אותו באור שונה. בצורתה הרציונלית, דיאלקטיקה היא שערוריה ותועבה לחברה הבורגנית ולפרופסורים שלה, משום שבתפיסתה הכוללת של מצב הדברים הקיים היא מזהה בה-בעת את שליטתו של מצב זה, את שברו הבלתי-נמנע; שכן היא רואה את תנועתה הנוזלית של כל צורה חברתית המתפתחת לאורך ההיסטוריה, ולכן לוקחת בחשבון את ארעיותה כמו גם את קיומה כרגע; משום שהיא אינה נותנת לדבר לכפות עצמו עליה, וזוהי תמציתה הביקורתית והמהפכנית. – קרל מרקס (ההון).

הפילוג בין מרקסיזם ואנארכיזם פגע בשני הצדדים. האנארכיסטים ביקרו בצדק את נטיית המרקסיזם לסמכותנות ולראייה כלכלנית צרה, אך לרוב עשו הם זאת בשיטה לא-דיאלקטית, מוסרנית ובלתי-היסטורית, העמידו כלפיה דיכוטומיות מוחלטות (חופש מול סמכות, אינדיבידואליזם מול קולקטיביזם, ריכוז מול ביזור, וכדומה) והשאירו את הניתוח הדיאלקטי העקבי בחזקתם הבלעדית של מרקס ושל כמה מן המרקסיסטים הרדיקליים יותר – עד שלבסוף איחדו הסיטואציוניסטים את ההיבטים החירותניים והדיאלקטיים יחד חזרה. על המעלות והליקויים שבמרקסיזם והאנארכיזם ראו **חברת המחזה**; פרק 4, תיזות 78-94.

⁵ ראו באנגלית על **דלות חיי הסטודנט** [<http://www.bopsecrets.org/SI/poverty.htm>] ו-**המטרות והשיטות שלנו בשערוריית שטרסבורג** [<http://www.bopsecrets.org/SI/11.scandal.htm>].

⁶ מה שהתפרץ באיב כהפגנה נגד סגירתו של מרכז נוער, התפשט ברחבי שווייץ, בהיותו ניזון מחוסר-המנוחה שחש דור שלם של צעירים המשתוקקים לפרוץ את מה שהם רואים כחברה מחניקה. "איננו רוצים עולם בו הביטחון שלא למות מרעב משולם בוודאות שבלמות משעמום", הכריזו כרזות וכתובות מרוססות על חזיתות חנויות בלוצאן. (**Christian Science Monitor**, 28 באוקטובר 1980). הסיסמה היא מתוך **המהפכה של חיי היום-יום** לואניגס.

⁷ כמה דוגמאות משעשעות ניתן למצוא ב-**מדריך-הכיס הרשמי לתקינות פוליטית** להנרי ברד וקריסטופר קרף (הוצאת Villard, 1992): לרוב קשה לומר אילו מן המושגים התקניים הינם סאטירה ואילו הם הצעות רציניות, או אפילו כאלה שאומצו ונאכפות באופן רשמי. התרופה היחידה כנגד טירוף שכזה היא הרבה פרצי צחוק בריאים.

⁸ וילהלם רייך, **אנשים בצרה**.

⁹ ראו דבור, **הערות על חברה המחזה**; פרקים 16 ו-30.

שיאים

ברגע בו יחסי הניצול, על האלימות הטמונה ביסודם, אינם מוסתרים עוד תחת הלוט המיסטי, מתרחשת פריצת-דרך, רגע של בהירות; המאבק בניכור נחשף פתאום כקרב חסר-רחמים, פנים אל פנים, נגד כוח עירום, כוח הנחשף בעוצמתו הפראית ובחולשותיו, ענק בעל נקודות תורפה... רגע של רוממות, בו מורכבותו של העולם הופכת ברורה, שקופה, ניתנת להבנת הכל. –ראול ונייגם (Raoul Vaneigem), **בנאליות בסיסיות** (אסופת הא"ס, עמ' 96)

גורמים לפריצות-דרך חברתיות

קשה להצביע בדיוק על הגורמים המידיים לפריצות-דרך רדיקליות. תמיד היו שפע של סיבות טובות להתמרד; יש מקרים בהם משהו חייב פשוט לפקוע, וכך נוצרות אי-יציבויות. אך מדוע ברגע מסויים ולא באחר? מרידות התרחשו בעיתות של שיפור במצב החברתי, בעוד שעיתות שפל גרועות מהן נסבלו בהכנעה. היו מרידות שהתעוררו מתוך ייאוש עמוק, בעוד שאחרות הוצתו על-ידי תקריות פעוטות יחסית. עוולות נישאו בסבלנות כל עוד נראו כמחוייבות-המציאות, ופתאום הפכו לבלתי-נסבלות כאשר נראתה אפשרות להיפטר מהן. האכזריות שבמעשי דיכוי יחידים מסויימים, או האיוולת שבהתנהלות ביורוקרטית כושלת עשויים להמחיש בבהירות את האבסורדיות של המערכת יותר מדיכוי קבוע ומתמשך.

כוחה של המערכת מבוסס על אמונתם של אנשים בחוסר-האונים שלהם להתנגד לה. בדרך-כלל יש לאמונה הזו בסיס איתן ("הפר את החוקים ותיענש"). אך כאשר אנשים מתחילים להתעלם מן החוקים מסיבה כלשהי, ומספרם רב מכפי שניתן להעניש – האשליה מתנפצת כולה. מה שנחשב קודם לכן טבעי והכרחי נראה עכשיו שרירותי ואבסורדי. "כשאיש לא מציית, איש לא מחלק פקודות."

הבעיה היא כיצד להגיע לנקודה הזו. אם רק קומץ מסרבים לציית, קל לבודדם ולדכאם. אנשים מפנטזים פעמים רבות על הנפלאות שניתן היה לחולל "לו רק היו מסכימים הכל לעשות כך-וכך, כולם בבת-אחת". למרבה הצער, לרוב תנועות חברתיות לא פועלות כך. אדם יחיד עם אקדח ושישה כדורים במחסנית יכול להחזיק מאה אנשים לא חמושים במקומם, משום שכל אחד מהם יודע שהשישה הראשונים לתקוף ייהרגו.

ייתכן, כמובן, שכמה אנשים יהיו זועמים עד כדי כך שיתקפו בלא להתחשב בסיכון. נחישותם לכאורה עשויה אפילו להצילם: היא עשויה לשכנע את המחזיקים בכוח, שנבון יותר להיכנע בלא אלימות מאשר להיות מותקפים מכל הכיוונים, לאחר שעוררו שנאה רבה עוד יותר כלפיהם. אך עדיף בודאי שלא להתלות במעשים נואשים; עדיף לחפש צורות מאבק הממזערות את הסיכון ככל האפשר, עד אשר התנועה מתרחבת כל-כך שדיכוייה כבר לא יכול להצליח.

אנשים החיים תחת משטרים דכאניים במיוחד מתחילים, באופן טבעי, בניצול של מוקדי התלכדות קיימים. כך, באיראן של 1978, המסגדים היו המקום היחיד בו ניתן היה לבקר את משטר השאח. אחר-כך החלו הפגנות-הענק, שהתקיימו לפי קריאת חומייני במרווחים של 40 יום, לספק את הביטחון שבפעולת המונים. כך הפך חומייני סמל כללי להתנגדות, אפילו בקרב אלו שלא היו חסידי. אך קבלת קיומו של מנהיג בראש התנועה, אפילו בתפקיד סמלי בלבד, היא במקרה הטוב צעד זמני אשר יש לזנחו מיד כאשר ניתן לעבור לפעולות עצמאיות. כך עובדי תעשיית הנפט האיראניים, אשר בסתיו 1978 הרגישו שיש להם כבר די תנופה לשביתה בימים שונים מאלו בהם קרא חומייני לשבות.

הכנסייה הקתולית בפולין הסטאליניסטית שיחקה תפקיד כפול דומה: המדינה השתמשה בכנסייה לשליטה בעם, אך העם השתמש גם-הוא בכנסייה לעזרה בעקיפה של מוסדות המדינה.

אדיקות קנאית מהווה לעתים צעד ראשון לקראת ביטוי-עצמי רדיקלי יותר. אמנם קנאי-דת מוסלמים הינם ריאקציוניים מאוד, אך בהתרגלם לקחת יוזמה ולפעול הם מסבכים את האפשרות של 'חזרת העניינים למסלולם'; ואם הם מתפכחים מאשליותיהם, הם עשויים אפילו להפוך רדיקליים באמת. כך קרה לחלק מן 'המשמרות האדומים' (שהיו קנאיים באותה המידה) בזמן 'המהפכה התרבותית' הסינית: מהלך זה, שבמקורו לא היה אלא תחבולה של מאו לדחיקה הצידה של כמה מיריביו הביורוקרטיים, הוביל לבסוף להתקוממות מחוץ לשליטת המפלגה, של מיליוני צעירים שלקחו את הרטוריקה האנטי-ביורוקרטית שלו ברצינות.¹

תהפוכות שלאחר מלחמה

אם היה מישהו מכריז: "אני האיש האדיר, החזק, הנאצל, החכם, ואוהב-השלום ביותר בעולם", היו חושבים אותו לטיפוס טורדני, או אפילו מטורף. אבל אם הוא מצהיר אותה הצהרה בדיוק אודות ארצו, חושבים אותו הבריות לאזרח פטרייט להפליא. הפטרייטיות מפתה מאוד, משום שהיא מאפשרת אפילו לאדם האומלל ביותר לשקוע בנרקסיזם קיבוצי של-ממש. חיבתו הנוסטלגית הטבעית של אדם לביתו ולסביבת-מגוריו מותמרת

בפולחן מדינה עיוור. הפחדים והטינות שאנשים חשים מוקרנות כלפי הזרים, והשאירות הבלתי-מוגשמות שלהם לקהילה אותנטית מוקרנות הקרנה מיסטית על האומה שלהם. האומה נתפסת כמשהו נפלא במהותו, למרות כל פגמיה ('כן, לאמריקה יש בעיות; אבל אנחנו נלחמים למען אמריקה האמיתית, המהות האמיתית של אמריקה.'). בעת מלחמה, כמעט שלא ניתן לעמוד בפני תודעת-העדר המיסטית הזו, אשר חונקת כמעט כל נטייה רדיקלית.

ובכל זאת, פטרויות שיחקה לעיתים תפקיד בעירור מאבקים רדיקליים (למשל, הונגריה 1956). ואפילו מלחמות הובילו לעיתים למרידות עם שוך הקרבות. אלו שנשאו בחלק הארי של הנטל שבמלחמה – אשר התנהלה לכאורה בשם החופש והדמוקרטיה – עשויים לחזור הביתה ולדרוש לעצמם חלק הוגן יותר בעוגה. לאחר שראו מאבקים היסטוריים בפעולה ורכשו את ההרגל להתמודד עם מכשולים באמצעות הריסתם, ייתכן שלא יאמינו עוד בקלות בסטטוס קוו קפוא.

השיבושים וההתפכחות מאשלויות, להם גרמה מלחמת העולם הראשונה, הובילו להתקוממויות בכל רחבי אירופה. מדוע לא קרה כך גם אחרי מלחמת העולם השנייה? ישנן מספר סיבות:

- הרדיקליזם של העשורים הקודמים נהרס כבר על-ידי הסטאליניזם, הפאשיזם והרפורמיזם.
- הפעם היה ברור יותר שהאויבים המובסים הם נבלים. לכן למרות שהצדקותיהם של המנצחים למלחמה היו מלאות שקרים כמו תמיד, בכל-זאת היו הן אמינות יותר מן הרגיל.
- הפעם הזו לקחו על עצמם המנצחים במלחמה לכוון-מחדש סדר ביבשת: מזרח אירופה נמסר לסטאלין, וכתמורה ערב הלה לצייתנות המפלגות הקומוניסטיות של צרפת ואיטליה, והתחייב להפסיק את תמיכתו במפלגה הקומוניסטית המרדנית ביוון.

אף על פי כן, הטלטלה הגלובלית שגרמה המלחמה הייתה חזקה מספיק להנחת הדרך למהפכה סטאליניסטית אוטונומית בסין; זאת למרות רצונו של סטאלין, אשר ראה את האיום שבה על שליטתו הבלעדית ב'מחנה הסוציאליסטי'. הטלטלה אף נתנה תנופה חדשה לתנועות האנטי-קולוניאליות, שהיו בלתי-רצויות על המעצמות הקולוניאליות האירופאיות. עם זאת, האירופאים הצליחו לשמר את ההיבטים הרווחיים יותר של שליטתם, באמצעות ניא-קולניאליזם כלכלי מן הסוג שארה"ב אימצה כבר קודם לכן.

שליטי המדינות עמדו מול האפשרות של היווצרות ואקום שלטוני לאחר המלחמה, וכך נטו לשתף-פעולה עם אויביהם לכאורה לשם דיכוי נתיניהם-שלהם. בסוף מלחמת גרמניה-צרפת של 1870-1871 סייע הצבא הגרמני המנצח לכתר את הקומונה הפריסאית, באפשרו לשליטים הצרפתים למחוץ אותה ביתר קלות. בהתקרב צבאו של סטאלין לוורשה ב-1944 קרא הוא לאנשי העיר להתקומם נגד הכובשים הנאצים: כתוצאה מכך חשפו עצמם כמה גורמים עצמאיים, אשר עשויים היו להתנגד לסטאליניזם בעתיד; סטאלין המתין מחוץ לעיר מספר ימים בעוד הנאצים מוחקים אותם. לאחרונה חיזינו בתרחיש דומה: ברית דה-פקטו בין בוש האב וסדאם חוסיין, בשוך קרבות מלחמת המפרץ. מגוייסי עיראקים רבים היו נסוגים מכוויית, ולו היו תופסים את השליטה בארצם היו תושבי עיראק בשלים למרד. אך הצבא האמריקני, לאחר שקרא לעם העיראקי להתקומם נגד חוסיין, טבח במגוייסיים אלו באופן שיטתי, בעודו מותיר את 'משמרות הרפובליקה', כוח העלית של חוסיין, בלא פגע, כך שהיו חופשיים למחוץ את ההתקוממויות הרדיקליות העצומות בצפון עיראק ובדרומה.²

בחברות טוטאליטריות מידת התרעומת היא ברורה, אך קשה להתמרד. בחברות 'דמוקרטיות' קל יותר להיאבק, אך המטרות ברורות פחות. אנו נשלטים בעיקר באמצעות התנייה תת-הכרתית, או בידי כוחות עצומים, אשר נדמה כאילו הם מעבר ליכולת התפיסה שלנו ('מצב הכלכלה'), ומאידך מוצע לנו מגוון רחב של אפשרויות חופשיות לכאורה; לכן קשה לנו לתפוס את מצבנו. כמו עדר כבשים, מגודדים אותנו בכיוון הרצוי, אך מתירים לנו די מקום לסטות אנה ואנה כך שנוכל לשמר אשליה של עצמאות.

כך ניתן פעמים רבות לראות בדחפים לוונדליזם או לעימות אליים כניסיונות לפרוץ דרך המופשטות המתסכלת הזו ולהתמודד עם דבר-מה מוחשי.

בדיוק כפי שלאירגון הראשון של הפרולטריון הקלאסי קדמה, עם תום המאה השמונה-עשרה ותחילת המאה התשע-עשרה, תקופה של מעשי 'פשע' מבודדים המכוונים להרס מכונות הייצור ששללו מאנשים את פרנסתם, אנו עדים עתה להופעתו הראשונה של גל וונדליזם נגד *מכונות הייצור*, אשר שוללות מאיתנו את חיינו, באותו אופן מוחלט. בשני המקרים ברור כי החשיבות אינה בהרס עצמו, אלא במרדנות, לה הפוטנציאל להתפתח לפרויקט חיובי החותר לשינוי ייעוד המכונות בדרך שתגדיל את כוחם האמיתי של אנשים בחייהם. – האינטרנציונל הסיטואציוניסטי.³

(שימו-לב, אגב, למשפט האחרון: הצבעה על תסמין של משבר חברתי, או אפילו הגנה עליו כתגובה שניתן להבין, אינה בהכרח המלצה עליו כטקטיקה.)

ניתן למנות גורמים מעוררים רבים נוספים לסיטואציות רדיקליות. שביתה עשויה להתפשט (רוסיה 1905); התנגדות עממית לאיום ריאקציוני עשויה לגלוש מעבר לגבולותיה הרשמיים (ספרד 1935); אנשים עשויים לנצל צעדים של ליברליזציה סמלית וללחוץ הלאה (הונגריה 1956, צ'כוסלובקיה 1968); פעולות מופתיות של קבוצות

קטנות עשויות לזרז תנועת המונים (שביתות השבת הראשונות למען זכויות אזרח, מאי 1968); עוולה כלשהי עשויה להיות הקש ששובר את גב הגמל (וואטס 1965, לוס אנג'לס 1992); התמוטטותו הפתאומית של משטר עשויה להותיר ואקום שלטוני (פורטוגל 1974); אירוע מיוחד עשוי לקבץ אנשים יחדיו בכמויות כאלה שיהיה בלתי-אפשרי למנוע מהם לבטא את תרעומותיהם ושאיפותיהם (כיכר טיאננמן 1976 ו-1989); וכן הלאה.

אך גורמים מפתיעים רבים כל-כך מופיעים במשברים חברתיים עד שלא ניתן כמעט לחזותם, קל וחומר לגרותם. באופן כללי, נראה שהגישה הטובה ביותר היא להתמיד במיזמים המושכים ביותר עבורנו באופן אישי, תוך ניסיון להישאר עירניים מספיק להכיר במהרה בהתפתחויות משמעותיות חדשות (סכנות, משימות דחופות, הזדמנויות מבטיחות) המצריכות טקטיקות חדשות.

בינתיים, נוכל להמשיך לבחינת כמה מן השלבים המכריעים בסיטואציות רדיקליות לאחר תחילתן.

תסיסה של סיטואציות רדיקליות

סיטואציה רדיקלית הינה התעוררות קיבוצית. בקיצוניות אחת שלה, ייתכן שיהיו מעורבים בה רק כמה תריסרי אנשים בשכונה או במקום-עבודה; בקיצוניות השנייה, היא מתפתחת לכדי סיטואציה מהפכנית בה מעורבים מיליוני אנשים. אין זה עניין של מספרים, העיקר הוא דיאלוג והשתתפות ציבוריים פתוחים. האירוע בראשית תולדותיה של תנועת חופש הביטוי של 1964 הוא דוגמה קלאסית ויפה במיוחד: המשטרה עיכבה פעילי זכויות אזרח בקמפוס האוניברסיטה בברקלי, ועמדה לקחת אותו למעצר מחוץ לקמפוס, כאשר כמה סטודנטים התיישבו אז לפני ניידת המשטרה; בתוך מספר דקות עשו כדוגמתם מאות אנשים אחרים באופן ספונטני, והקיפו את המכונית כך שלא יכולה הייתה לנוע. במשך 32 השעות הבאות הפך גג המכונית לבמה לויכוח מתגלגל. כיבוש אוניברסיטת הסורבון במאי 1968 יצר סיטואציה רדיקלית אף יותר, משום שמשך אליו פריזאים רבים שלא היו סטודנטים; כיבושי המפעלים בידי העובדים ברחבי צרפת הפך אז את הסיטואציה למהפכנית.

בסיטואציות כאלה אנשים נעשים פתוחים הרבה יותר להשקפות חדשות, נכונים יותר להטיל ספק בהנחות קודמות, מסוגלים יותר לחדור בראייתם מהר יותר מבעד לתרמיות הרגילות. כל יום ישנם כמה אנשים העוברים חוויות המובילות אותם לפקפק במשמעות חייהם; אך במהלך סיטואציה רדיקלית כמעט כולם עושים זאת בבת-אחת. כאשר המכונית חורקת ונעצרת, אפילו הברגים מתחילים לתהות על תפקידם.

בוסים נראים מגוחכים. פקודות נתקלות בהתעלמות. מחיצות הפרדה מופלות ונשברות. בעיות אישיות הופכות לנושאים ציבוריים; נושאים ציבוריים אשר נראו מרוחקים ומופשטים הופכים לעניינים מעשיים ומיידיים. הסדר הישן מנותח, מבוקר, הופך מושא לסאטירה. אנשים לומדים יותר על החברה במשך שבוע מאשר לאורך שנים של 'לימודי חברה' באקדמיה או 'העלאת מודעות' שמאלנית. חוויות שהודחקו מזמן מתעוררות שוב.⁴ הכל נראה אפשרי – והרבה יותר דברים הינם אכן אפשריים. אנשים מתקשים להאמין שפעם היו רגילים לקבל את 'מה שהיה אז'. אפילו אם התוצאה אינה מובטחת, פעמים רבות נראה כי החוויה כדאית לכשעצמה. לו רק יהיה לנו די זמן... כתב אחד הגרפיטיסטים במאי 1968, ושניים אחרים ענו לו: בכל מקרה, ללא חרטות! – וכבר עשרה ימים של אושר.

כאשר העבודה נעצרת, מרוץ-העכברים – נסיעות ארוכות למשרות רחוקות – מוחלף במחזור נינוח, וצריכה סבילה מוחלפת בתקשורת פעילה. אנשים זרים זה לזה פוצחים בדיונים קולחים בפניות רחוב. ויכוחים ממשכים מסביב לשעון – מתדיינים חדשים מחליפים כל עת את אלו שפרשו לפעילויות אחרות או כדי לנסות לתפוס כמה שעות שינה, למרות שהם נרגשים מכדי לישון זמן רב. למרות שחלק מן האנשים נתפסים לדבריהם של דמגוגים, אחרים מתחילים להציע הצעות משל עצמם וליזום פעילות בעצמם. משקיפים-מן-הצד נשאבים לתוך המערבולת, ומתחילים לעבור שינויים מהירים להדהים בעצמם (דוגמה יפה ממאי 1968: הבמאי של תיאטרון אודיאון הלאומי חשש תחילה כאשר התיאטרון נתפס על-ידי הקהל הרדיקלי; אך לאחר שהפנים את הסיטואציה במשך כמה דקות, בא והכריז: כן! עתה משהוא בידיכם, החזיקו בו, אל תוותרו עליו לעולם – עדיף שתשרפו אותו מאשר שתוותרו עליו!).

כמובן, לא כולם נתפסים לסיטואציה מיד. חלק מן האנשים פשוט מנמיכים פרופיל, בציפייה לזמן בו תשכך התנועה והם יוכלו להחזיר לעצמם את נכסיהם ואת עמדותיהם, ולנקום את נקמתם. אחרים מתנדנדים, נקרעים בין תשוקה לשינוי ופחד משינוי – חלון-הזדמנויות של כמה ימים עלול לא להספיק לשבירת התנייה הירארכית בת תקופת-חיים שלמה. השתבשותם של הרגלים ושגרות עלולה להיות גם מבלבלת, לא רק משחררת. הכל קורה מהר כל-כך שקל להיתפס לבהלה. אפילו אם אתה מצליח להישאר רגוע, לא קל לתפוס את כל הגורמים הפועלים מהר מספיק כדי להחליט מה כדאי לעשות – למרות שבדיעבד ייתכן שהכל ייראה ברור ומובן ומאליו. אחת ממטרותיו העיקריות של תמליל זה היא להצביע על דפוסי-מאורעות האופייניים לסיטואציות רדיקליות, כך שאנשים יהיו מוכנים לזהות ולנצל אפשרויות רבות ככל הניתן, לפני שנעשה מאוחר מדי.

סיטואציות רדיקליות הינן הרגעים הנדירים בהם שינוי איכותי הופך אפשרי באמת. הן אינן בלתי-נורמליות – להיפך, הן מגלות כמה בלתי-נורמלי הוא הדיכוי שאנו חווים בדרך-כלל; הן גורמות לחיינו 'הנורמליים' להיראות כשיטוט של סהרורים. אך מתוך סך הספרים העצום שנכתבו אודות מהפכות, רק מעטים התייחסו ממש לרגעים

כאלו. הספרים העוסקים במרידות המודרניות הרדיקליות ביותר הינם לרוב תיאוריים בלבד; הם נותנים אולי רמז להרגשה שבהתנסויות כאלה, אך לרוב אינם מספקים תובנה טקטית שימושית כלשהי. מחקרים של מהפכות בורגניות ובירוקרטיות הינם לרוב בעלי נגיעה פחותה עוד יותר לעניין: במהפכות כאלה שיחקו היהמונים' תפקיד משני, זמני, בתמיכה בהנהגה זו או אחרת; כך ניתן בעיקרון לנתח את התנהגותם כתנועות פיזיקליות של חומר, במטאפורות של גאות ושפל, של מטוטלת המתנדנדת מרדיקליות לריאקציה, וכיוצא באלה. אך במהפכה אנטי-הירארכית אנשים צריכים לחדול יחדלו להיות המונים הומוגניים, נוחים לתפעול; עליהם להתעלות מעל לכניעות ולחוסר-ההכרה ההופכים את מעשיהם למכאניסטיים וצפויים.

התארגנות-עצמית עממית

בשנות ה-1960 הייתה תחושה אצל רבים שהדרך הטובה ביותר לפעול נגד המוניות-עדריות כזו היא להקים 'קבוצות קירבה': התאגדויות קטנות של חברים קרובים בעלי סגנון-חיים והשקפה תואמים. לקבוצות כאלה יש הרבה יתרונות ברורים: הן יכולות להחליט על פרויקט ולבצעו מיד; קשה להסתגן אליהן; וכאשר הדבר נחוץ, הן יכולות להתקשר עם קבוצות נוספות. אך אפילו אם נתעלם מן הפחים בהן נפלו עד-מהרה קבוצות הקירבה בשנות ה-1960, לא ניתן להתחמק מן העובדה שעניינים מסויימים דורשים אירגון בקנה-מידה רחב, וקבוצות גדולות, אשר אינן מצליחות להתארגן באופן שאינו מצריך מנהיגים, מוצאות את עצמן תוך זמן קצר בפנייה לקבלת מרותה של הירארכיה כלשהי.

אחת הדרכים הפשוטות בהן יכולה התקבצות גדולה להתחיל לארגן את עצמה היא כזו: כל אלו שיש להם דבר-מה לומר נעמדים בשורה או נרשמים לפי סדר, ולכל אחד מוקצה פרק זמן בו הוא יכול לדבר על כל מה שהוא רוצה (אסיפת הסורבון וההתכנסות של התנועה לחופש הביטוי סביב מכונית המשטרה קבעו שתיהן מגבלת זמן של שלוש דקות, שהייתה מורחבת מדי פעם במקרים של תשואות רבות מצד הקהל). חלק מן הדוברים יציעו מיזמים מסויימים יותר, שיביאו להיווצרות קבוצות קטנות וביצועיות יותר ('אני וכמה אחרים מתכוונים לעשות כך וכך; כל מי שרוצה להשתתף יכול להצטרף אלינו בזמן ומקום זה וזה'). אחרים יעלו נושאים הנוגעים ליעדים הכלליים או לתפקודה השוטף של האסיפה עצמה (את מי היא כוללת? מתי תתכנס שוב? כיצד יש לטפל בהתפתחויות דחופות חדשות עד לפגישה הבאה? מי יוסמכו לטפל במשימות ספציפיות? איזו רמת דיווח ואחריות תוטל עליהם?). בתהליך זה יבחינו המשתתפים עד מהרה בין מה שעובד ומה שלא עובד – כמה קפדני צריך להיות מנדט הצירים, האם דרוש יושב-ראש להנחיית הדיון כך שלא כולם ידברו בבת-אחת, וכדומה. ניתן להעלות על הדת צורות רבות של אירגון; מה שנחוץ הוא שהדברים ישארו פתוחים, דמוקרטיים והשתתפותיים, שכל נטייה להירארכיה או מניפולציה תיחשף ותידחה מיד.

התנועה לחופש הביטוי

התנועה לחופש הביטוי הייתה תמימה ומלאה-בילבול, ואף לא ביססה נוהל קפדני לחיוב צירים לדווח ולשאת באחריות על מעשיהם; ובכל זאת, היא מהווה דוגמה טובה לנטייה הספונטנית להתארגנות-עצמית מעשית אשר מופיעה בסיטואציות רדיקליות. הוקמו כ-24 'מרכזים' אשר תיאמו נושאים כמו הדפסה, הודעות לעיתונות, סיוע משפטי, השגת מזון, מערכות הגברת קול ואספקה חיונית אחרת, וכן איתור מתנדבים אשר הודיעו על זמינותם ועל כישוריהם למשימות שונות. 'עצי קשר' (רשימות קשר טלפוני מתפצלות) אפשרו התקשרות עם מעל לעשרים אלף סטודנטים בהתראה קצרה.

אך מעבר לשאלות של יעילות בפועל, ואפילו מעבר לנושאים הפוליטיים המידיים – הסטודנטים המרדניים היו פורצים מבעד לוילונות המחזה, וטועמים את טעמם של חיים אמיתיים, קהילה אמיתית. אחד המשתתפים העריך שתוך כמה חודשים הכיר, לפחות ברמה של הינהון לשלום, 2000 או 3000 אנשים – וזאת באוניברסיטה שנודעה לשמצה בשל כך שהיא 'הופכת אנשים למספרים'. משתתף אחר כתב את הדברים המרגשים: בעמדנו מול מוסד, שלמרבה התסכול, תוכנן כנראה למחוק אישיות ולחסום תקשורת, מוסד לא אנושי, משולל-חסד ואטום – מצאנו בתוכנו את הנוכחות שהיעדרה היה לב המחאה שלנו, עולה ופורחת.⁵

סיטואציה רדיקלית חייבת להתרחב, ולא – תיכשל. במקרים יוצאי-דופן עשוי מקום אחד מסויים לשמש כבסיס קבוע פחות-או-יותר, מוקד לתיאום ומחסה מפני דיכוי חיצוני: כך היה סְנִיִּיזוֹקָה, איזור כפרי ליד טוקיו שנתפס בידי איכרים מקומיים בשנות השבעים כחלק ממאמץ למניעת בנייתו של נמל-תעופה חדש. במשך שנים רבות הצליחה ההגנה העיקשת על המקום, ולכן הוסב לשמש כמטה למאבקים שונים בכל רחבי יפן. אך מיקום קבוע מקל על הפעלת מניפולציה, ריגול ודיכוי; כמו-כן, האנשים ש'תקועים' בהגנה עליו מאבדים חלק מחופש תנועתם. סיטואציות רדיקליות מאופיינות תמיד בתנועה תזזיתית: חלק מן האנשים מתכנסים במקומות נבחרים כדי לראות מה קורה, ובה-בעת נפוצים אחרים משם כדי להרחיב את הערעור על הסדר הקיים לאזורים אחרים.

צעד פשוט אך חיוני בכל פעולה רדיקלית: אנשים צריכים לתקשר ביניהם ולספר על מעשיהם בפועל, ועל הסיבות להם. אפילו אם עשו אך מעט, עצם התקשור מהווה מעשה מופתי: הוא מרחיב את שדה המשחק, ומגרה אנשים

נוספים להצטרף. תקשור ישיר גם עוקף את ההסתמכות הרגילה על שמועות, עוקף את תקשורת-ההמונים החדשותית ואת אותם טיפוסים שממנים את עצמם לדברים.

תקשור הינו גם צעד מכריע בחתירה לבהירות מחשבתית של קבוצה. הצעה לפרסום הודעה בשם כל הקבוצה מציגה מספר ברירות אשר הקבוצה נאלצת לתת עליהן את הדעת: עם מי אנחנו רוצים לתקשר? לאיזו תכלית? מי מעוניין בפרוייקט הזה? מי מסכים עם ההצהרה הזו? מי אינו מסכים איתה? באילו נקודות? הדיון עשוי להוביל להתקטבות – תהליך בו אנשים רואים את האפשרויות השונות במצב הנתון, מבררים את דעותיהם ומתקבצים-מחדש עם אלו המחזיקים בדעות דומות, לקידום של פרויקטים שונים ומגוונים.

התקטבות כזו מבהירה לכולם את המצב. לכל נטיית-דעות נותר החופש להתבטא ולבחון את רעיונותיה בפועל; ובמצב כזה ניתן להבחין ביתר ברור בתוצאה מאשר במצב בו מערבים אסטרטגיות סותרות בפשרה כלשהי מסוג 'המכנה המשותף הנמוך ביותר'. אנשים הרואים צורך מעשי בתיאום, ישתפו פעולה ביניהם; בינתיים, שפע של פרטים אוטונומיים מניב הרבה יותר פרי מאשר 'אחדות' מלמעלה למטה, האחדות השטחית לה קוראים תמיד הביורוקרטים.

כאשר אנשים חוברים יחד לקהל גדול, עשויה להיפתח להם האפשרות לעשות דברים אשר לא נבון שיעשו על-ידי פרטים מבודדים; ופעולות קבוצתיות מסוימות, כמו שביתות או חרמות, מצריכות תיאום, או לפחות אי-הפרה של החלטת רוב. אך פרטים או קבוצות קטנות מסוגלים לטפל ישירות בעניינים רבים. עדיף להכות בברזל בעודו מלוּבן מאשר לבזבז זמן בניסיון להתווכח עם טיעוני-הנגד של המוני צופים, הנמצאים עדיין תחת השפעתם של מניפולטורים.

הסיטואציוניסטים במאי 1968

לקבוצות קטנות שמורה מלוא הזכות לבחור עם מי הן מעוניינות לשתף פעולה: יש פרויקטים שמצריכים מסוימות, או התאמה רבה בין המשתתפים. סיטואציה רדיקלית פותחת אפשרויות רחבות יותר, בפני מגוון רחב יותר של אנשים. היא מפשטת שאלות בסיסיות ופורצת פרצות בהפרדות חברתיות קיימות; בכך היא מעניקה להמוני אנשים רגילים יכולת לבצע משימות, אשר רק מעט קודם לכן לא יכולים היו אפילו להעלות בדימיון. חשוב לזכור שההמונים, המארגנים את עצמם, הם היחידים שמסוגלים לבצע את המשימות הללו – אף גורם אחר לא יכול לעשות זאת במקומם.

מהו תפקידם של רדיקלים יחידים בסיטואציה כזו? ברור שאל להם להתיימר לייצג או להוביל את האנשים. מאידך, אם הם יצהירו, בשם ההימנעות מהירארכיה, שעליהם "להתמוסס אל תוך ההמונים" מיד, ולהפסיק לקדם את הדיעות והמיזמים שלהם – זה יהיה אבסורד. אין סיבה שהם יעשו פחות מאשר האנשים הרגילים שביהמונים, אשר צריכים לבטא את דעותיהם וליזום מיזמים משלהם – אחרת שום דבר לא יתקדם. בפועל, הרדיקלים ההטוענים שהם חוששים "לומר לאנשים מה לעשות" או "לפעול במקומם של העובדים" – נותרים לרוב בחוסר מעש, או מדקלמים שוב ושוב את האידיאולוגיה שלהם תחת כותרות כמו "דיווחים על דיונים בין כמה עובדים".

הסיטואציוניסטים ואחוזי-החימה התנהלו בדרך הרבה יותר צלולה וישירה במהלך מאי 1968. במשך שלושת או ארבעת הימים הראשונים של כיבוש הסורבון (17-14 במאי), הם ביטאו בגלוי את השקפותיהם על משימות האסיפה והתנועה הכללית. על בסיס השקפות אלה נבחר אחד מאחוזי-החימה, רנה ריזל, לוועדת כיבוש הסורבון הראשונה, והוא ועמיתיו הצירים נבחרו שנית למחרת היום.

ריזל וציר אחר נוסף (השאר חמקו להם, כפי הנראה, מבלי למלא את המטלות עליהן היו אחראים) השתדלו לבצע שתי תוכניות בהן דגלו: שמירה על דמוקרטיה מוחלטת בסורבון, והפצה רחבה ככל הניתן של הקריאה לתפיסת המפעלים ולכינון מועצות עובדים. אך האסיפה הרשתה שוב ושוב לביורוקרטים שמאלנים, אשר לא נבחרו בבחירות, לעקוף את מועצת הכיבוש; והיא אף לא אישרה את הקריאה להקמת מועצות עובדים, ובכך נמנעה מלעודד את העובדים לעשות מה שהיא עצמה עשתה בסורבון. אחוזי-החימה והסיטואציוניסטים עזבו אז את האסיפה והמשיכו בהסערה שלהם באופן עצמאי.

פרישה זו הייתה דמוקרטית לחלוטין: אסיפת הסורבון נותרה חופשייה לעשות ככל העולה על רוחה. אך משלא הגיבה למשימות הדחופות שהעלתה הסיטואציה, ואפילו פעלה בסתירה ליומרותיה-שלה לדמוקרטיה, הסיטואציוניסטים הרגישו שלא יהיה ראוי להמשיך לראות בה מוקד לאפשרויות הרדיקליות ביותר של התנועה. ההבחנה שלהם התאמתה: לאחר עזיבתם לא התקיימו עוד בחירות כלשהן באסיפה, והיא חזרה לנוהג השמאלני הטיפוסי של ביורוקרטים המנהלים במינוי-עצמי את העניינים מעל ראשי ההמונים הסבילים; כך לא ניתן היה עוד לראות בסורבון ביטוי של דמוקרטיה השתתפותית.

במקביל להתרחשויות הללו בקרב כמה אלפי אנשים בסורבון, מיליוני עובדים תפסו את מפעליהם ברחבי הארץ (מכאן האבסורד שבאיפיון מאי 1968 כ'תנועת סטודנטים'). הסיטואציוניסטים, אחוזי-החימה וכמה תריסרי מהפכנים מועצתנים אחרים ייסדו את 'המועצה לשימור הכיבושים' [CMDO]; המטרה הייתה לעודד את

העובדים לעקוף את הביורוקרטים של האיגודים, ולהתקשר ישירות אלו עם אלו, כדי לממש את האפשרויות הרדיקליות אשר הפעולה שלהם יצרה.⁶

מאבקי עובדים איבדו את תפקיד-הבכורה הבלעדי, אך עמדת העובדים עדיין מכריעה

זעם מוסרי מהווה תמריץ חזק, אך זהו גם מזון מסוכן. זכרי את הפתגם הישן: הכעס הוא יועץ גרוע... בכל עת בה גועשים רגשות האהדה שלך בחוזקה כלפי אדם כלשהו, המנוצל באכזריות, או אנשים אשר אינך יודעת עליהם דבר מלבד היותם מנוצלים, כעסך המיטיב זוקף לזכותם מגוון מעלות טובות, ומגוון מידות מגונות לחובת אלו המדכאים אותם. אך האמת הפשוטה היא שאנשים המנוצלים לרעה הם גרועים מאנשים המנוצלים היטב.

– ג'ורג' ברנארד שו (מדריך האישה האינטליגנטית לסוציאליזם וקפיטליזם)

עלינו לבטל את העבדים, משום שאיננו מסוגלים לסבול את מראם. – פרידריך ניטשה

לחימה לשחרור אין פירושה מחיאת-כף לתכונות המדוכאים. היא אי-הצדק שבדיכוי חברתי הינו העובדה שהוא מביא את קורבנותיו למצב של שפלות, לא של אצילות.

חלק עיקרי של הרטוריקה השמאלנית המסורתית נבע מתפיסות מיושנות של מוסר-עבודה: הבורגנים היו רעים משום שלא עבדו עבודה יצרנית, בעוד שהפרולטרטים ההגונים היו ראויים לפירות עבודתם, וכן הלאה. כיום, העבודה הפכה נחוצה פחות ומוכונות למטרות אבסורדיות יותר ויותר, וכך איבדה השקפה זו את מעט ההיגיון שאולי היה בה פעם. לא צריך להעריך את הפרולטריון אלא לבטל אותו.

מאה שנות דמוגוגיה שמאלנית גרמו אומנם לחלק מן המינוח הרדיקלי הישן להישמע ארכאי ונדוש, אך השליטה המעמדית לא נעלמה. הקפיטליזם המודרני אמנם ביטל בהדרגה סוגים מסויימים של עבודת צוארון-כחול מסורתית ודן מגזרים שלמים באוכלוסיה לאבטלה קבועה – אך מאידך, הוא ביצע פרולטריוציה כמעט לכל יתר החברה: עובדי צוארון-לבן, טכנאים ואפילו בעלי מקצועות חופשיים, אשר בעבר התגאו בעצמאותם (רופאים, מדענים, אקדמאים). אלו נאלצים כיום לסבול מיסחור בזוי ביותר של כוח-עבודתם, אפילו עד כדי משמעת של סרט-נע.

פחות מ-1% מאוכלוסיית העולם מחזיק בבעלותו 80% מאדמת העולם. אפילו בארה"ב, שהינה שוויונית יותר, כביכול, ישנם פערים כלכליים קיצוניים המתרחבים כל העת. לפני עשרים שנה הייתה משכורתו של מנכ"ל חברה ממוצע גדולה פי 35 מזו של עובד הייצור הממוצע; היום היא גדולה פי 120. לפני 20 שנה, מחצית-האחוז העשירה ביותר באוכלוסיית ארה"ב החזיקה בבעלותה 14% מן העושר הפרטי הכולל. עתה נמצאים 30% ממנו בידיהם. אך מספרים כאלה אינם ממחישים את מלוא כוחה של העלית הזו. העושר של המעמדות הנמוכים והבינוניים מוקדש כמעט כולו לכיסוי הוצאות היום-יום שלהם; רק מעט ממנו, אם בכלל, נותר להשקעה משמעותית כלשהי, העשויה לתרום להעצמה-חברתית. איל-הון, המחזיק בבעלותו רק 5% או 10% מן המניות בתאגיד, מסוגל על-פי-רוב לשלוט בו (בשל אדישותם של המון בעלי-מניות קטנים ובלתי-מאורגנים), וכך להפעיל כוח כאילו היה בעלי התאגיד כולו. הדירקטוריונים בתאגידים הגדולים קרובים מאוד זה אל זה, ומקורבים גם לביורוקרטים ממשלתיים; לכן קומץ תאגידים יכול גם להשתלט על מתחרים עצמאיים קטנים יותר, לחסל אותם, או לדחוק לשוליים, ואף לשלוט ביעילות בפוליטיקאים בעמדות מפתח ובאמצעי-התקשורת.

המחזה אודות גשוג מעמד-הביניים, שניבט אלינו מכל עבר, מסתיר את המציאות זו. הדבר נכון במיוחד בארה"ב: ההיסטוריה המקומית יצרה שם מצב בו אנשים חסרים מודעות, ומפגינים יחס נאיבי כלפי החלוקות המעמדיות, יותר מאשר בכל מקום אחר בעולם – וזאת למרות כל העימותים המעמדיים האלימים שהתרחשו בה. המגוון הרב של קבוצות אתניות, ומכלול המדרגים המסובכים המתווכים בין העלית לתחתית, גרמו למיסוך ולטשטוש ההבחנה היסודית ביניהן. האמריקנים מחזיקים בבעלותם סחורות-צריכה רבות כל-כך, שאינם מבינים שמישהו אחר מחזיק בבעלותו את החברה כולה. רובם מניחים שהאשמים בעוני הם העניים; נראה להם שלכל אדם בעל-יוזמה ישנה הזדמנות להצליח ונראה; והם חושבים שאם מישהו לא מצליח למצוא פרנסה במקום מסויים הוא יכול תמיד להתחיל מחדש במקום אחר. רק אלו מביניהם אשר חיים בתחתית-שבתחתית לא יכולים לקבל את התפיסה הזו, בגלל מצבם האישי. לפני מאה שנה, כשאנשים יכולים היו פשוט לארוז את חפציהם ולנסוע מערבה, היה לאמונות כאלה בסיס כלשהו במציאות; אך המחזות נוסטלגיים אודות הקספר, אשר ממשיכים להשתמר גם עתה, מטשטשים את העובדה שהתנאים הנוכחיים שונים מאוד מבעבר, ושלא נותר לנו עוד לאן ללכת.

הסיטואציוניסטים השתמשו לפעמים במושג 'פרולטריון' (או ליתר דיוק, 'הפרולטריון החדש') במובן מורחב, בהתייחסם לכל אלו שאין להם שליטה בחייהם, והם יודעים זאת. שימוש כזה במילה אולי אינו מדוייק, אך יש בו יתרון: הוא מדגיש את העובדה שהחברה מחולקת עדיין למעמדות, ושהחלוקה היסודית הינה עדיין בין המעטים אשר מחזיקים ושולטים בכל, ובין היתר, אשר יכולים להציע לחליפין את כוח-העבודה שלהם, וזהו בערך.

בהקשרים מסויימים עדיף אולי להשתמש במונחים אחרים, כמו 'העם'; אך לא כאשר שימוש כזה מהווה ערבוב בבלייל אחד של מנצלים ומנוצלים.

לא כדאי לתאר את עובדי השכר תיאורים רומנטיים; המחזה הרי מתוכנן, מעל לכל, להותיר אותם שרויים באשליות. כך אין זה מפתיע שהעובדים הינם במקרים רבים אחד מן המגזרים הבורים והריאקציוניים ביותר בחברה. אין סיבה גם לערוך תחרות 'מי הכי מדוכא'. יש לערער על כל צורות הדיכוי, וכולם יכולים לתרום למאבק זה – נשים, נוער, מובטלים, מיעוטים, לומפנים, בוהמינים, איכרים, מעמדות הביניים, אפילו עריקים מן העלית השלטת. אך אף אחת מן הקבוצות הללו אינה יכולה להשיג שחרור ממשי מבלי לבטל את הבסיס החומרי לכל צורות הדיכוי הללו: מערכת ייצור הסחורות ועבודת השכר. וביטול זה ניתן להשגה רק באמצעות הביטול-העצמי הקיבוצי של עובדי-השכר. רק הם מסוגלים לעצור את פעולת המערכת ישירות, ולהתחיל לבנות מערכת חדשה, שתפעל בדרך שונה לגמרי.⁷

אין סיבה לתת זכויות-יתר מיוחדות למישהו. עובדים במגזרים חיוניים (מזון, תחבורה, תקשורת, וכיוצא באלו), לאחר שדחו מעליהם את הבוסים הקפיטליסטים שלהם, ואת הבוסים מן האיגודים המקצועיים, ולאחר שהחלו לנהל-עצמית את פעילויותיהם – לעובדים האלו לא תהיה שום סיבה לשמור על 'הזכות' לעשות את כל העבודה בעצמם. כדאי יהיה להם להזמין את כולם, חסרי-עבודה כמו גם עובדים ממגזרים מיושנים (משפטים, צבא, מכירות, פרסום, וכיוצא באלו) להצטרף אליהם בפרוייקט הפחתת העבודה והתמרתה למשהו טוב יותר. כל המשתתפים יקחו חלק בקבלת ההחלטות; מי שלא יוכלו להשפיע יהיו אלו העומדים בצד וממתנים, בתבעם זכויות-יתר מיוחדות.

הסינדיקליזם והמועצתנות המסורתיים נטו לקבל את חלוקת העבודה הנוכחית, יותר מכפי שהיו צריכים, כאילו החיים בחברה בתר-מהפכנית ימשיכו לסוב סביב משרות קבועות ומקומות עבודה קבועים. אפילו בחברה הנוכחית ההשקפה הזו הולכת ומתיישנת: רוב האנשים עובדים במשרות אבסורדיות, ולעיתים קרובות במשרות זמניות בלבד, בלא הזדהות כלשהי עם המשרה; רבים אחרים אינם עובדים בשוק המשכורות כלל. כך הופכים ענייני העבודה להיבט אחד בלבד במאבק כללי יותר.

כאשר תנועה בשלב ההתחלתי שלה, ייתכן שכדאי יהיה לעובדים לזהות עצמם ככאלו ("אנו, עובדי חברה זו או אחרת, כבשנו את מקום העבודה שלנו למען מטרות כאלה ואחרות; אנחנו קוראים לעובדים במגזרים אחרים לעשות כמונו"). אך היעד הסופי אינו הניהול-העצמי של מיזמים קיימים. אם, למשל, עובדים בתחום תקשורת-ההמונים ישלטו על אמצעי-התקשורת רק משום שהם עובדים שם במקרה, המצב יהיה אז שרירותי כמעט – כמו המצב כיום בו אלו ששולטים באמצעי-התקשורת הם אלו אשר מחזיקים במקרה בבעלות עליהם. יהיה צורך לשלב בין שני עקרונות: ניהול על-ידי העובדים של סביבת עבודתם המסויימת, וניהול קהילתי בנושאים הנוגעים לכלל. עקרות-בית ואחרים, העובדים כיום בתנאים של ביודוד יחסי, יצטרכו לפתח צורות אירגון משלהם כדי לאפשר לעצמם לבטא את האינטרסים המיוחדים להם. אך ניגודים אפשריים של אינטרסים בין 'יצרנים' ו'צרכנים' ייפתרו במהרה כאשר כולם יהיו מעורבים ישירות בשני ההיבטים, כאשר מועצות עובדים ימצאו בהתקשרות הדדית עם מועצות שכונה וקהילה. פתרון מהיר כזה יתאפשר גם משום שתפקידי עבודה קבועים ייעלמו בהדרגה: אנשים ייפטרו מרובן המיותר של המשרות, יארגנו-מחדש את המשרות הנותרות ויבצעו אותן בסבבים (כולל עבודות בית וטיפול בילדים).

הסיטואציוניסטים צדקו בהחלט בחתירתם לייסוד מועצות עובדים, בעת תפיסות המפעלים במאי 1968. אך יש לציין כי מה הניצוץ שהצית את תפיסות המפעלים הללו היו פעולותיהם של צעירים, שרובם לא היו עובדי-שכר. הסיטואציוניסטים שלאחר 1968 נטו לחטוא בייחוס בלעדיות לעובדים (למרות שהמשיכו להתנגד בתוקף למוסר העבודה): הם ראו בהתרבותן של שביתות פרא את המדד העיקרי לאפשרויות מהפכניות, ושמו לב פחות להתפתחויות בשטחים אחרים. למעשה, פעמים רבות שביתות פרא קורות כאשר עובדים שאינם רדיקליים במיוחד נדחקים לצרה, משום שהאיגודים שלהם 'מכרו אותם' למעסיקים באופן בוטה במיוחד; מאידך, אנשים יכולים להתנגד למערכת בדרכים רבות, לא רק בשביתות (בפרט, הימנעות מעבודת-שכר ככל האפשר מלכתחילה). הסיטואציוניסטים צדקו באבחנה שניהול-עצמי קבוצתי ו'סובייקטיביות רדיקלית' אישית הינם היבטים משלימים זה לזה, הנחוצים במידה שווה לפרוייקט המהפכני – אך הם לא הצליחו ממש לשלב בין השניים (למרות שאין ספק כי התקרבו לכך יותר מאשר הסוריאליסטים, אשר ניסו לחבר מרי תרבותי ופוליטי רק בכך שהצהירו על דבקותם העזה בגירסה זו או אחרת של האידיאולוגיה הבולשביקית).⁸

שביתות-פרא ושביתות-שבת

שביתות פרא אכן מעלות אפשרויות מעניינות, בייחוד אם השביתות תופסות את מקומות העבודה שלהן. תפיסת מקום העבודה מחזקת את עמדת השביתה – היא מונעת את נעילת העובדים מחוץ למפעל, מונעת הפרה של השביתה על-ידי שוברי-שביתה, ובאמצעות התפיסה ניתן להשתמש במכוונות ובמוצרים כערוכה נגד דיכוי השביתה. אך יש לתפיסה כזו יתרונות נוספים: היא מלכדת את כולם, ויוצרת מצב בו כמעט מובטח שיתקיים ניהול-עצמי קבוצתי של המאבק. היא גם מעלה רמז לאפשרות של ניהול-עצמי של החברה כולה.

ברגע בו נעצרה הפעילות הסדירה, משתררת אווירה חדשה. מקום עבודה חדגוני עשוי להפוך למרחב מקודש כמעט, הנשמר בקנאות כנגד החדירות הטמאות של בוסים או של המשטרה. אחד העדים לשביתת-השבת של 1937 בפְּלִינְט, מישגן, תיאר את השובתים כילדים המשחקים במשחק חדש ומקסים. הם יצרו ארמון ממה שהיה פְּלִאם.⁹ למרות שמטרת השביתה הייתה רק השגת הזכות להקים איגוד מקצועי, אירגונה של השביתה היה למעשה כמעט מועצתי. השובתים חיו במפעל שלהם במשך ששת שבועות השביתה; הם השתמשו במושבי מכוניות כמיטות, ובמכוניות כארונות. פעמיים ביום הייתה מתכנסת אסיפה כללית של כל 1,200 העובדים, וקובעת קוי-מדיניות לגבי מזון, תברואה, מידע, חינוך, תלונות, תקשורת, ביטחון, הגנה, ספורט ופעילות פנאי. האסיפה הייתה בוחרת גם ועדות ליישום קוי-המדיניות הללו; אלה היו אחראיות בפני האסיפה, והיו מוחלפות בסבבים תכופים. הייתה אפילו 'ועדת שמועות', שמטרתה הייתה לפעול נגד מידע מוטעה באמצעות מעקב אחר מקורותיה של כל שמועה ובדיקת מידת תקפותה. מחוץ למפעל, נשות השובתים דאגו לאיסוף מזון ולאירגון משמרות מחאה, פרסום, וקישור לעובדים בערים אחרות. כמה מן הנועזות שבהן אירגנו אפילו 'גדוד חירום' של נשים שייעודו היה ליצור אזור חיץ במקרה של התקפת משטרה על המפעלים: אם המשטרה רוצה לירות, הם יצטרפו לירות לתוכנו.

למצער, למרות שעובדים נמצאים עדיין בעמדה מכריעה במספר תחומי מפתח (תשתיות, תקשורת, תחבורה), לעובדים במגזרים רבים אחרים יש השפעה פחותה היום משהייתה להם בעבר. לחברות רב-לאומיות יש בדרך-כלל עתודות רבות, והן יכולות להרשות לעצמן להתמתין עד ששביתות 'יטיבשו' או להעתיק את פעילותן לארצות אחרות, בעוד שלעובדים קשה להסתדר לאורך זמן ללא כניסת המשכורות. שביתות רבות בימינו רחוקות מלאיים על דבר-מה חיוני; לכן רבות מהן אינן מהוות אלא קריאה לדחיית מועד סגירתן של תעשיות מיושנות השרויות בהפסדים. אם כן, השביתה נותרת הטקטיקה הבסיסית ביותר אשר עומדת לרשות העובדים, אך עליהם לפתח גם צורות אחרות של מאבק במהלך העבודה, ולמצוא דרכים להתחבר עם מאבקים על פני-שטח חברתיים אחרים.

שביתות צרכנים

כמו שביתות עובדים, שביתות צרכנים (חרמות) תלויות במידת הלחץ שביכולתן להפעיל, וכן במידת התמיכה שביכולתן לגייס. ישנו מספר עצום של חרמות, לטובת מגוון עצום של מטרות – עד כדי כך שרובם נכשלים, זולת כמה יוצאי-דופן, בנושאים שהצידקה המוסרית שלהם ברורה מעבר לכל ספק. שביתות הצרכנים המועילות ביותר, כפי שקורה פעמים רבות במאבקים חברתיים, הינן אלה בהן אנשים נלחמים למען עצמם ממש. דוגמאות לכך הם החרמות המוקדמים בדרום ארה"ב למען זכויות אזרח, או התנועות ליהורדת מחירים עצמית באיטליה ובמקומות אחרים: קהילות שלמות החליטו לשלם רק אחוז מסויים מחשבונות התשתית (מים, חשמל) או מדמי הנסיעה בתחבורה הציבורית. שביתת דמי-שכירות היא פעולה פשוטה במיוחד ורב-תועלת, אך קשה להשיג את רמת האחדות הנחוצה כדי להתחיל בה, מלבד בקרב אלו שאין להם דבר להפסיד; זוהי הסיבה לכך שהמעשים המופתיים ביותר לעירעור על הפטיש של רכוש פרטי הינם מעשיהם של שופפים [squatters] חסרי-בית.

לעיתים מצטרפים אנשים לתמיכה במוסד עממי כלשהו הנתון תחת איום, בפעולה אותה ניתן לכנות 'אנטי-חרם' – גיוס כספים למען בית-ספר מקומי, ספרייה מקומית או מוסד אלטרנטיבי אחר. בדרך-כלל זהו מעשה בנאלי למדי, אך תנועות כאלה מחוללות מדי-פעם ויכוח ציבורי מבורך: ב-1974 השתלטו עיתונאים שובתים על עיתון דרום קוריאני גדול והחלו לפרסם חשיפות על שקרים ומעשי דיכוי של הממשלה. במאמץ להביא את העיתון לפשוט-רגל מבלי לדכאו בגלוי, לחצה הממשלה על כל המפרסמים להפסיק לפרסם מודעות בעיתון. הציבור הגיב ברכישת אלפי מודעות פרטיות, בהשתמשם בשטח המודעות שלהם להצהרות אישיות, שירים, ציטוטים של טום פיין וכדומה. 'הטור לתמיכה בחופש הדיבור' מילא עד מהרה מספר עמודים בכל גיליון, ותפוצת העיתון עלתה משמעותית לפני שדוכא לבסוף.

אך מאבקי צרכנים מוגבלים בכך, שהצרכנים נמצאים רק בקצה המקבל של המחזור הכלכלי: הם יכולים להפעיל מידה מסויימת של לחץ באמצעות מחאות או חרמות או מהומות, אך הם אינם יכולים לשלוט במנגנוני הייצור. במקרה הקוריאני שהוזכר לעיל, למשל, ההשתתפות הציבורית התאפשרה רק בזכות השתלטות העובדים על העיתון.

צורה מעניינת ומופתית במיוחד של מאבק עובדים היא מה שמכונה לפעמים 'שביתה חברתית' או 'שביתת נתינה בחינם'. במאבק מסוג כזה, אנשים ממשיכים לעבוד במשרותיהם, אך עושים זאת בדרכים המתאימות לסדר חברתי חופשי: עובדים מוסרים חנם טובין שייצרו, זבנים מחייבים לקוחות בתשלום נמוך מן המחיר הנקוב, עובדי תחבורה נותנים לכולם לנסוע חינם. בפברואר 1981 תפסו 11,000 עובדי טלפון מרכזיות בכל רחבי קולומביה הבריטית שבקנדה, והמשיכו להפעיל את כל שירותי הטלפון ללא תשלום במשך 6 ימים; אז הצליח האיגוד שלהם לתמרן ולאגף סביבם, כך שנאלצו להפסיק. בנוסף על כך שזכו לבסוף לקבל חלק ניכר מן הדרושות שלהם, נראה היה כי נהנו מאוד מן החוויה.¹⁰ ייתכן גם שעובדי הטלפון יכולים היו להתקדם מעבר לכך, ולהיות בררניים יותר: למשל באמצעות חסימת שיחות עסקיות וממשלתיות, בעודם מעבירים שיחות אישיות בחינם. גם עובדי דואר יוכלו להעביר דואר באופן בררני, ועובדי תחבורה יוכלו להמשיך להוביל טובין נחוצים בעודם מסרבים להוביל משטרה או חיילים...

לגבי רוב העובדים שמשרתם אינה משרתת מטרה מועילה, אין היגיון בשביתה מסוג זה. (הדבר הטוב ביותר שעובדים כאלו יכולים לעשות הוא לגנות בפומבי את האבסורדיות שבעבודתם, כמו ביוזמה הנחמדה של כמה מעצבי מודעות במהלך מאי 1968). יתר-על-כן, אפילו העבודה המועילה מחולקת ליחידות נפרדות כל-כך, שקבוצות עובדים מבודדות לא יכולות ליישם בעצמן שינויים משמעותיים בתהליך. רק למיעוט של העובדים מזדמן לייצר מוצרים מוגמרים המיועדים למכירה (כמו העובדים שהשתלטו ב-1973 על מפעל השעונים פושט-הרגל ליפ [LIP] בֶּסְאָנְסוֹן, צרפת, והחלו להפעיל ולנהל אותו בעצמם), וגם הם תלויים בכל-זאת במימון מסחרי וברשתות הפצה מסחריות. במקרים יוצאי-הדופן בהם עובדים מנסים בכל-זאת 'לעשות את זה לבד' – הם הופכים לסתם עוד חברה קפיטליסטית מני רבות; והיחידושים שהם מפעילים תחת הניהול-העצמי מסתכמים לרוב רק באירגון-מחדש של המיזם העסקי לתועלת הבעלים. מצב בו תתפתח 'שטרסבורג של המפעלים' עשוי להתרחש, אם עובדים שימצאו עצמם בסיטואציה כמו זו של ליפ ישתמשו במתקנים ובפרסום שיעמדו לרשותם כדי להרחיק לכת מעבר לעובדי ליפ (שנאבקו פשוט כדי לשמור על משרותיהם) בכך שיקראו לאחרים להצטרף אליהם בהחלפת כל מערכת ייצור הסחורות ועבודת השכר. אך לא סביר שדבר כזה יתרחש לפני בנייתה של תנועה רחבה די הצורך להרחבת השקפותיהם של אנשים, ולקיוזו הסיכונים שביוזמה כזו מול הצלחותיה המצופות – כמו במאי 1968, כאשר רוב המפעלים בצרפת נתפסו:

מה יכול היה להיות במאי 1968

אם, באחד המפעל הגדולים, בין ה-16 במאי ל-30 במאי, הייתה האסיפה הכללית הופכת עצמה למועצה המחזיקה בכל סמכויות ההחלטה והביצוע, מגרשת את כל הביורוקרטים, מארגנת הגנה-עצמית וקוראת לשובתים בכל המיזמים האחרים להתחבר עמה, היה צעד איכותי זה עשוי להביא את התנועה מיד למערכה הסופית... מספר רב מאוד של מיזמים היו הולכים בדרך שהותווה כך. אותו מפעל יכול היה להחליף מיד את מקומה של הסורבון של הימים הראשונים – אשר היוותה מרכז מפוקפק, ובכל-מקרה הייתה מוזרה-משהו – ולהפוך למרכז האמיתי של תנועת תפיסת המפעלים: סביב בסיס זה היו מתלכדים צירים של-ממש מן המועצות הרבות אשר כמעט והיו קיימות בכמה מן המבנים הכבושים, ומן המועצות שיכולות היו לבסס את שליטתן במיזמים בענפי התעשייה השונים. אסיפה כזו יכולה הייתה אז להכריז על הפקעת כל ההון, ככלל זאת הון המדינה; להודיע שכל אמצעי-הייצור בארץ יהיו מאז ואילך רכושו הקיבוצי של הפרולטריון המאורגן בדמוקרטיה ישירה; והיו פונות ישירות (למשל באמצעות השתלטות, סוף-סוף, על כמה מאמצעי התקשוב) לעובדי העולם כולו לתמיכה במהפכה זו. יהיו שיאמרו כי הנחת-עבודה כזו היא אוטופית. אנו עונים: מחד, העובדה כי תנועת תפיסת המפעלים השרתה אימה נוראה כל-כך, שהייתה גלויה לכל בצורת אי-האונות של המדינה והבהלה במפלגה הקומוניסטית-לכאורה, ומאידך, קשר השתיקה לגבי חומרתה שהשתרר מאז – תופעות אלה נובעות דווקא מכך שהתנועה אכן הייתה מרחק שעה קלה בלבד מאותו מצב המתואר לעיל. – האינטרנציונל הסיטואציוניסטי¹¹

מעל לכל, האיגודים הם שמנעו מן הדבר להתרחש, בפרט האיגוד הגדול בארץ: ה-CGT, שבשליטת המפלגה הקומוניסטית. בהשראת הצעירים המרדניים שנלחמו במשטרה ברחובות, והשתלטו על הסורבון ועל מבני-ציבור אחרים, התעלמו 10 מיליון עובדים מאיגודיהם; הם תפסו כמעט את כל המפעלים ורבים מן המשרדים בארץ, ופתחו בכך בשביתת הפרא הכללית הראשונה בהיסטוריה. אך לרוב העובדים הללו לא היה ברור ממש מהו הצעד הבא אותו עליהם לנקוט, וכך איפשרו הם לביורוקרטיית האיגודים לחדור לתוך התנועה – אותה התנועה שהביורוקרטיה ניסתה למנוע את התעוררותה. הביורוקרטים עשו כמיטב יכולתם לשברר את התנועה לרסיסים: קראו לשביתות סמליות קצרצרות בלא משמעות; הקימו ארגוני 'אנשי שורה' מזוייפים שהכילו חברי מפלגה נאמנים; השתלטו על מערכות הגברה; זייפו בחירות לטובת חזרה לעבודה; וחמור מכל, נעלו את שערי המפעלים במטרה לשמור על הבידוד של העובדים אלו מאלו, וממתקוממים אחרים (בתירוץ של 'אמצעי-ביטחון נגד פרובוקטורים חיצוניים'). האיגודים הגיעו אז להסכמה עם המעבידים והממשלה על חבילת תוספות שכר והטבות חופשה. שוחד זה נדחה נחרצות על-ידי רוב גדול של העובדים, אשר חשו, למרות הבילבול, כי שינויים רדיקליים יותר נמצאו על סדר היום. בתחילת יוני הציג הנשיא דה-גול את ברירת המקל והגזר – בחירות חדשות או מלחמת אזרחים – וכך הצליח סוף-סוף באמצעות האיום לגרום לעובדים רבים לשוב לעבודה. היו עדיין קבוצות עובדים רבות שהמשיכו בסירובן, אך בידודן אלה מאלה איפשר לאיגודים לספר לכל אחת שכל יתר הקבוצות חזרו לעבודה, כך שיאמינו שהן לבדן וייכנעו.

שיטות לסיפוח גורמים רדיקליים ולזריית בילבול

כאשר סיטואציה רדיקלית מאיימת על הארצות המפותחות יותר, כמו במאי 1968, הן יכולות להסתמך על-פי-רוב על בילבול, מתן ויתורים, עוצרים, גורמים מסיחי-דעת, הפצת מידע מוטעה, שיברור התנועה ליחידות מבודדות, מתן זכות קדימה לבעיות אחדות, שההיית דרישות אחרות, ושיטות נוספות להסטה, פיצול וסיפוח של האופוזיציה; דיכוי פיזי גלוי משמש להן רק כמפלט אחרון. שיטות אלה, מן המתוחכמות ועד למגוחכות ביותר,¹² הינן רבות כל-כך, שלא ניתן יהיה להזכיר כאן יותר מאשר כמה בודדות מתוכן.

שיטה נפוצה לזריית בלבול לגבי מהות המאבק היא עיוות התפיסה של מערך הכוחות: מטילים עמדות מגוונות על ציר חד-מימדי, תבנית של שמאל-מול-ימין, ורומזים שאם אתה מתנגד לצד האחד אתה חייב להיות תומך של הצד השני. המחזה אודות קומוניזם-נגד-קפיטליזם התאים למטרה זו במשך חמישים שנה ויותר. לאחרונה התמוטטה הפארסה, ומאז המגמה היא להצהיר על קונצנזוס עולמי מעשי ומתון של 'המרכז', ולקבץ את כל סוגי האופוזיציה כ'קיצונים בשוליים סהרוריים' (פאשיזם וקנאות דתית בימין, טרורזם ו'אנארכיה' בשמאל).

אחת מן שיטות הקלאסיות של 'הפרד-ומשול' כבר נדונה לעיל: עידוד המנוצלים להשתבר להמון זהויות קבוצתיות צרות, אותן ניתן לתפעל כך שהמרץ שלהן יופנה להתקוטטות אלה עם אלה. אפשרות אחרת היא קיבוץ של מעמדות מנוגדים לגוש יחיד באמצעות בהלה פטריוטית ואמצעים אחרים. חזיתות עממיות, חזיתות מאוחדות וקואליציות אחרות מסוג זה מטשטשות ניגודים מהותיים באינטרסים, בשם האחדות בהתנגדות לאויב משותף כלשהו (בורגנות + פרולטריון מול משטר ריאקציוני; שכבה ביורוקרטית-צבאית + איכרות מול שליטה זרה). לקבוצה העליונה בקואליציות כאלה ישנם לרוב המשאבים החומריים והאידיאולוגיים הדרושים לשימור שליטתה על הקבוצה התחתונה; כך גורמים לה להשהות פעולות באירגון-עצמי עד שנהיה מאוחר מדי. כאשר מגיעים לניצחון על האויב המשותף, הקבוצה העליונה הספיקה כבר להדק את אחיזתה בשלטון (לרוב באמצעות ברית חדשה עם גורמים מקרב האויב המובס); עתה תוכל המערכת השלטונית למחוץ את הגורמים הרדיקליים בקבוצה התחתונה.

כל שארית של הירארכיה שנותרת בקרבה של תנועה רדיקלית תשמש לפיצול שלה ולהחלשתה. אם אין מנהיגים אותם ניתן לסיפוח, הם ייוצרו כתוצאה מחשיפות נמרצות של חברים בולטים בתנועה לתקשורת. עם מנהיגים ניתן להתמקח ביחידות, וניתן לצפות מהם להיות אחראיים למעשי חסידיהם. ברגע שסופחו, הם יכולים לבסס שרשראות פיקוד דומות מתחתיהם, ובכך לאפשר השתלטות על המון גדול של אנשים מבלי שהשליטים יצטרכו להתמודד עם כולם בעת ובעונה אחת, בגלוי.

סיפוח מנהיגים לא רק מפריד אותם מיתר האנשים בתנועה, אלא יוצר גם פילוג בקרב אלו האחרונים – חלקם רואים בסיפוח ניצחון, אחרים מוקיעים אותו, אחרים מהססים. כאשר תשומת-הלב מוסטת מפעולות השתתפותיות למחזה אודות מנהיגים-ידוענים מרוחקים, המתווכחים על נושאים מרוחקים – רוב האנשים משתעממים ומתאכזבים. הם מרגישים כי העניינים הללו נמצאים מחוץ להישג-ידם (ואולי אפילו מרגישים בסתר הקלה על כך שמישהו אחר דואג להם), וחוזרים לסבילותם הקודמת.

שיטה נוספת למניעת השתתפות עממית היא הדגשת בעיות אשר נראה כאילו הטיפול בהן דורש מומחיות מיוחדת. מקרה קלאסי התרחש בגרמניה ב-1918, לאחר קריסת המשטר בתום מלחמת העולם הראשונה: הופיעו אז מועצות עובדים וחיילים, אשר היה להן הפוטנציאל לתפוס את השליטה בארץ כולה, ומנהיגים צבאיים גרמניים מסויימים השתמשו בתבולה הזו כדי להדוף את יוזמתן.¹³

שימוש בטרור מחזק את המדינה

פעמים רבות השימוש בטרור הביא לשבירת התנופה של סיטואציות רדיקליות. הטרור מאַבֵּן אנשים, הופך אותם בחזרה לצופים העוקבים בחרדה אחר החדשות והחיזויים העדכניים. השימוש בטרור אינו מחליש את המדינה – להיפך, הוא נותן אישור לכאורה לצורך לחזק אותה. אם מחזות טרורסטיים אינם מתעוררים מעצמם כאשר יש למדינה צורך בהם, היא עצמה עלולה לייצר אותם באמצעות פרובוקטורים. (ראו על **טרורזם והמדינה** לסאנג'יטי ואת החצי האחרון של **הקדמה למהדורה האיטלקית הרביעית של 'חברת המחזה'** לדבור).

תנועה עממית אינה מסוגלת למנוע מאנשים בודדים לבצע פעולות טרוריסטיות, או פעולות אחרות של חוסר-התחשבות, והפעולות הללו עלולות ליירט את התנועה ולהרוס אותה, בדיוק כפי שפרובוקטור עלול היה לעשות – אפילו אם הפעולות נעשו מתוך כוונה כנה. הפתרון היחידי הוא ליצור תנועה המשתמשת תמיד בטקטיקות גלויות ולא-מניפולטיביות – באופן עקבי כל-כך, שכל אדם בה יוכל לזהות מעשים של טיפשות אישית או פרובוקציה משטרתית ולחשוף אותם.

אם מהפכה אנטי-הירארכית היא קונספירציה, היא יכולה להיות רק מסוג הקונספירציה הגלויה. ברור שעניינים מסויימים מצריכים חשאיות, בייחוד תחת משטרים דכאניים יותר. אבל אפילו במקרים כאלו צריכה להיות התאמה בין האמצעים ליעד הסופי: הדחקת כל הכוח הנפרד-מן-החברה באמצעות השתתפותם המודעת של הכל. חשאיות מניבה פעמים רבות תוצאה אבסורדית: מצב בו רק המשטרה יודעת מה מתרחש, ואשר מאפשר לה להסתגל לקבוצות רדיקליות ולתפעל אותן מבלי שאף-אחד אחר יהיה מודע לכך. ההגנה הטובה ביותר נגד הסתננות היא וידוא כי אין למה להסתגל, כלומר, וידוא שאף אירגון רדיקלי לא יחזיק כוח נפרד-מן-החברה. מירב הבטיחות טמון במספרים גדולים: כאשר אלפי אנשים מעורבים בפעולות באופן גלוי, להימצאות כמה מרגלים בקרבם אין כמעט חשיבות.

אפילו בפעולות של קבוצות קטנות, הפומביות המירבית היא זו שמאפשרת בטיחות. בשלב מסויים, כמה מן המשתתפים בשערוריית שטרסבורג החלו להשתפן, והציעו למתן את העניין; מוסטפא ח'יאטי (ציר הא"ס שהיה מחברה הראשי של החוברת **על דלות חיי הסטודנט**) הצביע אז על כך שהמסלול הבטוח ביותר לא יהיה להימנע

מהעלבה מוגזמת של הרשויות – כאילו ייתכן שהן יהיו אסירות-תודה על כך שהוטחו בהן עלבונות באופן מתון ומהוסס בלבד! – אלא דווקא לעורר שערורייה אשר תזכה לפרסום נרחב כל-כך, שהרשויות לא יעזו לבצע פעולת תגמול.

המערכה הסופית

נחזור לתפיסת המפעלים של מאי 1968; נניח שהעובדים הצרפתיים דחו את התמרונים הביורוקרטיים וביססו רשת מועצתית ברחבי הארץ. מה אז?

במקרה כזה, מלחמת אזרחים הייתה כמובן בלתי-נמנעת... אין ספק כי מהפכת-נגד מזויינת הייתה פורצת מיד, אך זו לא הייתה מנצחת בהכרח. ברור שחלק מהחיילים היו מתמרדים. העובדים היו מוצאים דרך להשיג נשק, והם כמובן לא היו בונים עוד בריקדות (צורה טובה של ביטוי פוליטי בתחילת התנועה, אך מגוחכת, כמובן, מבחינה אסטרטגית)... פלישה זרה הייתה מתרחשת בודאי כתוצאה מכך... בתחילה כנראה של כוחות נאט"ו, אך בתמיכה הישירה או העקיפה של ברית וורשה. אז היה הכל תלוי פעם נוספת בפרולטריון האירופי: כפול או כלום. – האינטרנציונל הסיטואציוניסטי¹⁴

באופן כללי, ניתן לומר כי חשיבותו של מאבק מזויין יורדת ביחס הפוך לרמת ההתפתחות הכלכלית. בארצות הנחשלות ביותר נוטים מאבקים חברתיים להצטמצם לכדי מאבקים צבאיים, כיוון שבלי נשק אין הרבה דברים שההמונים המרוששים יכולים לעשות שלא יפגע בהם יותר מאשר בשליטים שלהם; כך נכון בייחוד כאשר הכלכלה העצמאית המסורתית שלהם נהרסה, במעבר לכלכלה של גידול חקלאי יחיד למטרות ייצוא. (אפילו אם הם מנצחים צבאית, ניתן בדרך-כלל להכריעם באמצעות התערבות צבאית חיצונית או לחצים חיצוניים – אלו יאלצו אותם לקבל את תנאי הכלכלה הגלובלית, אלא אם כן מהפכות מקבילות במקומות אחרים יפתחו חזיתות חדשות.)

בארצות מפותחות יותר, לכוחות צבאיים חשיבות פחותה מכך, אך מובן שהם יכולים בכל-זאת להוות גורם חשוב בצמתי הכרעה מסויימות. ניתן לאלץ אנשים לבצע עבודה ידנית פשוטה באיומי אקדח, למרות שזה לא יעיל במיוחד; אבל בלתי-אפשרי להעביד בצורה כזו אנשים שמתעסקים בניירת או במחשבים בחברה תעשייתית מורכבת – ישנן יותר מידי הזדמנויות לביצוע 'טעויות' מזיקות שלא ניתן לעלות על עקבותיהן. הקפיטליזם המודרני דורש מידה מסויימת של שיתוף-פעולה, ואפילו השתתפות יצירתית-למחצה, מצד עובדיו. אף מיזם עסקי גדול לא יוכל לתפקד אפילו יום אחד בלי אירגון-עצמי ספונטני של העובדים, הנותן מענה לבעיות בלתי-צפויות, מפצה על טעויות המנהלים, וכדומה. אם עובדים יחברו יחד לשביתת 'עבודה-לפי-הספרי', בה הם אינם עושים דבר חוץ ממילוי קפדני של כל התקנות הרשמיות, הפעולה של כל המיזם תואט או אפילו תיעצר לגמרי. שביתה כזו תביא את המנהלים, אשר אינם יכולים לגנות בגלוי קפדנות כזו, לעמדה הלא-נוחה והמשעשעת, בה הם נאלצים לרמוז לעובדים שעליהם להמשיך בעבודה מבלי להיות קפדניים כל-כך. המערכת שורדת רק משום שרוב העובדים אדישים יחסית; הם לא רוצים להכניס את עצמם לצרות, ולכן משתפים-פעולה במידה שמספיקה למערכת להמשיך לפעול.

מרידות מבודדות ניתן לדכא בזו אחר זו; אך אם תנועה מתפשטת מהר מספיק, כמו במאי 1968, כמה מאות אלפי חיילים ושוטרים הינם במצב של אזלת-יד מוחלטת מול 10 מיליון עובדים שובתים. תנועה כזו ניתן להרוס רק מבפנים. אם האנשים אינם יודעים מה הם עליהם לעשות, נשק לא יכול לסייע להם; אם הם אכן יודעים מה יש לעשות, נשק לא יוכל לבלום אותם.

רק ברגעים מסויימים אנשים נמצאים 'ביחד' די הצורך למרוד בהצלחה. בעלי הראייה הצלולה יותר בקרב השליטים יודעים, כי שלטונם מובטח – כל עוד יוכלו לפזר איומים כאלו לפני שפיתחו די תנופה ומודעות-עצמית, באמצעות דיכוי פיזי ישיר, או באמצעות מגוון סוגי ההסחות שהוזכרו לעיל. גם אם אנשים מגלים בדיעבד כי רימו אותם, כי הניצחון היה בידיהם ממש, זה כבר לא משנה: לאחר שההזדמנות חלפה, המרד אבוד.

סיטואציות שגרתיות מלאות במקורות בילבול, אך הנושאים שעומדים על הפרק לרוב אינם דחופים עד כדי כך. בסיטואציה רדיקלית הדברים הופכים גם פשוטים יותר גם מהירים יותר: הסוגיות שיש להכריע בהן נעשות בהירות יותר, אך יש פחות זמן למצוא להן פתרון.

הדוגמה הקיצונית לכך הוצגה באופן דרמטי בסצנה המפורסמת ב-**אוניית הקרב פוטימקין** לאייזשטיין. מלחים מורדים, ראשיהם מכוסים ביריעות ברזנט, סודרו בשורה לקראת הוצאתם להורג בירייה. שומרים מכוונים את רוביהם ומקבלים את הפקודה לירות. אחד המלחים זועק: אחים! התיבנו במי יורים אתם? השומרים מהססים. הפקודה ניתנת שוב. לאחר היסוס מורט-עצבים, השומרים מנמיכים את נשקיהם. הם עוזרים למלחים לפשוט על הנשקיהם, יחד הם פונים נגד הקצינים, והקרב מסתיים עד מהרה בנצחונם.

שימו לב שאפילו בעימות האלים הזה התוצאה תלויה יותר בתודעה מאשר בכוח הגס: ברגע בו הצטרפו השומרים למלחים, הקרב הסתיים, למעשה. (יתר הסצנה של אייזשטיין – מאבק מתמשך בין קצין נבל ובין גיבור מהפכן קדוש-מעונה – הוא רק מלודרמה). בניגוד למלחמה, בה ברור לכל מי נמצא באיזה צד ומי נגד מי, מאבק מעמדי אינו

רק קרב הנערך נגד אויב חיצוני, הבורגנות; הוא בה-במידה מאבק של הפרולטריון נגד עצמו: נגד ההשפעות ההרסניות והמשפילות של המערכת הקפיטליסטית על תודעתו המעמדית (לוקאש, **היסטוריה ותודעה מעמדית**). למהפכה מודרנית יש תכונה ייחודית: הרוב המנוצל מנצח אוטומטית, כאשר הוא מתוודע באופן קיבוצי למשחק בו הוא משחק. יריבו של הפרולטריון, בסופו של דבר, אינו אלא התוצר של הפעילות המנוכרת של עצמו, בין אם בצורה הכלכלית – ההון; הצורה הפוליטית – ביורוקרטיה מפלגתית ואיגודית; או הצורה הפסיכולוגית – התנייה מומחזת. השליטים הינם מיעוט זעיר כל-כך, והם חייבים להפעיל תעתועים, ולגרום לחלק גדול מן האוכלוסיה להזדהות איתם, או לפחות לקבל את המערכת שלהם כמובנת-מאליה – אחרת, יכריעו אותם מיד. שליטים תלויים במיוחד בהצלחתם לפלג את האוכלוסיה לפלגים העויינים זה את זה.

כיסוי הברזנט, המפחית מאנושיותם של המורדים, ומקל על השומרים לירות בהם, מסמל את הטקטיקה של הפרד-ומשול. צעקת ה"אחים!" מייצגת את הטקטיקה-הנגדית: **התיידדות**.

ההתיידדות מסייעת להפרכת שקרים לגבי המתרחש במקומות אחרים, אבל לא בכך עיקר הכוח שלה. הכוח הארי של ההתיידדות נובע כנראה מן ההשפעה הרגשית שיש למפגש אנושי ישיר: הוא מזכיר לחיילים שהמורדים הם בני-אדם, שאין בין שני הצדדים הבדל מהותי. המדינה מנסה, בהתאמה לטבע שלה, למנוע מגע כזה: למשל, באמצעות הבאת חיילים מאזורים אחרים, אשר אינם מודעים למתרחש במקום; ואם ניתן, עדיף שלא ידברו אפילו אותה השפה. שיטה נוספת היא תחלופה מהירה של גייסות, מפחד שהרעיונות המרדניים ידביקו את החיילים. (לכמה מן החיילים הרוסים שנשלחו למחוז את המהפכה ההונגרית של 1956 סופר כי הם נמצאים בגרמניה, וכי האנשים איתם הם מתעמתים ברחובות הם חלק מהתקוממות נאצית!)

הממשלה מבקשת לחשוף ולחסל את הגורמים הרדיקליים ביותר, וכך היא מבצעת לעיתים פרובוקציה מכוונת, ליצירת סיטואציה שתהווה תירוץ לדיכוי אלים. זהו משחק מסוכן, כיוון שכמו במקרה של 'פוטיימקי', הפעלת הלחץ עלולה לגרום לכוחות החמושים לעבור לצד העם. מנקודת מבטם של השליטים, האסטרטגיה הטובה ביותר היא לנפנף באיום גדול ככל שאפשר, אבל מוגבל, כך שלא יסתכנו במערכה הסופית. אסטרטגיה זו היטיבה לפעול בפולין ב-1980-1981: הביורוקרטים הרוסים ידעו שפלישה לפולין עלולה להביא לנפילתם, אבל האיום המרומז התמידי בפלישה כזו הצליח להטיל מורא בעובדים הפולנים הרדיקלים. לו היו מנסים, היו יכולים הם להפיל את המדינה, אך הם המשיכו לסבול את נוכחות הכוחות הביורוקרטיים-הצבאיים בתוך פולין. אלו האחרונים הצליחו לבסוף לדכא את התנועה, מבלי להצטרך להזמין את הרוסים.

אינטרנציונליזם

"אלו המחוללים חצאי מהפיכות אינם אלא כורים את קבריהם-שלהם". תנועה מהפכנית אינה יכול להשיג נצחון מקומי כזה או אחר, ואז לצפות לדו-קיום שליו עם המערכת עד שתהיה מוכנה לשלב הבא. כל הכוחות שבנמצא יהיו מוכנים לגשר על ההבדלים ביניהם ולפעול יחד במטרה להרוס כל תנועה עממית רדיקלית באמת, לפני שתחיל להתפשט. אם הם אינם יכולים למחוץ אותה צבאית, הם יחנקו אותה כלכלית (כלכלות לאומיות תלויות כיום תלות הדדית רבה כל-כך, שאף ארץ אינה חסינה ללחץ כלכלי כזה). הדרך היחידה להגן על מהפכה היא **להרחיב אותה**, הן איכותית הן גיאוגרפית. הערובה היחידה נגד ריאקציה מבפנים היא שחרור רדיקלי ביותר בכל היבטי החיים. הערובה היחידה נגד פלישה חיצונית היא בינאום מהיר ככל האפשר של המאבק.

הביטוי הרציני ביותר של סולידריות אינטרנציונליסטית הוא, כמובן, עשיית מהפכה מקבילה בארצם של התומכים במהפכה (1848, 1917-1920, 1968). מלבד זאת, המשימה הדחופה ביותר הינה למנוע, לכל הפחות, התערבות נגד-מהפכנית מתוך ארצם של התומכים, כפי שעשו העובדים הבריטים, שלחצו על ממשלתם לא לתמוך במדינות העבדים בזמן מלחמת האזרחים האמריקאית (למרות שפירוש הדבר היה אבטלה גדולה יותר בשל מחסור בכוחות מיובאת); או העובדים בארצות המערב שהתמרדו וחילבו בניסיונות ממשלותיהם לתמוך בכוחות הריאקציוניים בזמן מלחמת האזרחים שלאחר המהפכה הרוסית; או כאשר אנשים באירופה ואמריקה קיימו התנגדות לדיכוי התקוממויות אנטי-קולוניאליות.

למרב-הצער, אפילו מאמצים מזעריים כאלו הם מעטים ונדירים. וקשה אף יותר להעניק תמיכה אינטרנציונליסטית חיובית. כל עוד השליטים ממשיכים לשלוט בארצות החזקות ביותר, תגבורת אישית ישירה הינה מסוכנת ומוגבלת. נשק וסוגי אספקה אחרים עלולים להיבלם. אפילו מסרי-תקשורת מתעכבים לעיתים עד בוש.

אחד המסרים, אשר ניתן להעביר בהצלחה ליעדם, הינו ההכרזה כי קבוצה אחת מוותרת על שליטתה בקבוצה אחרת, או על תביעותיה כלפיה. למשל, אחד הבסיסים העיקריים של המרידה הפאשיסטית ב-1936 בספרד היה במרוקו הספרדית. רבים מחיילי פרנקו היו מרוקאים והכוחות האנטי-פאשיסטיים יכולים היו לנצל זאת: להכריז על עצמאות מרוקו; כך היו מעודדים מרידה בעורף של פרנקו, ומפלגים את כוחותיו. מרידה אפשרית כזו הייתה צפויה להתפשט לארצות ערביות אחרות, וכך הייתה היא מִפְנֵה גם את כוחותיו של מוסיליני, אשר תמכו בפרנקו, להגנה על אחזקותיה של איטליה בצפון אפריקה. אך מנהיגי ממשלת החזית העממית הספרדית דחו רעיון זה, בשל חששם כי עידוד מרידה אנטי-קולוניאליסטית יתקבל בכעס ובדאגה בצרפת ובאנגליה, מהן ציפתה הממשלה לסיוע. מיותר לציין כי סיוע כזה לא הגיע מעולם, בכל-מקרה.¹⁵

באותו אופן, אם לפני שהצליחו החומייניסטים לגבש את כוחם, היו האיראנים המורדים ב-1979 תומכים באוטונומיה מוחלטת לכורדים, הבאלוציים והאזרבייג'נים, היו אלו הופכים בני-ברית איתנים של הזרמים האיראניים הרדיקליים, וייתכן שמעשה זה היה מפיץ את המהפכה לארצות הסמוכות בהן חיים חלקים של אותם העמים, ובה-בעת מחליש את הריאקציונרים החומייניסטים באיראן.

תמיכה באוטונומיה של האחר אין פירושה תמיכה בכל אירגון או משטר שעשוי להפיק ממנה תועלת. פירושה הוא רק זאת: איפשו למרוקאים, לכורדים, או למי-שלא-יהיו, לטפל בענייניהם בעצמם. ניתן לקוות כי הדוגמה של מהפכה אנטי-הירארכית בארץ אחת תיתן השראה לאחרים להיאבק נגד ההירארכיות שלהם.

זוהי תקוותנו היחידה, אך היא אינה מופרכת לגמרי. תנועה משוחררת באמת – לעולם אין לזלזל במידת היותה מידבקת ומהירה להתפשט.

¹ אודות מהפכת התרבות, ראו **נקודת הפיצוץ של האידיאולוגיה בסין, באסופת הא"ס**; עמ' 185-194, ובגדי היושב-ראש החדשים לסימון לייס [Simon Leys].

² בעוד שיעים וכורדים נלחמים במשטרו של סדאם חוסיין ומפלגות האופוזיציה העיראקיות מנסות להרכיב יחד עתיד דמוקרטי, ארצות-הברית נמצאת, למעשה, בעמדת תמיכה בשלטון החד-מפלגתי המתמשך בעיראק. הצהרות ממשלת ארה"ב, כולל אלה של הנשיא בוש, הדגישו את הרצון לראות את סדאם חוסיין מופל, אך לא לראות את עיראק משובררת בשל סכסוכים פנימיים. בה-בעת, פקידי ממשל בוש התעקשו שדמוקרטיה אינה חלופה אפשרית לעיראק כרגע... ייתכן שזו הסיבה לכך שעד לרגע זה מסרב הממשל להיפגש עם מנהיגי אופוזיציה עיראקים גולים... "לערבים ולארה"ב יש אותו סדר-יום", אומר דיפלומט בקואליציה. "אנו רוצים את עיראק באותם הגבולות, ושדאם ייעלם. אך נסכים למציאות של סדאם בבגדאד כדי לקבל את עיראק כמדינה אחת." (Christian Science Monitor, 20 במרץ 1991).

³ **קץ הימים הרעים עוד יגיע, באסופת הא"ס**; עמ' 82.

⁴ אני נדהם עד כמה שומרים אנשים על זיכרון מעברם המהפכני. מה שמתרחש כיום עורר את הזיכרון הזה. תאריכים שמעולם לא נלמדו בבית-הספר, שירים שמעולם לא הושרו ברבים, משוחזרים בשלמותם... הרעש, הרעש, הרעש עדיין מצלצל באוזניי. הצופרים בתרועתם העליזה, הצעקות, הסיסמאות, השירה והריקוד. דלתות המהפכה נראות שוב פתוחות, לאחר ארבעים-ושמונה שנים של הדחקה. באותו יום בודד שוב ניתן היה לראות על הדברים בראייה צלולה. שום דבר לא ירד מהשמיים, הכל היה מעשה-אדם. אנשים יכולים היו לראות את אומללותם ובעיותיהם על רקע ההיסטוריה... שבוע חלף מאז, למרות שההרגשה היא כאילו חלפו חודשים רבים. כל שעה נחיתה במלואה. כבר קשה לזכור כיצד נראו העיתונים לפני-כן, או מה אמרו או אנשים. הלא הייתה תמיד מהפכה? – פיל מילר (פורטוגל: המהפכה הבלתי-אפשרית?)

⁵ אחד הרגעים החזקים ביותר היה כאשר היושבים-ארצה סיבב מכונת המשטרה נמנו אפשרות של עימות אלים עם אספסוף צעקנים מאחוות-סטודנטים שונות, בכך שנשארו *דוממים לגמרי במשך חצי שעה*. כאשר כלתה הרוח במפרשיהם של הצעקנים, הם הפכו משועממים ונבוכים, ולבסוף התפזרו. לדממה קבוצתית כזו היתרון שבהפסקת התגובות הכפייתיות משני הצדדים; בנוסף, משום שאין לה מסר מוגדר, היא עושה זאת ללא התוכן המפוקפק של הרבה מן הסיסמאות והשירים (שירת "עוד נתגבר" [We shall Overcome]) שימשה גם היא להרגעת אנשים בסיטואציות קשות, אך במחיר יצירת רגשות מיותרת כלפי המצב).

הסיכום הטוב ביותר של התנועה לחופש הביטוי הוא התנועה **לחופש הביטוי** לדייוויד לאנס גוינס [David Lance Goines] (הוצאת Ten Speed Press, 1993).

⁶ אודות מאי 1968, ראו **תחילתו של עידן ו-מסמכי מאי 1968, באסופת הא"ס**; עמ' 225-256, 343-352, וכן עיינו באחוזי-החימה והסיטואציוניסטים בתנועת תפיסות המפעלים [Enragés and Situationists in the Occupation Movement] לרנה ויאנה [René Viénet].

מומלץ גם החיבור **ועדי פעולה של עובדים וסטודנטים במאי 1968 בצרפת** לרוג'ר גרגווייר [Roger Grégoire] ופרדי פרלמן [Fredy Perlman] ('אדום ושחור', 1969).

⁷ "העובדים לא רק ישיבתו את התעשיות, העובדים גם יפעילו-מחדש, תחת ניהול בעלי-המקצוע המתאימים, את הפעילויות הדרושות לשמירת בריאות הציבור ושלומו. אם נמשכת השביתה, העובדים עשויים לחוש כי עליהם להימנע מפגיעה בציבור ולהפעיל-מחדש פעילויות הולכות ורבות. תחת ניהולם-שלהם. וזו הסיבה לאמרנו כי מתחילים אנו לצעוד בדרך אשר איש אינו יודע לאן היא מובילה!" (הודעה ערב השביתה הכללית בסיאטל, 1919).

ראו **שביתה!** לג'רמי ברקר [Jeremy Brecher], הוצאת South End, 1972; עמ' 101-114. דו"חות מקיפים יותר נמצאים בעלייתן של **תנועות עובדים**, מאמר בעריכת 'שורש וענף' מ-1975, ובמהפכה בסיאטל: זכרון-דברים להארווי אוקונור (הוצאת Left Bank Books, 1981).

⁸ ראול ואנייגס (אשר כתב, אגב, היסטוריה ביקורתית קצרה של הסוריאליזם) ייצג את הביטוי הברור ביותר של שני ההיבטים. הספרון **משביתת פרא לניהול-עצמי כולל**, פרי-עטו, מסכם בעילות מספר טקטיקות בסיסיות ליישום במהלך שביתות פרא וסיטואציות רדיקליות אחרות, כמו גם מגוון אפשרויות של אירגון חברתי בתר-מהפכני. למרבה הצער הספר מרופד גם בגיבוב המילים הנפוח האופייני לכתבי ואנייגס שלאחר-הא"ס, אשר מייחס למאבקי עובדים תוכן ואנייגמיסטי שאינו מוצדק ואף אינו נחוץ. הוא הקשיח את היבט הסובייקטיביות-הרדיקלית והפך אותו לאידיאולוגיה של הדוניזם, שחוזרת ונשנית באופן מייגע בספרים המאוחרים של ואנייגס (**ספר התענוגות** ואחרים). כאשר קוראים אותם נוצר רושם שאלה גרסאות פרודיות, עשויות צמר גפן מסוכר, של הרעיונות בהם עסק נמרצות כל-כך ביצירותיו המוקדמות יותר.

[שני הפרקים הראשונים מתוך השלושה של **משביתת פרא לניהול-עצמי כולל** תורגמו לאנגלית תחת השם **תרומות למאבק המהפכני** :

<http://library.nothingness.org/articles/all/en/display/124>. הפרק השלישי תורגם לאנגלית על-ידי קן נאב בשם **ניהול-עצמי כולל** :

<http://bopsecrets.org/CF/selfmanagement.htm>. בהקדמה שלו לתרגום, נאב מבהיר למה כוונתו במונח 'תוכן ואנייגמיסטי': ואנייגס

מזהיר בקביעות (בעיקר בפרק הראשון) שביטוי זה או אחר של מות רוח מרמז על מרידה מוחלטת (אם אי פעם הרגשת צורך לקלל את הבוס שלך, לאחר לעבודה, או לנפץ את מכשיר הטלוויזיה שלך, אתה בעצם דורש חיים בהם כל חלומותיך יוכלו להתגשם.

תרגום אנגלי ל-**ספר התענוגות** ניתן למצוא בכתובת :

¹⁰ יום אחד בסיפור הזה, ואני כבר מותשת, אך בהשוואה לתחושות החיוביות שעוברות במקום הזה, לתשישות אין סיכוי... מי ישכח אי-פעם את ההבעות על פרצופי ההנהלה, כשסיפרנו להם שעכשיו אנחנו שולטים, וכמובן, עכשיו "שירותיהם אינם נחוצים עוד"... הכל כרגיל, חוץ מכך שאיננו גובים חשבונות טלפון... אנו גם רוכשים חברים במחלקות אחרות. בחורים מן הקומה מתחת באים לעזור לנו וללמוד את העבודה שלנו... כולנו מעופפים... חיים על אדרנלין טהור. זה כאילו שהדבר הארוך הזה הוא ממש שלנו... השלטים על דלת הכניסה אומרים, 'קו-אופ טלפונים: תחת הנהלה החדשה – אין כניסה להנהלה'. (רוזה קולט, **מפעילים חייגו פעולה ישירה** [Operators Dial Direct Action], **בדרך פתוחה**, ואנקובר, 1981).

¹¹ **תחילתו של עידן, באסופת הא"ס**; עמ' 235-234.

¹² חברה דרום-אפריקנית מוכרת כלי-רכב נגד-מהומות אשר מנגן מוסיקת דיסקו דרך רמקול כדי להרגיע עושי-צרות אפשריים. כלי-הרכב, שנקנה כבר על-ידי אומה שחורה אחת, אשר שמה לא נמסר לפרסום על-ידי החברה, נושא גם תותח מים וגו מדמיע. (סוכנות AP, 23 בספטמבר 1979).

¹³ בערב ה-10 בנובמבר, כשהמפקד העליון שהה עדיין במעיין-מרפא, התייצבה קבוצה של שבעה חוגרים במפקדה. הם היו 'הוועדה המבצעת' של מועצת חיילי המפקדה העליונה. דרישותיהם לא היו ברורות לגמרי, אך ברור שציפו לשחק תפקיד בפיקוד על הצבא במהלך נסיגתו. לכל הפחות רצו הם בזכות להתנות בחתימתם את פקודות המפקד העליון ולוודא שחיל הרגלים לא ישמש למטרות נגד-מהפכניות כלשהן. שבעת החיילים התקבלו באדיבות על-ידי סגן אלוף וילהלם פון פאופל, אשר ערך חזרות קפדניות לקראת הפגישה... פאופל הוביל את הצירים לחדר המפות של הפיקוד העליון. הכל נפרש על מפה ענקית שתפסה קיר שלם: המערכת המורכבת הענקית של כבישים, מסילות-רכבת, גשרים, נקודות מיתוג, צינורות, עמדות פיקוד ומחסני אספקה – הכל בערב-רב של קווים אדומים, ירוקים, כחולים ושחורים המתכנסים לצווארי-בקבוק צרים בגשרים המכריעים מעל נהר הריין... פאופל פנה אז אליהם. לפיקוד העליון אין התנגדות למועצות החיילים, כך אמר, אך האם מאזיניו חשים שהם מוכשרים מספיק לפקח על הפינוי הכללי של צבא גרמניה לאורך קווי תקשורת אלו?... החיילים המודאגים בהו בחוסר-נוחות במפה העצומה. אחד מהם הודה שלא זאת תיארו לעצמם – "עבודה זו יכולה להיות לקצינים". לבסוף, העניקו שבעת החיילים את תמיכתם לקצינים ברצון. יתור מכך, הם ממש התחננו בפני הקצינים להישאר בעמדת הפיקוד... בכל פעם שמשלחת של מועצת חיילים הופיעה במטה העליון, סגן אלוף פאופל דהר החוצה וחזר על הופעתו הקודמת; זה תמיד עבד. – ריצ'ארד ווט (**המלכים עוזבים: ורסאי והמהפכה הגרמנית**).

¹⁴ **תחילתו של עידן, באסופת הא"ס**; עמ' 235.

¹⁵ אם הייתה השאלה מוצבת גלויות בפני העובדים הספרדים (אשר עקפו כבר את ההיסוסים של ממשלת החזית העממית באמצעות התחמשות והתנגדות להפיכה הפאשיסטית בעצמם, ובמהלך זה פתחו במהפכה), קרוב לוודאי שהיו מסכימים להיענות לעצמאות מרוקאית. אך לאחר שהשפעתם של מנהיגים פוליטיים – בכללם גם מנהיגים אנארכיסטים רבים – הצליחה לשכנע אותם לסבול את קיום הממשלה בשם האחדות האנטי-פאשיסטית, הם נותרו בחוסר מודעות לנושאים כאלה.

המהפכה הספרדית הינה הניסיון המהפכני היחיד העשיר ביותר בהיסטוריה עד עתה, אף-על-פי שסובכה וטושטשה על-ידי מלחמת האזרחים נגד פרנקו, ועל-ידי הסתירות החדות בתוך המחנה האנטי-פאשיסטי: להוציא 2-3 מיליון אנארכיסטים ואנרכו-סינדיקליסטים, וקבוצה קטנה במידה ניכרת של מרקסיסטים מהפכנים (ה-POUM), מחנה זה כלל את הרפובליקנים הבורגנים, קבוצות שונות שדרשו אוטונומיה אתנית, סוציאליסטים וסטאליניסטים, כאשר בייחוד אלו האחרונים השתמשו בכל כוחם לדיכוי המהפכה.

החיבורים ההיסטוריים המקיפים הטובים ביותר על הנושא הם :

- פייר ברואה [Pierre Broué] ואמיל טמים [Emile Témime], **מהפכה והמלחמה בספרד**.
- ברנט בולוטן [Burnett Bolloten], **המהפכה הספרדית** (החיבור מאוגד גם בעבודתו הכבירה האחרונה של בולוטן, **מלחמת האזרחים הספרדית**).

כמה דיווחים טובים מיד-ראשונה :

- ג'ורג' אורוול, **הלל לקטלוניה** [Homage to Catalonia].
 - פרנץ בורקנאו [Franz Borkenau], **תא הטייס הספרדי** [The Spanish Cockpit].
 - מרי לוו וחואן בראה [Mary Low and Juan Breá], **פנקס ספרדי אדום** [Red Spanish Notebook].
- ספרים אחרים אותם כדאי לקרוא :

- ורנון ריצ'ארדס [Vernon Richards], **לקחים מהמהפכה הספרדית** [Lessons of the Spanish Revolution].
- מורי בוקצ'ין [Murray Bookchin], **לזכר ספרד** [To Remember Spain].
- ג'יראלד ברנן [Gerald Brenan], **המבוך הספרדי** [The Spanish Labyrinth].
- סם דוגלוף [Sam Dolgoff], **הקולקטיבים האנארכיסטיים**.
- אבל פאז [Abel Paz], דורוטי [Durruti], העם בחימושו [The People Armed].
- ויקטור אלבה [Victor Alba] וסטפאן שוורץ [Stephen Schwartz], **מרקסיזם ספרדי מול קומוניזם סובייטי: היסטוריה של ה-P.O.U.M.**

לידה מחדש

יאמר, כמובן, כי תכנית כזו המוצגת כאן אינה מעשית כלל, ונוגדת את טבע האדם. זה נכון לגמרי. היא איננה מעשית, והיא נוגדת את טבע האדם. לכן כדאי לבצעה, ולכן מציעים אותה. שהרי מה היא תכנית מעשית? תכנית מעשית היא תכנית שכבר נמצאת בפועל, או תכנית שתוכל לצאת לפועל בתנאים הקיימים. אך התנאים הקיימים הם-הם מושא התנגדותנו; וכל תוכנית העשויה לקבל תנאים אלו היא מוטעית וטיפשית. התנאים הקיימים יחלפו להם, וטבע האדם ישתנה. הדבר היחיד אשר ידוע באמת על טבע האדם היא עובדת היותו משתנה. שינוי היא התכונה היחידה אותה ניתן לחזות לגביו. המערכות שנכשלות הן אלה המניחות כי טבע האדם נשאר קבוע, בלא צמיחה והתפתחות. – אוסקר וילד, **נשמת האדם בחברה הסוציאליסטית**

חזונות האוטופיה לא תיארו את הרב-גוניות שבעולם

מרקס חשב שיומרני מדי לנסות לנבא כיצד יחיו אנשים בחברה משוחררת. אנשים אלו הם שיצטרכו להחליט אם, מתי ומה הם רוצים לעשות בנידון, ואילו אמצעים להפעיל. איני מרגיש מוסמך להשיא להם עצה כלשהי בנושא זה. ניתן להניח שהם יהיו חכמים לפחות כמונו.¹ הגישה הענווה שלו בעניין נראית עדיפה על ההתנהגות של מי שהאשימו אותו ביהירות וסמכותנות, בעוד שהם עצמם לא היססו לשלב את השיגיונות האישיים שלהם בקביעה של מה אפשרי ומה לא אפשרי בחברה משוחררת.

למרות זאת, אם מרקס היה משאיר תיאור קצת יותר מפורש של החזון שלו, לביורוקרטים הסטליניסטיים היה קשה יותר להעמיד פנים שהם מיישמים את רעיונותיו. אי-אפשר לשרטט תיאור מדויק של חברה משוחררת, וגם אין צורך לעשות זאת; אבל צריך שיהיה לאנשים מושג כלשהו לגבי האופי של חברה כזו והאפשרות לכונן אותה. האמונה שאין חלופה מעשית למערכת הנוכחית היא אחד הדברים שגורמים לאנשים לקבל בהכנעה את המצב בו הם נתונים.

העלאת אפשרויות לחברה עתידית היא פעילות שיכולה לעזור לשחרר אותנו מן ההרגל של קבלת את המצב הקיים כמובן מאליו, ולגרום לנו לחשוב על מה אנחנו רוצים באמת ומה עשוי להיות אפשרי. מה שהופך השערות כאלה ל'אוטופיות', במובן בו מרקס ואנגלס ביקרו ופסלו אותן, הוא העובדה שאינן מתחשבות בתנאים הקיימים בהווה. רוב הוגי האוטופיות אינם מציעים רעיון ממשי לגבי האפשרות להגיע מן ההווה לאוטופיה שלהם. הם מתעלמים מכוחות הדיכוי והסיפוח של המערכת, וכך הם חוזים בדרך-כלל שיתרחש תהליך הצטברות של שינויים פשוטים לטובה; הם מדמיינים שקהילות אוטופיות או של רעיונות אוטופיים ילכו ויתפשטו, כך שיותר ויותר אנשים יונעו להצטרף, והמערכת הישנה פשוט תתמוטט.

אני מקווה שהתמליל הנוכחי הציע כמה רעיונות מציאותיים יותר לגבי הדרך בה עשויה חברה חדשה להתגשם. בכל מקרה, בנקודה זו אני מתכוון לקפוץ קדימה ולעסוק בכמה השערות אוטופיות משלי.

כדי לפשט את הדברים, נניח שמהפכה מנצחת פשתה ברחבי העולם בלא הרס רב מדי של תשתיות בסיסיות, כך שלא צריך לקחת בחשבון בעיות כמו מלחמת אזרחים, איומים מפלישה חיצונית, בלבול הנגרם בשל מידע מטעה, או העיכובים שכרוכים בשיקום-חירום של תשתיות. כעת נוכל לבחון כמה מן הסוגיות שעשויות להתעורר בחברה חדשה, אשר עברה תמורות יסודיות.

לשם הבהירות אשתמש כאן בלשון עתיד ולא בלשון תנאי, למרות שהרעיונות המוצגים כאן הם רק אפשרויות שיש לבחון, ולא מרשמים או נבואות. אם תתרחש מהפכה כזו אי-פעם, כמה שנים של נסיינות עממית ישנו משתנים רבים כל כך, שאפילו הנועז שבחזונות יראה תוך זמן קצר כהשערה צנועה וחסרת-דמיון. מה שייתכן שאנחנו נוכל לעשות הוא לנסות לחזות הבעיות אשר יעמדו בפנינו בתחילת דרכה של החברה הבתר-מהפכנית, וכמה נטיות עיקריות של התפתחותיה בהמשך. אך ככל שנדון בהשערות רבות יותר, כך נהיה מוכנים למצבים אפשריים רבים יותר, ויקטן הסיכוי שנחזור באופן בלתי-מודע לדפוסים חברתיים ישנים.

הסיפורת האוטופית בכללה אינה מתפרעת – רוב האוטופיות הבדיוניות הן צרות למדי, ומוגבלות ליישום נוקשה של רעיונות-המחמד של המחבר. כפי שציינה מארי לואיז ברנרי, בסקירה הטובה ביותר של התחום (**מסע לאורכה של האוטופיה**): כל האוטופיות הינן, כמובן, ביטוי של העדפות אישיות, אך על פי רוב מחבריהן הם יהירים – עד כדי הנחה שהטעם האישי שלהם צריך להיקבע כחוק: אם הם משכימי-קום, כל הקהילה הדמיונית שלהם תצטרך לקום בארבע בבוקר; אם הם לא אוהבים איפור נשים, השימוש בו הופך לפשע; אם הם בעלים קנאים, נשים נואפות יענשו במיתה.

תחזית בטוחה אחת שאפשר לחזות לגבי החברה החדשה, היא **גיוון רב מאוד**, מעבר לדימיונו של כל אדם בודד או כל תיאור אפשרי שלה. קהילות שונות ישקפו כל סוג טעם אפשרי – אסתטי ומדעי, מיסטי ורציונאליסטי, היי-טקי וניאו-פרימיטיבי, מתבודד ושיתופי, חרוץ ועצלני, ספרטני ואפיקוריאני, מסורתי וניסיוני – ושילובים חדשים ובלתי-צפויים מכל הסוגים.²

ביזור ותיאום

תהיה נטייה חזקה לביזור ולאוטונומיה מקומית. קהילות מקומיות מעודדות הרגלים של שיתוף-פעולה; הן מעודדות דמוקרטיה ישירה ומקלות על קיומה; והן ומאפשרות נסיינות חברתית עשירה יותר: אם ניסוי מקומי נכשל, רק קבוצה קטנה נפגעת ממנו (ואחרות יכולות לסייע לה); אם הניסוי מצליח, הוא יהווה מודל לחיקוי, והיתרונות שלו יזכו לתפוצה רחבה. מערכת מבוזרת חשופה פחות לשיבושים מקריים או לחבלות. (בכל מקרה, סכנת החבלה תהיה אפסית: החברה הקיימת יוצרת לעצמה אויבים רבים מאוד; סביר להניח שחברה משוחררת לא תתקרב אפילו לכמויות אויבים כאלו.)

אבל ביזור עלול גם לעודד שליטה הירארכית, כאשר הוא מבודד אנשים. ויש דברים שהכי טוב לארגן בקנה-מידה גדול. מפעל פלדה אחד גדול הוא חסכוני יותר באנרגיה ופוגע פחות בסביבה מאשר כבשן התכה בכל קהילה. הקפיטליזם נטה לריכוז-יתר בכמה תחומים בהם גיוון ואספקה-עצמית יתאימו יותר; מאידך, התחרות הבלתי-רציונלית שלו יצרה פירוד בתחומים רבים בהם פעולה לפי תקן, או לפי תיאום מרכזי, עדיפה. כפי שציין פול גודמן³): השאלות "היכן, כיצד ועד כמה לבזר?" הן שאלות אמפיריות שידרשו עריכת ניסויים. כל מה שאנחנו יכולים לומר הוא, שהחברה החדשה כנראה תתבזר עד כמה שאפשר, מבלי להפוך את הביזור לפטיש. קבוצות קטנות או קהילות מקומיות יכולות לטפל ברוב העניינים; מועצות אזוריות וכלל-עולמיות יוגבלו לעניינים בעלי השלכות רחבות, או כאלה בהם קנה-המידה הגדול מאפשר שיפור משמעותי ביעילות: שיקום סביבתי, חקר החלל, יישוב סכסוכים, פיקוח על מגפות, תיאום הייצור, ההפצה, התחבורה והתקשורת הכלל-עולמיים, ותחזוקת מתקנים מתמחים בתחומים מסויימים (למשל בתי-חולים ברמת טכנולוגיה גבוהה או מרכזי מחקר).

פעמים רבות מעלים את הטענה הבאה: אולי דמוקרטיה ישירה פעלה היטב ב'אסיפת תושבי העיר' בעבר הרחוק, אבל הגודל והמורכבות של החברות המודרניות הופכים את הדמוקרטיה הישירה לבלתי-אפשרית. איך יכולים מיליוני אנשים לבטא כל אחד את השקפתו על כל נושא?

הם אינם צריכים לעשות כן. רוב העניינים המעשיים מצטמצמים בסופו-של-דבר למספר מוגבל של אפשרויות; לאחר הצגת האפשרויות והעלאת רוב הטיעונים המשמעותיים, ניתן להגיע לכדי החלטה מבלי להמשיך ולהרבות בדיבור. אנשים שהיו עדים להתנהלות הסובייטים של 1905 ולמועצות העובדים ההונגריות של 1956 התרשמו מתמציותן של התבטאויות המשתתפים ומהמהירות בה הגיעו לכלל החלטות. אלו שדיברו לעניין נטו להתקבל כצירים; אלו שלא דיברו לעניין זכו ליחס של רעש, קריאות-ביניים וחוסר-סבלנות על בזבוז זמנם של אנשים.

לטיפול בעניינים מורכבים יותר, ניתן לבחור ועדות: ועדות כאלה יבדקו אפשרויות שונות, וידווחו חזרה לאסיפות במה כרוכה כל ברירה. לאחר שמתקבלת החלטה לאמץ תוכנית מסויימת, ועדות קטנות יותר יכולות להמשיך לעקוב אחר ההתפתחויות, ולהודיע לאסיפות על כל גורם רלוונטי חדש שעשוי להצריך שינוי בתוכנית. על נושאים שנויים במחלוקת ניתן להקים מספר ועדות המבטאות השקפות מנוגדות (למשל גישה אנטי-טכנולוגית מול גישה פרו-טכנולוגית), שיסייעו לנסח הצעות חלופיות הלוקחות בחשבון את נקודת-המבט של המיעוט. כמו תמיד, צירים לא יכפו שום החלטה (מלבד בנוגע לאירגון עבודתם-שלהם) ויבחרו ויוחלפו במסגרת של סבב, תחת אפשרות החלפתם בכל עת – כדי להבטיח כי הם עושים מלאכתם נאמנה וכי האחריות הזמנית שלהם לא עולה להם לראש. עבודתם תהיה נתונה לביקורת ציבורית וההחלטות סופיות תמיד יהיו כפופות להחלטות האסיפות.

טכנולוגיות מודרניות בתחום המחשבים והתקשוב (תקשורת-רחק) יאפשרו לכולם לבדוק בעצמם נתונים והשלכות אפשריות, ללא שיהיו; באמצעים אלו יוכל גם כל אחד להפיץ את הצעותיו תפוצה רחבה. כיום יש המולה רבה בתקשורת סביב טכנולוגיות כאלה, אך הן אינן מקדמות מעצמן מגמות של השתתפות חברתית דמוקרטית. אך אם הן יעברו את ההתאמות הדרושות ויובאו למצב של שליטה עממית, הן עשויות לעודד השתתפות כזו.⁴

אמצעי-התקשוב גם יפחיתו את הצורך בצירים, לעומת המידה בה היה צורך להשתמש בצירים בתנועות רדיקליות בעבר: חלק עיקרי מתפקיד הצירים היה אז נשיאת מידע ממקום למקום. באמצעות תקשורת נתונים ניתן יהיה להפיץ הצעות שונות ולדון בהן מראש. ואם קיים עניין מספיק בסוגיה כלשהי, ניתן יהיה לשרד בזמן אמת ישיבות מועצה בפני אסיפות מקומיות, ולאפשר להן לאשר, לשנות או לדחות מיידית את החלטות הצירים.

אך קרוב לודאי שצירים יקבלו מנדט די רחב כאשר הסוגיות אינן שנויות במחלוקת רבה במיוחד. לאחר שאסיפה מגיעה להחלטה כללית כלשהי (למשל, "יש לעצב את הבניין מחדש על-מנת שישירת כמעון-יום"), היא תוכל פשוט לקרוא לאנשים להתנדב ליישום ההחלטה, או לבחור ועדה שתוציא את ההחלטה לפועל בלי שתצטרך להתחייב בדין-וחשבון מפורט לאסיפה.

אמצעי בטיחות נגד ניצול לרעה של המערכת

מבקרי-כורסא טהרנים יכולים תמיד להציג כל-מיני אפשרויות לניצול לרעה של המערכת. "אחה! מי יודע אילו תעלולים עליתיסטיים מתוחכמים יעוללו הצירים והמומחים הטכנוקרטים הללו!". זה נכון שהרבה אנשים יחד לא יכולים להשגיח ישירות על כל פרט, בכל רגע. כל חברה צריכה לסמוך במידה כלשהי על הרצון הטוב של

אנשים ועל השכל הישר שלהם – אבל קשה הרבה יותר לנצל לרעה את הסמכות שלך במערכת של ניהול-עצמי כולל מאשר בכל צורה אחרת של אירגון חברתי.

אנשים, שהיו עצמאיים מספיק כדי לבנות חברה של ניהול-עצמי, יהיו בוודאי רגישים לכל רמז של הירארכיה. הם ישימו לב לאופן בו הצירים מבצעים את המנדט שניתן להם, והם יערכו סבבים בתפקידים לעיתים תכופות לפי מידת האפשר ולפי מידת המעשיות שבכך. למטרות מסוימות הם יוכלו לנהוג כמו האתונאים הקדומים: לבחור צירים באמצעות הגרלות. כך אפשר למנוע תחרויות של פופולריות ועסקאות החשאיות – שני פנים בלתי-רצויים של תהליך הבחירות. במצבים בהם דרושה מומחיות טכנית, הם ישגוהו מקרוב אחרי המומחים, עד שהידע הנחוץ יהפוך לנגיש יותר ונפוץ יותר, או עד שאותה טכנולוגיה תהפוך לפשוטה יותר, או עד שתתיישן. משקיפים שיטילו ספק בהחלטה כלשהיא יקבלו מינוי להעלות קול זעקה עם הסימן הראשון למעשה בלתי-כשר. מומחה המספק מידע שקרי יתגלה עד-מהרה בקלקלתו והאמינות הציבורית שלו תיפגם. רמז, ולו הקלוש ביותר, לקנוניה הירארכית או להתנהגות נצלנית או שתלטנית יעורר שערורייה רבת, והעניין יטופל באמצעות נידוי, החרמה, דיכוי, או כל אמצעי שימצא לנכון.

אמצעי-הבטיחות הללו, ואמצעים אחרים, יעמדו תמיד לרשות מי שמודאג מאפשרויות ניצול המערכת לרעה; אך אני לא חושב שיהיה בהם צורך לעיתים קרובות. בסוגייה מכרעת, אנשים עשויים להתעקש ולקבוע בדיוק כמה רחב המנדט שהם נותנים, וכמה קפדני יהיה הפיקוח, לפי מידת הנכונות שלהם לטרוח בעניין. אך ברוב המקרים סביר להניח שהם ייתנו לצירים מרחב תמרון סביר לשימוש בכושר השיפוט וביצירתיות שלהם.

ניהול-עצמי כולל נמנע מן הצורות הירארכיות של השמאל המסורתי, ומן הפשטניות שבגירסאות האנארכיזם. הוא אינו כרוך באידיאולוגיה כלשהי, אפילו לא באידיאולוגיה 'אנטי-סמכותנית'. אם מסתבר שבעיה מסויימת דורשת מומחיות מקצועית, או אפילו מידה מסויימת של 'מנהיגות', האנשים שמעורבים בה יראו זאת די מהר, וינקטו בצעדים שנראים להם מתאימים, על-מנת לטפל בה; הם לא יצטרכו לחשוש האם יש להם אישור מן הרדיקלים של ימינו והדוגמות שלהם. ייתכן שהם יגיעו גם למסקנה שיש תפקידים מסויימים, שאינם שנויים במחלוקת, ועבורם האפשרות הנוחה ביותר היא למנות מומחים לתקופות זמן בלתי-מוגבלות, ולסלק אותם רק במקרה הבלתי-סביר בו הם מנצלים לרעה את העמדה שלהם. בסיטואציות דחופות מסויימות, בהן נחוצות החלטות סמכותיות מהירות (כמו כבאות למשל) ודאי שהאנשים שמונו לטפל במצב יקבלו את כוח הסמכות הזמנית שדרוש.

קונצנזוס, קביעה רובית והירארכיות בלתי-נמנעות

אך מקרים כאלו יהיו יוצאי-דופן. הנוהג יהיה להגיע לקונצנזוס כשאפשר, ולהחליט החלטת רוב כשצריך. אחת הדמויות ב-**חדשות משום מקום** לווליאם מוריס (שהינה אחת מן האוטופיות הכי רגישות, נינוחות, ומחוברות למציאות) מביאה כדוגמה את השאלה "האם יש להחליף גשר מתכת בגשר מאבן". כאשר מתקיים ה'גרגיר' (אסיפה קהילתית) הבא, מעלים את ההצעה. אם יש קונצנזוס ברור, הנושא מיושב, ואז עוברים לעבודה על פרטי הביצוע. אבל:

אם כמה מהשכנים אינם מסכימים, אם הם חושבים שגשר הברזל המפלצתי יצלה לשימוש עוד לזמן מה, ואין הם רוצים להיטורד בכניית גשר חדש אותו רגע, לא עושים הם 'ספירת ראשים' אותה פעם, אלא דוחים את הדיון הרשמי לגרגיר הבא; וכשהגרגיר מתכנס שוב מתקיים דיון רגיל, ובסופו הצבעה בהרמת ידיים. אם אין שכולם יודעים מה מתרחש; וכשהגרגיר מתכנס שוב מתקיים דיון רגיל, ובסופו הצבעה בהרמת ידיים. אם אין רוב גדול לאף אחד מן הצדדים, השאלה נדחית שוב לדיון נוסף; אם ישנו פער ניכר בין התומכים למצדדים, אנשי המיעוט מתבקשים לקבל את הדעה הרווחת יותר – ועל פי רוב ואף יותר מכך, רוצה לאמר, כמעט בכל המקרים, הם מסכימים. אם אנשי המיעוט מסרבים, השאלה עולה לדיון פעם שלישית, ואז, אם לא גדל המיעוט גידול ניכר, הם תמיד מוותרים; למרות שאני מאמין כי ישנו חוק שרוי כמעט בנשיה לפיו הם יכולים להמשיך עוד בעניין. אך אני אומר, כי מה שתמיד קורה הוא שאנשי המיעוט משתכנעים – אולי לא בכך שטעות בידם, אלא בכך שאינם יכולים לשכנע או לאלץ את הקהילה לאמץ את דעתם.

שימו לב לעובדה, שהופכת מקרים כאלו לפשוטים הרבה יותר: כבר אין אינטרסים כלכליים סותרים אשר עלולים להתערב בעניין. אין מי שהתמזל מזלו להיות בעל-ממון, או לשלוט על אמצעי-התקשורת, או להיות בעלים של חברת בנייה או של פיסת נדל"ן שקרובה לאתר המוצע – וכך לאף אחד אין אמצעים או מניע לשחד או להטעות אנשים, כך שיצביעו בדרך זו או אחרת. בלי ניגודי אינטרסים כאלו, אנשים ייטו באופן טבעי לשיתוף-פעולה ולפשרה, ולו רק כדי לפייס את היריבים שלהם ולהפוך את החיים לקלים יותר עבורם. קהילות מסויימות עשויות לקיים נהלים רשמיים לטובת אלו שנמצאים במיעוט, למשל: אם במקום סתם הצבעת נגד, 20% מבטאים 'התנגדות נמרצת' להצעה כלשהי, היא חייבת לעבור ברוב של 60% כדי להתקבל. אבל סביר להניח שאף צד לא ינצל לרעה סמכויות רשמיות כאלה, כדי לא לזכות ליחס דומה כאשר העמדות יהיו הפוכות. המפתח לפתרון של עימותים מתמשכים ובלתי-פתירים ימצא במגוון הרחב של תרבויות: אם אנשים שמעדיפים גשרי מתכת,

וכדומה, מוצאים שהם מפסידים תמיד בהצעות לחובבי מלאכת-יד מסורתית, כמו וויליאם מוריס, הם יכולים תמיד לעבוד לקהילה סמוכה בה רווחים טעמים שחביבים עליהם יותר.

התעקשות על קונצנזוס מוחלט מתקבלת על הדעת רק כאשר מספר האנשים המעורבים הוא קטן יחסית, והנושא אינו דחוף. רק לעיתים נדירות יכולה להיות אחדות-דעים מוחלטת בקרב מספר רב של אנשים. זהו אבסורד לתמוך בזכות המיעוט לחסום ללא הפסקה את דרכו של הרוב, מתוך חשש מוגזם מן הרודנות האפשרית של הרוב. אבסורדי גם להאמין שבעיות כאלה יפתרו מעצמן אם נימנע ממבנה ארגוני רשמי.

כפי שצויין לפני שנים רבות במאמר מפורסם (**הרודנות שבחוסר-מבניות**⁵ לג'ו פרימן), אין דבר כזה קבוצה חסרת-מבנה, ישנם רק סוגים שונים של מבנים. על פי רוב, קבוצה חסרת-מבנה מגיעה לבסוף למצב בו קליקה מסוימת בתוכה, אשר לה דווקא יש מבנה יעיל כלשהו, שולטת ביתר הקבוצה. לחברים הלא-מאורגנים אין דרך לשלוט בעלית כזו, במיוחד כאשר האידיאולוגיה האנטי-סמכותנית שלהם מונעת מהם להודות בקיומה.

אנארכיסטים ותומכי-קונצנזוס, אשר מסרבים לקבל קביעה רובית כאפשרות-גיבוי למקרים בהם לא ניתן להגיע לאחדות-דעים, אינם מסוגלים להגיע להחלטות מעשיות. בסופו-של-דבר נמצאים בקבוצה אנשים בעלי מיומנות בתמרון אנשים למצב של אחדות-דעים – למשל, אלו שיכולים לסבול ישיבה בפגישות ארוכות עד-אין-סוף, עד שכל האופוזיציה משתעממת והולכת הביתה; אלו הופכים למנהיגים בפועל, והיתר הולכים אחריהם. אלו שדוחים מתוך בררנות את מועצות העובדים או כל מבנה אחר המוכתם בצורה כלשהי של כפייה – הם בעצמם מתפשרים בסוף ומקבלים פרויקטים רדיקליים הרבה פחות, מן הסוג שפונה לימנענות המשותף הנמוך ביותר.

קל להצביע על ליקויים במועצות עובדים בעבר; אחרי הכל אותן המועצות היו רק אלטרנטיבה נמהרים של אנשים שנמצאו בעיצומם של מאבקים נואשים. אך גם אם המאמצים הנמהרים הללו לא היו מודלים מושלמים לחיקוי עיוור, בכל-זאת אפשר להחשיב אותם כצעד המעשי ביותר אותו עשה מישהו אי-פעם בכיוון הנכון. מאמרו של ריזל על מועצות⁶ דן במגבלותיהן של התנועות הישנות הללו, ומדגיש בצדק שכוח המועצות צריך להתפרש כריבונות של האסיפות העממיות ככלל, לא רק של מועצות הצירים שהאסיפות בחרו. כמה קבוצות של עובדים רדיקלים בספרד, ברצונם להימנע מכל אי-בהירות בנקודה זו, כינו את עצמם 'אסיפתנים' במקום 'מועצתנים'. אחד המנשרים⁷ של ה-CMDO מפרט את המרכיבים החיוניים הבאים של דמוקרטיה מועצתנית:

- (1) פירוק כל כוח חיצוני
- (2) דמוקרטיה ישירה ומוחלטת
- (3) איחוד הלכה למעשה של קבלת החלטות ושל וביצוע החלטות
- (4) צירים הניתנים לפסילה בכל עת בידי אלו שמינו אותם
- (5) ביטול הירארכיה וכל מומחיות עצמאית בעלת מונופול על ידע
- (6) ניהול מודע והתמרה מודעת של כל תנאי החיים המשוחררים
- (7) השתתפות יצירתית המונית תמידית
- (8) התרחבות ותיאום מתוך גישה אינטרנציונליסטית

אם תהיה הכרה במאפיינים האלו ויישום שלהם, לאי ישנה אם אנשים יקראו לצורת האירגון החברתי החדשה 'אנארכיה', 'קומונליזם', 'אנארכיזם קומוניסטי', 'קומוניזם מועצתי', 'קומוניזם חירותני', 'סוציאליזם חירותני', 'דמוקרטיה השתתפותית' או 'ניהול-עצמי כולל', ואם הם יקראו למרכיבי האירגון החברתי 'מועצות עובדים', 'מועצות אנטי-עבודה', 'מועצות מהפכניות', 'אסיפות מהפכניות', 'אסיפות עממיות', 'ועדות עממיות', 'קומונות', 'קולקטיבים', 'קיבוצים', 'בולואים', 'גרגרים', 'קבוצות קרבה' או כל דבר אחר. (הביטוי 'ניהול-עצמי כולל' הוא לא קליט במיוחד, אבל היתרון שלו הוא בהתייחסות גם לאמצעים וגם למטרה, והעובדה שהוא חופשי מן ההקשרים המטעים שמתלווים למונחים כמו 'אנארכיה' או 'קומוניזם').

בכל מקרה, חשוב לזכור שאירגון רשמי רחב-היקף יהיה המקרה היוצא-מן-הכלל. ברוב הנושאים המקומיים ניתן לטפל ישירות וללא נוהל רשמי. פרטים או קבוצות קטנות פשוט יפעלו ויעשו את מה שנראה מתאים בכל סיטואציה נתונה ('אד-הוק-קרטיה'). קביעת הרוב תהיה רק מוצא אחרון, במספר הקטן והולך של מקרים בהם לא ניתן יהיה ליישב ניגודי אינטרסים בדרך אחרת.

חברה לא-הירארכית אין פירושה שכולם יהפכו באורח קסום כלשהוא מוכשרים באותה המידה, או שכולם חייבים להשתתף באותה המידה בכל פעילות; הכוונה היא לחברה בה סולקו ההירארכיות שהינן בעלות בסיס חומרי ואשר מתגברות תגבור חומרי. אין ספק שיהיו פחות פערים בין יכולות כאשר התנאים החברתיים מעודדים את כולם לפתח את מלוא הפוטנציאל שלהם – אך העיקר הוא שההבדלים שיוותרו כבר לא יהפכו לפערי עושר או עוצמה.

אנשים יהיו מסוגלים להשתתף בפעילות רבה ומגוונת יותר מכפי שהם יכולים כיום, אך הם לא יהיו חייבים לעבור בין כל התפקידים, כל הזמן – אם הם לא רוצים. אם למישהו יש טעם ייחודי וכשרון לעיסוק מסוים, אחרים בוודאי יתנו לו, בחפץ לב, לעסוק בו כמה שירצה – לפחות עד שעוד מישהו רוצה לנסות את מזלו באותו תחום. 'מומחיות עצמאית' (שליטה מונופוליסטית על מידע או על טכנולוגיות הנחוצים לחברה) תבוטל; תחומי-

מומחיות פתוחים ובלתי-שתלטניים יפרחו. אנשים עדיין יפנו לעצה מיודעי-דבר, כשירגישו צורך בכך (למרות שאם הם סקרנים או חשדנים תמיד יעודדו אותם לחקור בעצמם). עדיין יהיה להם החופש להעמיד את עצמם מרצון כתלמידים למורה, שוליות למומחה, ספורטאים למאמן או שחקנים לבמאי – ובאותה המידה יהיה להם החופש להפסיק את הקשר מתי שירצו. יש פעילויות, כמו לדוגמה שירה בציבור, אליהן כולם יכולים להצטרף; סוג אחר של פעילות, כמו העלאת קונצרט קלאסי, עשויות להצריך אימון קפדני והכוונה עקבית, כאשר כמה אנשים יקחו תפקידים מובילים, אחרים יקחו את תפקידי המשנה, ואחרים יסתפקו בהאזנה למוזיקה. בטוח שיהיו הרבה אפשרויות לפעילות מכל אחד משני הסוגים הללו. הביקורת הסיטואוציניסטית על המחזה תוקפת נטייה מוגזמת בחברה הנוכחית; היא לא מציגה דרישה שכולם יהיו 'משתתפים פעילים' 24 שעות ביממה.

מלבד הטיפול ההכרחי בבעלי מוגבלויות שכליות, ההירארכיה הכפויה הבלתי-נמנעת היחידה תהיה המעורבות הזמנית בגידול ילדים עד שיהיו מסוגלים לנהל את ענייניהם בעצמם. אבל בעולם בטוח ושפוי יותר ניתן יהיה לתת לילדים יותר חופש ואוטונומיה מכפי שהם מקבלים כיום. מבוגרים עשויים ללמוד מילדים באותה מידה שילדים לומדים ממבוגרים – למשל להיות פתוחים כלפי משחקים חדשים. כאן כמו בכל מקום אחר, הנוהג הרווח יהיה לתת לכל אחד למצוא את רמת האחריות שמתאימה לו: ייתכן שלדעה של ילד בן עשר שלוקח חלק במיזם כלשהוא יהיה אותו משקל כמו לדעה של שותפיו המבוגרים, ולעומת זאת למבוגר שאינו משתתף במיזם לא תהיה אפשרות השפעה כלל.

ניהול-עצמי אינו דורש מכולם להיות גאוניים – הוא רק מניח שרוב האנשים אינם מטומטמים לגמרי. המערכת הנוכחית היא זו שמעלה דרישות לא-מציאותיות: היא מטמטמת אנשים באופן שיטתי, ואז מעמידה פנים שהם מסוגלים להכריע בין התוכניות של פוליטיקאים יריבים ובין הטענות הפרסומיות של סחורות יריבות; או שהם מסוגלים לעסוק בפעילויות מסובכות והרות-גורל כמו גידול ילד ונהיגה בכביש-מהיר עמוס. כרגע מעמידים בפנינו כל מיני סוגיות מדומות בתחומי הפוליטיקה והכלכלה, ומוודאים שנראה בהן משהו שמעבר ליכולתנו להבין; כאשר הן יוסרו, יתגלה שרוב העניינים הם פשוטים יחסית.

כשתהיה לאנשים בפעם הראשונה הזדמנות לנהל את חייהם שלהם, אין ספק שהם יעשו הרבה שגיאות; אך משום שהם לא יהיו מאורגנים באופן הירארכי, לא יהיה להם אינטרס להסתיר ולטשטש את השגיאות, וכך הן יתגלו ויתוקנו במהירות. ניהול-עצמי לא מבטיח שאנשים תמיד יקבלו את ההחלטות הנכונות, אך כל צורה אחרת של אירגון חברתי מבטיחה שמישהו אחר יחליט במקומם.

עקירת שורשי המלחמה והפשע

ביטול הקפיטליזם יבטל גם את ניגודי האינטרסים המשמשים כיום תירוץ לקיום המדינה. רוב המלחמות בימינו מבוססות, בסופו של חשבון, על עימותים כלכליים; אפילו איבות אתניות, דתיות או אידיאולוגיות מונעות, על פי רוב, מתוך תחרות כלכלית, או תסכולים פסיכולוגיים הקשורים לדיכוי פוליטי וכלכלי. כל עוד שוררת תחרות נואשת, קל לתפעל אנשים כך שיפנו חזרה להתקבצויות המסורתיות שלהם ולהתקוטט על הבדלים תרבותיים – אשר בתנאים נוחים יותר לא היו טורחים בעניינם. מלחמה כוללת הרבה יותר עבודה קשה, סבל וסיכונים מאשר כל צורה של פעילות מועילה; אנשים שפתוחות בפניהם הזדמנויות אמיתיות להגשמה ימצאו דברים מעניינים יותר לעשות.

אותו הדבר נכון לגבי הפשע. להוציא אותם 'פשעים' שמוגדרים רק בחוק ואין להם קורבן, מסתבר שכל הפשעים, כמעט, קשורים ישירות או בעקיפין לכסף – וכך יהיו חסרי-טעם כאשר תבוטל מערכת הסחורות. עלולים עדיין להתרחש מדי-פעם מעשים אנטי-חברתיים כלשהם; לקהילות יהיה אז החופש לנסות שיטות שונות להתמודדות איתם.

ישנן כל מיני גישות אפשריות לכך. למשל, אנשים שמעורבים במעשה פסול יוכלו להציג את הטיעונים שלהם בפני הקהילה המקומית או 'חבר מושבעים' שנבחר בהגרלה; 'חבר המושבעים' יתאמץ להשיג פיתרון מפשר ומשקם ככל הניתן. אם מישהו מורשע בעבירה, יתכן שייגור עליו, למשל, שירות חברתי כלשהוא. לא תהא זו עבודה מחורבנת, ובלתי-נעימה בכוונה, שמאורגנת על-ידי סדיסטים קטנוניים; כאלה רק מלבות עוד זעם ועלבון. שירות חברתי יהיה עבודה בפרויקטים משמעותיים, שיוכלו לרתק אותו ולפתוח בפינו תחומי-עניין בריאים יותר (שיקום אקולוגי, למשל). ייתכן שיהיה צורך לרסן, באופן אנושי ומתחשב, קומץ חסר-תקנה של אלו הסובל ממחלות נפש קשות, אך מקרים כאלו יהפכו נדירים יותר ויותר. יש לשים לב לכך שהשגשוג של האלימות היסתמית בימינו הוא תגובה צפויה לניכור חברתי; עבור אלו שאינם זוכים ליחס כאל בני-אדם של-ממש, זוהי הדרך להגיע לפחות לסיפוק המר שבקבלת יחס כאל גורם מאיים. חרם חברתי יהווה אמצעי הרתעה פשוט ויעיל: בריון עשוי ללעוג לאיום שבעונש קשה, אשר מאשרר את היוקרה המאציואיסטית שלו, אבל הוא יירתע הרבה יותר אם ידע שכולם יתחילו להתעלם ממנו. במקרים הנדירים בהם גם חרם אינו מועיל, ייתכן שגירוש יהיה פיתרון מעשי, בזכות קיומו של מגוון תרבויות: אופיו האלים של אדם כלשהוא, אשר מפריע ללא הרף לקהילה שקטה, עשוי דווקא להתאים היטב לאזור מחוספס ופרוע יותר, בסגנון 'המערב הפרוע'; או שגם שם הוא לא יתקבל, וייתקל בתגובות אלימות יותר.

אלה הן רק כמה מן האפשרויות. אין ספק שאנשים משוחררים ימצאו פתרונות יצירתיים, יעילים ומתחשבים יותר מאלו שאנו יכולים לדמיין כיום. איני טוען שלא יהיו בכלל בעיות, אלא שיהיו הרבה פחות בעיות מאשר בהווה; שכן ההווה הוא זמן בו אנשים שנמצאים בתחתיתו של סדר חברתי אבסורדי נענשים באכזריות על מאמציהם הפשטניים להיחלץ, בעוד אלו שבצמרת בוזזים את כדור-הארץ ללא הפרעה.

המערכת הנוכחית מצטיינת מאוד בברבריות שלה, אבל יש תכונה נוספת שבה היא מצטיינת אפילו יותר: זוהי הטיפשות. שוב ושוב מוכח כי לענישה דרקונית אין השפעה משמעותית על שיעור הפשע. שיעור הפשע קשור ישירות למספר גורמים: חלק מהם ניתנים לכימות, כמו רמות העוני והאבטלה, והאחרים גם מובנים-מאליהם, אבל קשים יותר להערכה כמותית – גזענות, הרס הקהילות העירוניות, והניכור הכללי המיוצר על ידי מערכת הסחורה-מחזה. אם אדם מוצא סיפוק בחייו, האיום בשנות כליאה ארוכות עלול להרתיע אותו הרתעה רבה, אבל אם אין לאדם חלופות של-ממש לשהות כלא, לאיום כזה אין עברו משמעות. הקיצוץ בתוכניות רווחה, אשר תקציביהן העלובים מעוררים ממילא רחמים גם כך, בשם הייעול הכלכלי, בעוד בתי-הכלא מתמלאים באסירי-עולם שעולים מיליון דולר לנפש – זו לא ממש הברקה. אך המגמה הזו, ומגמות אחרות דומות לה, מגובה באינטרסים רבי-עוצמה, לכן היא נמשכת.⁸

ביטול הכסף

חברה משוחררת חייבת לבטל את כלכלת הכסף-סחורות – כולה. אם אנשים ימשיכו לקבל את תקפותו של הכסף, הם יקבלו גם את השליטה המתמשכת של מי שצברו כסף קודם לכן, או שהיה להם הכישרון לצבור אותו שוב גם לאחר חלוקה-מחדש רדיקלית. צורות אחרות של חשבונאות 'כלכלית' עדיין יידרשו למטרות מסויימות, אבל תהיה הקפדה להגביל אותן למינימום הדרוש, וגם ההיקף הזה יצטמצם ככל שהשפע החומרי ושיתוף-הפעולה החברתי יקטינו את הצורך בחשבונאות כזו.

לחברה שלאחר המהפכה יכול להיות, למשל, מבנה כלכלי ובו שלושה מעגלים, לפי המתווה הבא:

(1) טובין ושירותים בסיסיים יהיו זמינים חינם לכולם ללא כל חשבונאות.

(2) אחרים יהיו אף הם בחינם, אבל רק בכמויות מוגבלות, מוקצבות.

(3) אחרים, שישווגו כ'מותרות', יהיו זמינים בתמורה 'אשראיונים'.

באשראיונים, בניגוד לכסף, ניתן יהיה להשתמש רק בתמורה לטובין מסויימים, לא בתמורה לרכוש ציבורי בסיסי כמו אדמה, שירותי-ציבור או אמצעי-ייצור. כמו-כן סביר להניח כי יהיו להם גם תאריכי-תפוגה, כדי להגביל הצבר מוגזם.

מבנה כזה יהיה גמיש למדי. במהלך תקופת המעבר הראשונית ייתכן כי כמות הטובין בחינם תהיה מינימלית למדי – מספיק לאפשר לאדם להסתדר באופן בסיסי ולא יותר מכך – בעוד שרוב הטובין ידרשו השתכרות אשראיונים באמצעות עבודה. בחלוף הזמן, כמות העבודה שדרושה לקבלת הטובין תלך ותקטן, ויותר ויותר מן הטובין יהיו זמינים בחינם; המאזן בין שני הגורמים האלו ייקבע תמיד בהחלטת המועצות. ייתכן שתחולק לכולם כמות מסויימת של נקודות אשראי, כך שכל אדם יקבל כמות מסויימת כל פרק זמן מסויים. אחרים יוכלו, למשל, לזכות בבונוסים על סוגים מסויימים של עבודה מסוכנת או בלתי-נעימה, כאשר יש מחסור במתנדבים. ייתכן שהמחיר של מותרות מסויימים ייקב על-ידי המועצות, בעוד המחיר של מותרות אחרים נקבע באמצעות היצע וביקוש; כאשר מתרבה השפע בדבר-מותרות כלשהו, הוא יהפוך זול יותר; אולי לבסוף חינם. טובין יוכלו לנוע בין 3 המעגלים לעיל, בהתאם לתנאים החומריים ולהעדפות של הקהילה.

אלה הן רק כמה מן האפשרויות.⁹ אנשים יערכו ניסויים בשיטות שונות, וימצאו די מהר אילו צורות של בעלות, של חליפין ושל חשבונאות נחוצות להם.

בכל מקרה, אם ייוותרו בעיות 'כלכליות' כלשהן, הן לא יהיו חמורות. זאת משום שההגבלות שנובעות מחוסר יתקיימו רק במגזר ה'מותרות' הבלתי-חינויים. בכל האזורים המתועשים תתאפשר מיד לכל אדם גישה חופשית למזון, ביגוד, דיור, תשתיות חשמל, מים, ביוב ואחרות, בתי-חולים, תחבורה, תקשורת, חינוך ומוסדות תרבות; ובתוך תקופה קצרה למדי תתאפשר גישה כזו גם באזורים המפותחים פחות. הרבה מן הדברים הללו כבר זמינים בכמות מספקת וכל מה שנוותר לעשות הוא לאפשר גישה שיוויונית יותר אליהם; את היתר ניתן יהיה לייצר בקלות, כאשר המרץ החברתי יופנה אליהם במקום למיזמים הבלתי-הגיוניים של ימינו.

קחו למשל, את תחום הדיור. פעילי שלום מצביעים לעיתים קרובות על העובדה, שכל אדם בעולם יכול היה לזכות למגורים סבירים, בעלות שהינה נמוכה מזו של כמה שבועות של ההוצאה הכספית הצבאית העולמית. הם בוודאי חושבים על דיור צנוע ופשוט למדי; אך אנשים כיום מבזבזים כמות עצומה של אנרגיה כדי להרוויח את הכסף שמעשיר את בעלי-הבתים וספסרי הנדל"ן, ואם סכום האנרגיה הזו היה מופנית לבניית בתי-מגורים חדשים, כל איש בעולם היה יכול, תוך זמן קצר, להשתכן באופן סביר בהחלט.

בתחילה, רוב האנשים יוכלו להמשיך לגור במקום מגוריהם הנוכחי ולהתרכז בהכנת מגורים בהם יוכלו להשתכן אלו שאין להם בית כרגע. ניתן להשתלט על בתי-מלון ובנייני משרדים למטרה זו. חלק מן האחוזות המפוארות יותר ניתן יהיה להפקיע ולהפוך לבתי-מגורים, פארקים, גינות ציבוריות וכיוצא באלה. אלו שלהם נכסי נדל"ן גדולים יחסית יבחינו במגמה זו, והם עשויים להציע לשכן חסרי-בית באותם מבנים באופן זמני, בעודם מסייעים להם לבנות בתים משל עצמם – ולו רק כדי להדוף את התרעומת שעשויה להיות מופנית כלפיהם.

השלב הבא יהיה העלאת איכות הבתים והאחדתה. כמו בתחומים אחרים, נראה שהמטרה לא תהיה שוויון אחיד וקשיח ("לכולם חייב להיות בית לפי מפרט כזה וכזה"), אלא הגינות כללית, כפי שרוב האנשים מבינים אותה, וטיפול בבעיות באופן גמיש, על בסיס של 'כל מקרה לגופו'. אם מישהו מרגיש שהוא יוצא נדפק הוא יכול לפנות אל הקהילה בעניין; אם התלונה אינה לגמרי אבסורדית, קרוב לוודאי שיעשה כל מה שניתן כדי לטפל בה. יהיה צורך להתאמץ ולהגיע לפשרות בשאלה מי זוכה לחיות באזורים נחשקים במיוחד, למשך כמה זמן. (אפשר לקיים בהם שיתוף באמצעות בסבב לפי הגרלה, או להחכירם לתקופות זמן מוגבלות במכירות פומביות תמורת אשראיונים, וכול). ייתכן שהפתרון שייבחר לבעיות אלה לא יספק את כולם, אך ודאי שהטיפול בהן יהיה הגון בהרבה מכפי שנהוג כיום – במערכת בה צבירת פיסות נייר קסומות מאפשרת לאדם אחד לטעון ליבעלות על מאות בניינים, בעוד שאחרים נאלצים לחיות ברחוב.

כאשר יש מענה וטיפול של צרכי ההישרדות הבסיסיים, המימד הכמותי של זמן העבודה יתחלף בתפיסה איכותית חדשה של יצירתיות חופשית. כמה חברים עשויים לבנות בשמחה את בתיהם-שלהם אפילו שתידרש להם שנה להשלים מה שצוות מקצועי יכול היה לסיים ביתר יעילות תוך חודש. הרבה יותר כיף, דמיון ואהבה יושקעו בפרויקטים כאלו, ובתי המגורים שיבנו כתוצאה מכך יהיו מקסימים, מגוונים ואישיים הרבה יותר מאלו הנחשבים ליסבירים' כיום. דוור כפרי צרפתי במאה התשע-עשרה בשם פרדיננד שבאל [Ferdinand Cheval] בילה במשך כמה עשורים את כל זמנו הפנוי בבניית טירת החלומות האישית שלו. אנשים כמו שבאל נחשבים לתמהונים, אך הדבר היחיד בהם שיוצא מגדר הרגיל הוא העובדה שהם ממשיכים להפעיל את היצירתיות הפנימית הטבועה בכולנו, שרובנו לומדים לדכא בשלהי תקופת הילדות. בחברה משוחררת תתקיים הרבה 'עבודת-משחקית' כזו: מיזמים שאנשים יבחרו לעצמם, אשר יהיו מרתקים עד כדי כך שאיש לא יחשוב עוד על מעקב אחר 'זמן העבודה', כמו שלא סופרים ליטופים בזמן עשיית אהבה ולא מנסים לחסוך באורכו של ריקוד.

האבסורד שרוב העבודה כיום

פול גודמן העריך שפחות מ-10% מן העבודה שנעשתה בתקופתו (שנות ה-1950) הייתה דרושה לטיפול הצרכים הבסיסיים של החברה. לא משנה האם זהו נתון מדויק (כיום המספר נמוך עוד יותר, למרות שהוא תלוי כמובן במה בדיוק מחשיבים כצרכים בסיסיים או סבירים) – ברור שרוב העבודה של היום היא אבסורדית ובלתי-נחוצה. מאות מיליוני אנשים מרותקים כיום לייצור סחורות עודפות, לפרסומן, אריזתן, הובלתן, מכירתן, הגנה עליהן או הפקת רווח מהן: אנשי מחירות, זבנים, מפקחי עבודה, מנהלים, בנקאים, סוכני-מניות, בעלי נדל"ן, מנהיגי איגודים, פוליטיקאים, שוטרים, עורכי-דין, שופטים, סוהרים, שומרים, חיילים, כלכלנים, מעצבי מודעות, יצרני נשק, מוכסים, גובי מס, סוכני ביטוח, יועצי השקעות ... יחד עם העובדים הרבים-מספור הכפופים לכל אלו. עם ביטולה של מערכת הסחורות, כל אותם אנשים ישתחררו, ויכלו לקחת חלק במטלות המעטות, יחסית, שהינן נחוצות באמת.

לכך יש להוסיף את האבטלה. לפי אחד מדו"חות האו"ם שהתפרסמו לאחרונה, זו עומדת עתה על מעל 30% מן האוכלוסייה העולמית. אם המספר נראה גבוה, נראה שזה משום שהוא כולל אסירים ופליטים, ורבים אחרים שאינם נספרים בדרך-כלל בסטטיסטיקות האבטלה הרשמיות, אשר נואשו מן החיפוש אחר עבודה: התמכרות לסמים או לאלכוהול נטלה מהם את כושרם לעבוד, או שמרוב הגועל שהם חשים כלפי המשורות האפשריות, הם מעדיפים להשקיע את מרצם בהתחמקות מעבודה באמצעות פשעים והונאות.

על כך יש להוסיף עוד מיליוני אנשים בגילאים מבוגרים, אשר היו שמחים לעסוק בפעילות מועילה, אך מוגבלים כיום לפרישה סבילה ומשממת. וגם בני-נוער ואפילו ילדים קטנים עוד יותר, שהיו מוצאים אתגר וריגוש בהשתתפות במיזמים מועילים וחינוכיים למיניהם, אם לא היו מרותקים לבתי-ספר חסרי-ערך המיועדים להחדיר בהם צייתנות ובורות.

יש להביא בחשבון גם את מרכיב הבזבוז הגדול, שנמצא כיום אפילו בעבודות נחוצות באמת. רופאים ואחים, למשל, מכלים חלק נכבד מזמנם (בנוסף על מילוי טפסי ביטוח, הגשת דו"חות על מטופלים, וכול) בטיפול בבעיות רפואיות שהגורמים להן הם חברתיים: תאונות עבודה, תאונות רכב, חוליים ומחלות נפשיים הנגרמים בשל לחצים, זיהום, תת-תזונה ותזונה לקויה, או תנאי מחייה בלתי-היגייניים – וזאת מבלי להזכיר מלחמות, ואת המגיפות שנפוצות אחרי המלחמה. רוב הבעיות הללו ייעלמו בחברה משוחררת, ויפנו את זמנם של ספקי שירותי הבריאות להתרכז ברפואה מונעת בסיסית.

בזבוז באותה מידה נמצא גם בעבודה שהינה מיותרת *בכוונה תחילה*: גיובים מלאכותיים המיועדים למנוע מאנשים להיות במצב של אי-תעסוקה; דחיית שיטות לחיסכון בכמות העבודה, העלולות להפוך את משרתך למיותרת ואותך למובטל; עבודה שנעשית באיטיות מכוונת, כלל שהעובד מסוגל; וחבלה במכוונת כדי להפעיל

לחץ על בוסים, או פשוט מתוך זעם ותסכול. לא נשכח גם את כל האבסורדים של 'חוק פרקינסון' ("העבודה מתרחבת כך שתמלא את כל משך-הזמן הזמין"), 'עקרון פיטר' ("אנשים מקודמים במשרה עד לרמה בה אינם מתפקדים עוד"), וכל יתר המגמות עליהן מתחו פרקינסון ופיטר את הביקורת הסאטירית המשעשעת שלהם.

ויש להביא בחשבון גם את כל עבודה המבוזבזת שתיחסך כאשר מוצרים יתוכננו להחזיק מעמד, בניגוד למצב כיום: מוצרים רבים מתוכננים להתפרק, או הופכים לבלתי-אופנתיים, כך שאנשים נאלצים להמשיך ולקנות מוצרים חדשים מאותו סוג. לאחר תקופה ראשונית קצרה של ייצור מוגבר, כדי לספק לכולם טובין יציבים באיכות גבוהה, הרבה תעשיות יוכלו להצטמצם לרמות מאוד צנועות – מספיק כדי להמשיך לתקן את הטובין הקדן, או לשדרג אותם מדי פעם כאשר מפותח שיפור משמעותי באמת.

כאשר מתחשבים בכל הגורמים הללו, קל לראות שבחברה מאורגנת בצורה שפויה, סך כל העבודה הנחוצה יכול לרדת ליום אחד או שניים בשבוע.

הפיכת העבודה למשחק

אך הפחתה כמותית משמעותית כל-כך בעבודה תניב גם שינוי איכותי. כפי שגילה טום סויר: כאשר אנשים אינם חייבים לעבוד, אפילו המשימה השגרתית ביותר יכולה להפוך לחוויה חדשנית ומרתקת; אין כבר בעיה לגרום לאנשים לעשות את העבודה – הבעיה החדשה היא איפה ילוננו כל המתנדבים. אנשים שעובדים שמונה שעות ביום במשרות לא-נעימות, לרוב גם חסרות-משמעות – הגיוני שצריך לפקח ולעקוב אחריהם, או לרצות אותם בתמריצים כלכליים; אך המצב משתנה לגמרי אם מדובר בהשקעת עשר או חמש-עשרה שעות שבועיות במשימות מועילות, מגוונות, שמבוצעות בהתארגנות-עצמית ולפי בחירה.

יתר על כן, ברגע שאנשים מתעסקים במיזמים שמעניינים אותם, רובם לא ירצו להגביל עצמם למינימום ההשקעה הנדרש. כך יוותרו פחות משימות לאנשים אחרים, שאינם מתלהבים כל-כך מן המיזם.

אין צורך להתפלפל אודות מושג ה-עבודה. את עבודת-השכר חייבים לבטל; עבודה בעלת-משמעות, אשר בוחרים בה באופן חופשי, יכולה להיות מהנה כמו כל סוג אחר של משחק. העבודה הנוכחית שלנו מביאה לרוב תוצאות מעשיות, אבל לא את התוצאות שאנחנו הינו בוחרים; והזמן החופשי שלנו מוגבל לרוב לעיסוק בזוטות. עם ביטול עבודת-השכר, העבודה תהפוך למשחקית יותר, והמשחק לפעיל ויצירתי יותר. כאשר העבודה לא תשגע אנשים, הם לא ייצטרכו יותר בידור רדוד וסביל כדי להתאושש מן העבודה שלהם.

לא שיש פסול בהנאה מבילויים סתמיים; מה שחשוב להבין הוא שחלק גדול מן המשיכה שבבילויים כאלו בימינו מקורה בהיעדר פעילויות מספקות יותר. מישוהו שחיינו ריקים מהרפתקאות אמיתיות עשוי לחוש ריגוש אקזוטי כלשהוא באיסוף חפצי-חן מזמנים וממקומות אחרים; מישוהו שעבודתו מופשטת ומקוטעת עשוי להשקיע זמן רב בייצור חפץ מוחשי שלם, אפילו זהו רק דגם של ספינה בבקבוק. תחביבים כאלו מצביעים על המשכיות הקיום של דחפים יצירתיים, אשר יפרחו באמת כשניתן יהיה לבטא אותם בחופשיות ובקנה-מידה רחב יותר. דמיינו כיצד יעסקו אנשים, הנהנים לתקן את בתיהם או לעבד את גינותיהם, ביצירה-מחדש של כלל הקהילה שלהם; או כיצד אלפי חובבי מסילות רכבת מיניאטוריות יאמצו בהתלהבות את האפשרות לבנות-מחדש ולפתח גרסאות משופרות של רשת הרכבות האמיתית (אשר תהווה אחת הדרכים העיקריות להפחתת תנועת הרכבים האישיים).

כשאנשים נתונים במסגרת של חשדות מתמידים ותקנות דכאניות, טבעי שהם מנסים להתחמק ולעשות כמה שפחות. במצבים של חופש ואמון ההדדי, ישנה מגמה הפוכה – גאווה בעשיית העבודה על הצד הטוב ביותר. אמנם יהיו משימות מבוקשות יותר ומבוקשות פחות בחברה החדשה; אבל המשימות המעטות שהינן קשות או בלתי-נעימות ממש ימשכו די והותר מתנדבים: אנשים שיענו לתחושת אתגר או לרצון להערכה, או שיעשו זאת מתוך תחושת אחריות. אפילו כיום רבים שמחים להתנדב למיזמים בעלי-חשיבות אם יש להם זמן; והרצון להתנדב יהיה רב יותר, כשאנשים לא יצטרכו לדאוג עוד כל הזמן לצרכים הבסיסיים שלהם ושל משפחותיהם. במקרה הגרוע ביותר, המשימות המועטות בהן לא ירצה אף אחד יחולקו למשמרות קצרות ככל הניתן, ויינתנו בסבב, לפי הגרלה – עד שניתן יהיה למכר אותן. או שאולי יהיו מכירות פומביות כדי לראות אם מישוהו רוצה לעשות אותן, נגיד, במשך חמש שעות בשבוע בלבד, במקום עומס העבודה הרגיל של עשר או חמש-עשרה; או תמורת כמה נקודות אשראי נוספות.

סביר להניח שרק אנשים מעטים מאוד יסרבו לשתף-פעולה עם הזולת, כך שיתר האוכלוסייה תוכל סתם לתת להם לחיות כפי שהם, במקום לטרוח לחוץ עליהם לעשות את חלקם. מעבר לרמה מסויימת של שפע כבר עדיף לא לדאוג לגבי אפשרות של ניצול-לרעה של המערכת; שכן החלופה היא להצטרך לגייס צבא של מודדי-זמן, חשבים, פקחים, מלשינים, מרגלים, שומרים, משטרה, וכיוצא בהם, שירחרחו מסביב, יבדקו כל פרט ויענישו על כל עבירה. לא מציאותי לצפות מאנשים להיות נדיבים ומשתפי-פעולה במצב של מחסור יחסי; אך עודף חומרי גדול ייצור 'שוליים' רחבים שבהם ניתן לסבול ניצול-לרעה של המערכת. כך, אם כמה אנשים עושים פחות מכפי המצופה, או לוקחים מעט יותר מן הראוי, לא תהא לכך חשיבות רבה.

ביטול הכסף ימנע מאנשים לקחת הרבה יותר מן הראוי. רוב הספקות בשאלה "האם חברה משוחררת היא בת-קיימא" נובעים מן ההנחה התת-מודעת שטבועה ברובנו, לפיה כסף (ולכן גם המגן עליו: המדינה) ימשיך

להתקיים. הצמד כסף-מדינה יוצר אפשרויות בלתי-מוגבלות לניצול-לרעה (שיוחד למחוקקים כדי להגניב פרצות בחוקי מס, וכולי); אך כאשר הצמד הזה מבוטל, נעלמים המניעים והאמצעים לניצל-לרעה. המופשטות של יחסי השוק מאפשרת לאדם אחד לצבור עושר באופן אנונימי, דרך שלילה עקיפה של צרכים חיוניים מאלפי אנשים אחרים; כאשר הכסף יבוטל, ניסיון להשתלטות בלעדית על טובין יהיה מסורבל מדי, ומנקר מדי את העין.

ניתן לצפות שצורת החליפין הפשוטה והשכיחה ביותר, בין יתר צורות החליפין שעשויות להתקיים בחברה משוחררת, תהיה נתינת מתנות. במצב השפע הכללי, יהיה קל להיות נדיב. נתינה היא מהנה ומספקת, ומסלקת את המטרד שבהתחשבות. החישוב היחידי הוא זה שקשור בחיקוי הדדי בריא. "הקהילה השכנה תרמה כך וכך לאזור במצב כלכלי טוב פחות; האם אנחנו לא יכולים גם לעזור?" "הם ארגנו מסיבה נהדרת; בואו נראה אם אנחנו נצליח לעשות מסיבה טובה עוד יותר." מעט יריבות ידדיות (מי יכול ליצור את המתכון החדש הטעים ביותר, לגדל ירקות איכותיים יותר, לפתור בעיה חברתית, להמציא משחק חדש) תביא תועלת לכולם, אפילו למפסידים.

סביר להניח כי חברה משוחררת תתנהל כמו ארוחה משותפת בה כל אחד מביא מנה שהכין. רוב האנשים נהנים להכין תבשיל שאחרים ייהנו ממנו; אך אפילו אם כמה אנשים לא מביאים כלום, עדיין יש מספיק לכולם. אין צורך שכולם יתרמו חלק שווה בדיוק, משום שהמשימות מזעריות כל-כך, ומחולקות בין אנשים רבים כל-כך, שאף-אחד לא נושא בעומס-יתר. מאחר שכולם מעורבים מעורבות ישירה, אין צורך לעקוב אחר תפקודם של אנשים או לקבוע קנסות על אי-ציות להחלטות. הגורם היחידי של 'כפייה' הוא הסכמתם או חוסר-הסכמתם של המשתתפים האחרים: הבעות הערכה מספקות חיזוק חיובי, בעוד שאפילו מי שחסר כל התחשבות בזולת מבין, שאם לא יתרום אף-פעם את תרומתו, הוא יתחיל לקבל מבטים מוזרים וייתכן שלא יזמינו אותו שוב. אירגון נחוץ רק כאשר מתעוררות בעיות כלשהי: למשל, אם קורה פעמים רבות שיש יותר מידי מנות-קינוח ואין מספיק מנות עיקריות, הקבוצה תוכל להחליט לתאם מי יביא מה; אם כמה מן האנשים מבצעים תמיד חלק מוגזם ממטלות הנקיון, דחיפת-מרפק קלה תספיק כדי להביך אחרים כך שיתנדבו, או שאולי עדיפה שיטה של סבב בין המשתתפים.

כיום, כמובן, שיתוף-פעולה ספונטני כזה הוא היוצא-מן הכלל. הוא מתקיים בעיקר במקומות בהם השתמרו הקשרים הקהילתיים המסורתיים; או בקרב קבוצות קטנות של אנשים קרובים בהשקפתם, שנוצרות בתהליך של ברירה וסינון, באזורים בהם התנאים החומריים לא קשים מדי. בחוץ, בעולם של 'אדם לאדם זאב' אנשים דואגים, באופן טבעי, לעצמם, ונוטים לחשוך בזולתם. כמעט ואין הם מפגינים עניין במי שנמצא מעבר למעגל המידי שלהם, זולת מקרים בהם חשים הם התרגשות למול כתבות-הצבע החברתיות שמספק המחזה. בהיותם מלאים תסכול ואכזבה, חבלה בהנאותיהם של אנשים אחרים עשויה אפילו להסב להם תענוג זדוני כלשהו.

למרות כל הגורמים שמרתיעים את ביטוי האנושיות – אם נותנים לרוב האנשים הזדמנות, הם בכל זאת רוצים להרגיש שהם עושים מעשים ראויים, ולזכות בהערכה על מעשים כאלו. ראו כמה שהם להוטים ליצור רגע של הכרה הדדית – אפילו אם מדובר רק בפתיחת דלת בפני מישהו או החלפת כמה הערות נדושות. בשעת חירום, כמו הצפה או רעידת-אדמה, גם האדם האנוכי ביותר, הרווי בצנינות, צולל פנימה מייד, עובד עשרים-וארבע שעות ביממה לחלץ אנשים או להעביר אספקת מזון ועזרה-ראשונה, ללא כל שכר, רק הכרת הטובה של מי שסביבו. זו הסיבה לכך שרבים נוטים להיזכר במלחמות ובאסונות טבע במידה מפתיעה של נוסטלגיה. מאורעות כאלו, בדומה למהפכה, מפילים את המחיצות שבחברה, נותנים הזדמנות לעשות דברים חשובים באמת, ומייצרים תחושת קהילה חזקה (אפילו אם מדובר רק באיחוד אנשים נגד אויב משותף). בחברה משוחררת, הדחפים החברתיים הללו יוכלו לפרוח לא רק בנסיבות קיצוניות כאלה.

התנגדויות טכנולוגיות

במקרים רבים, מיכון משמש בימינו בעיקר כדי לזרוק אנשים מהעבודה, ולהפוך את העבודה של מי שנשארו לממושטרת יותר. אם המתקנים 'חוסכי-העבודה' באמת חוסכים זמן, הרי שהוא מבזבז על-פי-רוב בצריכה סבילה, מנוכרת בדיוק כמו העבודה שנחסכת. אך בעולם משוחרר, מחשבים וטכנולוגיות מודרניות אחרות יוכלו לסייע להיפטר מן הצורך במטלות מסוכנות או משעממות, כך שכולם יוכלו להתרכז בפעילויות מעניינות יותר.

ישנם אנשים שאינם רואים אפשרויות כאלה. הם חשים גועל מובן משימוש-לרעה בטכנולוגיות רבות, וכך אימצו לעצמם השקפה לפיה 'הטכנולוגיה' עצמה הינה הבעיה העיקרית, והם מצדדים בחזרה לחיים פשוטים יותר. כמה פשוטים? על כך ניטש ויכוח – ככל שמתגלים פגמים נוספים בחיים החברתיים בכל תקופה, הקו המפריד בין פשוט מספיק לטכנולוגי מדי נדחק עוד ועוד אחורה בזמן. כמה מהם רואים במהפכה התעשייתית את הנבל הראשי, ומפיצים הספדים נרגשים של מלאכת-היד... אשר הודפסו על-ידי מחשב. אחרים רואים במעבר לחקלאות את החטא הקדמון, ולפי דעתם עלינו לחזור לחברת ציד ולקט, למרות שלא ברור לגמרי מה הם מציעים לאוכלוסייה האנושית הקיימת, שלא תוכל להתקיים חומרית בכלכלה כזו. אחרים, כדי שלא יהיו מפגרים אחרי כל היתר, מרחיקים לכת עוד יותר, וטוענים טענות מושכלות שמוכיחות כי התפתחות השפה והמחשבה הרציונלית היא-היא המקור האמיתי לבעיותינו. וכן הלאה. ועוד ישנם אחרים שסבורים שכל הגזע

האנושי מרושע באופן חסר-תקנה, לכן הוא צריך לחסל את עצמו, מתוך שאיפה לעזור לזולת, כדי להציל את יתר המערכת האקולוגית העולמית.

הזיות אלה מכילות סתירות פנימיות רבות וברורות כל-כך, שכמעט אין צורך לבקר אותן לעומק. הרלוונטיות שלהן לחברות אמיתיות שהתקיימו בעבר מוטלת בספק, ומאידך הן בכלל לא רלוונטיות לאפשרויות בהווה. אפילו אם נניח שהחיים היו טובים יותר בתקופה קודמת כלשהי, עלינו להתחיל מן המקום בו אנו נמצאים כרגע. הטכנולוגיה המודרנית שזורה בכל תחומי חיינו, כך שלא ניתן לעצור אותה בפתאומיות מבלי לגרום לתוהו-ובוהו כלל-עולמי אשר ימחק מליארדי אנשים. לאחר המהפכה, סביר להניח שיוחלט להפחית את האוכלוסיה האנושית ולבטל בהדרגה תעשיות מסויימות, אבל לא ניתן לעשות זאת ברגע אחד. עלינו לשקול ברצינות כיצד נתמודד עם כל הבעיות המעשיות שיתעוררו בתקופת הביניים.

אם אכן נגיע למצב בו יעמדו על הפרק נושאים מעשיים מן הסוג זה, קשה לי להאמין שהטכנופובים באמת ירצו לבטל את כסאות-הגלגלים הממונעים; או לשלוף את התקע ממערכות מחשבים מתוחכמות כמו זו שמאפשרת לפיזיקאי סטיבן הוקינג לתקשר למרות היותו משותק לחלוטין; או להניח לאישה למות במהלך לידה, למרות שניתוח באמצעים טכנולוגיים יכול היה להציל אותה; או להשלים עם הופעתן-מחדש של מחלות שבעבר היו הורגות או מטילות מומים באחוזים גדולים של האוכלוסייה; או לקבל מצב בו כדי לבקר בארצות אחרות, או לתקשר עם אנשים מחלקים אחרים של העולם, צריך לצעוד למרחקים ארוכים מאוד; או לשבת בחיבוק ידיים בעוד אנשים מתים ברעב אשר משלוחי מזון עולמיים יכולים היו למנוע.

אך בינתיים האידיאולוגיה הזו הופכת לאופנתית יותר ויותר, ומטה את תשומת-הלב מבעיות ואפשרויות אמיתיות. דיכוטומיות פשטניות (טבע זה טוב, טכנולוגיה זה רע) מאפשרות לאנשים להתעלם מתהליכים היסטוריים ודיאלקטיים סבוכים; הרבה יותר קל להטיל את כל האשמה על רוע בראשיתי כלשהו, מין שטן כזה או חטא קדמון. מה שמתחיל כספק בריא באמונה מוגזמת במדע ובטכנולוגיה, מסתיים באמונה נואשת, מוצדקת עוד פחות, בשובו של גן-עדן בראשיתי. האמונה הזו מלווה גם בחוסר יכולת להתמודד עם המערכת הנוכחית בצורה שאינה מופשטת ואפוקליפטית.¹⁰

טכנופילים וטכנופובים – שתי הקבוצות הללו מתייחסות לטכנולוגיה באופן מנותק מגורמים חברתיים אחרים; ההבדל ביניהן הוא רק במסקנה הפשטנית: האם טכנולוגיות חדשות הן מעצימות בהכרח או מנכרות בהכרח. כל עוד הקפיטליזם מנכר את כל מה שבני-אדם מייצרים, לטובת תכליות זרות שלא בשליטתם – הטכנולוגיה תסייע לניכור הזה ולתיגבור שלו. אך כאשר אנשים ישתחררו מן השליטה הזו, הם יוכלו לדחוק את הטכנולוגיות המזיקות ולהתאים את היתר לשימושים מועילים.

טכנולוגיות מסויימות – כוח גרעיני הוא הדוגמה המתבקשת ביותר – באמת מסוכנות כל-כך, שהשימוש בהן בוודאי יופסק מיד. ישנן תעשיות רבות אחרות שמייצרות סחורות חסרות-היגיון, מיושנות או עודפות, וגם הן יחדלו להתקיים באופן אוטומטי כשההצדקה המסחרית לקיום שלהן תיעלם. אך ישנן טכנולוגיות רבות – חשמל, עיבוד מתכות, קירור, צנרות, הדפסה, הקלטה, צילום, תקשוב, טקסטיל, מכונות תפירה, ציוד חקלאי, כלי ניתוח, סמים מרדימים, תרופות אנטיביוטיות, ועוד תריסרי דוגמאות שקל לשלוף – אשר אפילו אם ניתן לעשות בהן שימוש רב לרעה, כמעט ואין להן מגרעות טבועות בעצם מהותן (או שאין להן מגרעות כאלה בכלל). פשוט צריך להשתמש בהן יותר בתבונה, להביאן למצב של שליטה עממית, לכלול בהן מספר שיפורים אקולוגיים, ולתכנן אותן מחדש לתכליות אנושיות, לא קפיטליסטיות.

טכנולוגיות אחרות הינן בעייתיות יותר. עדיין יהיה בהן צורך מסויים, אך ההיבטים המזיקים והבלתי-הגיוניים שלהן יצאו בהדרגה משימוש, בעיקר בצורה של שחיקה. אם נחשוב למשל על תעשיית הרכב, כולל התשתיות העצומות שלה (מפעלים, רחובות, אוטוסטרדות, תחנות דלק, בארות נפט), המטרדים שהיא גורמת, והעלויות הכמוסות שלה (פקקי תנועה, שטחי חניה, תיקונים, ביטוח, תאונות, זיהום, הרס המרחב העירוני), ברור שיש חלופות רבות שעדיפות עליה. ובכל זאת, התשתית הזו כבר מונחת במקומה. לכן אין ספק שהחברה החדשה תמשיך להשתמש במכונות ובמשאיות הקיימות במשך מספר שנים, תוך התמקדות בפיתוח אמצעי תחבורה הגיוניים יותר; בחלוף הזמן יישחקו אמצעי התחבורה הישנים, והחדשים יחליפו אותם. ייתכן שרכבים אישיים עם מנועים לא-מזהמים ימשיכו תמיד לשמש תושבי אזורים כפריים, אך רוב התנועה העירונית של היום (זולת יוצאי-דופן כמו רכבי-משלוחים, מכבי-אש, אמבולנסים, ומוניות לנכים) תוכל להתחלף במגוון צורות של תחבורה ציבורית. כך יהיה אפשרי להחליף דרכים-מהירות וכבישים רבים בפארקים, גינות, כיכרות פתוחות ושבילי אופניים. מטוסים ישמרו לצרכי מסע בין-יבשתי (בהקצבה, אם יהיה בה הכרח) ועבור סוגים מסויימים של משלוחים דחופים, אך ביטול עבודת-השכר ישאיר לאנשים זמן לצורות מסע נינוחות יותר – סירות, רכבות, אופניים, הליכה.

על האנשים המעורבים בכל תחום טכנולוגי תהיה מוטלת האחריות לערוך ניסיונות באפשרויות השונות, בתחום התחבורה ובתחומים האחרים, כדי לקבוע מהו הפתרון העדיף. כשאנשים יוכלו לקבוע את מטרות העבודה שלהם ואת תנאי העבודה, הם יעלו בודאי כל מיני רעיונות כיצד לקצר את העבודה, ולהפוך אותה לבטוחה ונעימה יותר. הרעיונות הללו לא יוגבלו עוד באמצעו פטנטים, ולא יישמרו בקנאות כסודות עסקיים; לכן הם יופצו במהירות ויהוו השראה לשיפורים נוספים. כאשר יסולקו המניעים מסחריים, ניתן יהיה לתת משקל מתאים גם לגורמים חברתיים וסביבתיים, בנוסף לשיקולים הכמותיים הטהורים של משך-העבודה. אם, נאמר, ייצור מחשבים כולל

כרגע שימוש בסדנאות-יזע או פליטת זיהום כלשהוא (למרות שבתעשייה זו המצב טוב בהרבה מאשר במפעלי 'הארובות העשונות' הקלאסיים) – אין סיבה שלא ימצאו שיטות טובות יותר, כאשר ישקיעו בכך את המחשבה הרצינית הדרושה... ולא נתפלא אם בפיתוח שיטות כאלה יעשה שימוש רב בתהליכים ממוחשבים. (למרבה המזל, ככל שהמטלה חוזרת-על-עצמה יותר, קל יותר למכן אותה.)

הנוהג היא פשוט תהליכי-ייצור בסיסיים כך שתתאפשר גמישות מירבית. טכניקות ייצור יעברו האחדה וייעשו קלות יותר להבנה, וכך יוכלו מי שעברו הכשרה כללית בסיסית להתמודד עם משימות של בניין, תיקונים, שינויים ומבצעים אחרים אשר דורשים כיום הכשרה מיוחדת. יש לצפות שיוגדרו תקנים אחידים לכלים בסיסיים, למכשירים חשמליים, לחומרי גלם, לחלקי מכונות ולרכיבים ארכיטקטוניים, והם ייוצרו בכמויות גדולות; דגמים מיוחדים בהתאמה-אישית יוותרו לתעשיות 'ביתיות' בקנה-מידה קטן; והגימור הסופי, החלק היצירתי ביותר, יוותר למשתמש היחיד. כאשר המשוואה 'זמן הוא כסף' כבר לא מתקיימת, ייתכן שיתעוררו לחיים אומנויות ואמנויות עתירות-עבודה, כפי שקיווה וויליאם מוריס: עשייה ונתינה מלאות-חדווה, של אנשים שאכפת להם מיצירתם ומן האנשים להם נועדה היצירה.

ייתכן שקהילות מסוימות יבחרו להמשיך להפעיל הרבה טכנולוגיה כבדה (אשר עברה 'חיטוא' אקולוגי); קהילות אחרות עשויות לבחור בסגנונות-חיים פשוטים יותר, בגיבוי של אמצעים טכניים אשר מאפשרים את הפשטות הזו, או למקרי-חירום. מנועים המונעים באנרגיית השמש ותקשורת לווינית אלקטרונית, למשל, יאפשרו לאנשים לחיות ביערות ללא צורך בגנרטורים וקווי טלפון. אם לא תספיק האנרגיה מקולטי שמש על פני הארץ, יחד עם מקורות בלתי-מתכלים נוספים, קולטני שמש לוויניים עצומים יוכלו להקרין ארצה כמות בלתי מוגבלת כמעט של אנרגיה נקייה מזיהום.

רוב אזורי העולם השלישי, אגב, נמצאים בחגורות המשווניות יותר של כדור-הארץ, שם השימוש באנרגיה מן השמש הוא יעיל יותר. בתחילה, העוני באזורים אלו יהווה קושי; אך יש בהם מסורות של הסתפקות-עצמית באמצעות שיתוף-פעולה, וכן אין בהם את המעמסה שבתשתיות תעשייתיות מיושנות – כך יש להם מידה של פיצוי ביתרונות בתהליך של בנייה ידידותית-לסביבה. באמצעות בחירת מידע וטכנולוגיות מהאזורים המפותחים, באופן בררני, הם יוכלו לדלג מעל השלב ה'קלאסי' הנורא של תיעוש והצבר הון, ולעבור ישירות לצורות אירגון חברתי בתר-קפיטליסטיות. ההשפעה לא תהיה בהכרח חד-כיוונית: כמה מן הניסויים החברתיים המתקדמים ביותר בהיסטוריה בוצעו במהלך המהפכה הספרדית, בידי איכרים שלא ידעו קרוא-וכתוב, אשר חיו בתנאים זהים כמעט לאלו בעולם השלישי.

כמובן אין גם סיבה שאנשים, אשר חיים באזורים מפותחים יותר, יקבלו על עצמם תקופת מעבר אפרורית של 'ציפיות מונמכות' בה האזורים המפותחים פחות ידביקו את הפער. זו סברה מוטעית נפוצה למדי, והיא נובעת מ הנחת-השווא לפיה רוב המוצרים כיום הינם רצויים ונחוצים – הנחה ממנה ניתן להסיק שיותר לאחריים פירושו 'פחות בשבילנו'. למעשה, מהפכה בארצות המפותחות תיגר מיד מספר רב כל-כך של סחורות ועיסוקים אבסורדיים, שאפילו אם ההיצע של טובין ושירותים מסויימים יקטן באופן זמני, אנשים עדיין יהיו במצב טוב יותר מאשר בהווה, גם במושגים חומריים (בנוסף על המצב ה'רוחני' הטוב יותר). כאשר הבעיות המיידיות שלהם ייפתרו, רובם יסייעו בהתלהבות לאנשים שהמזל לא שפר עליהם כל-כך. אך יהיה זה סיוע רצוני, התנדבותי, ורובו לא ידרוש שום הקרבה-עצמית משמעותית; תרומת עבודה או חומרי-בניין או ידע חקלאי שיאפשר לאחריים לבנות בתים לעצמם, למשל, לא תדרוש מן התורמים לפרק את בתיהם-שלהם. העושר הפוטנציאלי של החברה המודרנית מורכב לא רק מטובין חומריים, אלא מרעיונות, ידע, שיטות-פעולה, כושר-המצאה, התלהבות, חמלה, וסגולות אחרות אשר דווקא מתגברות כאשר משתפים בהן את הזולת.

סוגיות אקולוגיות

מובן מאליו שחברת ניהול-עצמי תקיים את רוב הדרישות שנשמעות קיום בתחום האקולוגי. חלק מהן חיוניות לעצם הישרדות האנושות; אך אין ספק כי גם סיבות אסתטיות ואתיות יגרמו לאנשים משוחררים לבחור לא להסתפק רק במינימום המאפשר את הישרדות המערכת האקולוגית, ולטפח גיוון ועושר ביולוגי.

אלא שלא נוכל לדון בעניינים הללו בראש פתוח כל עוד לא סילקנו את תמריצי הרווח ואת חוסר-הביטחון הכלכלי, אשר משבשים בימינו כל מאמץ, אפילו ניסיונות בסיסיים, להגן על הסביבה (חוטבי-עצים מפחדים מאובדן משרתם, עוני ממושך מפתה ארצות בעולם השלישי להקריב את יערות הגשם שלהן לטובת תזרים המזומנים, וכן הלאה).¹¹

האשמות המין האנושי ככלל בהרס הסביבה משכיחה שיש להרס הזה סיבות חברתיות מסויימות. בטיעון כזה יש בלבול בין מקבלי החלטות לרוב חסר-האונים. התפרצויות רעב נתפסות כנקמתו של הטבע על עודף-האוכלוסין, בלמים טבעיים אשר אין להתערב במהלכם – כאילו יש משהו טבעי בקיומם של הבנק העולמי וקרן המטבע הבינלאומית, המאלצים ארצות בעולם השלישי לגדל גידולי ייצוא במקום מזון לצריכה מקומית. חברות הרכב רכשו מערכות תחבורה חשמליות וחיבלו בהן, הפעילו שתדלנות למען בניית כבישים מהירים ונגד סובסידיות למסילות-רכבת, וכיוצא באלה פעולות שיצרו מצב בו רוב האנשים נאלצים להחזיק מכוניות – ולמרות זאת אנשים מפתחים רגשות אשם על כך שהם משתמשים ברכב. פרסום מומחז דוחק בכולם להפחית את צריכת

האנרגיה האישית (ובו-בזמן לא מפסיק להסית את כולם לצורך ככל האפשר מכל דבר) – למרות שהיינו יכולים כבר לפתח די והותר מקורות אנרגיה נקיים ובלתי-מתכלים, לולא הצליחו חברות הנפט והגז לשדל נגד מימון מחקר משמעותי בתחום.

אך אין טעם להאשים אפילו את העומדים בראשיהן של אותן חברות – גם הם לכודים במערכת אילוצים המניעה אותם לקבל החלטות כאלה: עליהם להרחיב את הפעילות העיסוקית, או להתמוטט. מה שיש לעשות הוא לבטל את מערך התנאים שמייצר לחצים כאלה, שאי-אפשר לעמוד בפניהם.

בעולם משוחרר צריך להיות מקום גם לקהילות אנושיות וגם לאזורים גדולים מספיק של אזורי טבע פראי, אשר יספקו את רוב האקולוגיסטים העמוקים. אני מקווה שבין שני הקצוות הללו תתקיים קשת רחבה של סוגי קשרים בין אדם לטבע, בזהירות, בדימיון ובמלוא הכבוד. שיתוף-פעולה עם הטבע, עבודה איתו, משחק איתו; יצירת מיני מיזוגים של יערות, חוות, גנים, גינות, פרדסים, ערוצי-נחל, כפרים ועיירות.

ערים גדולות יפוקו למספר חלקים, אשר ימוקמו ברווחים סבירים. החלקים ייצבעו בירוק ויסודרו-מחדש במגוון צורות. השינויים הללו ישלבו חזונות, שאדריכלים ומתכנני הערים בעלי דימיון פורה הציגו בעבר, ואף יתעלו מעבר לתכנוני העבר (שכן המתכננים הוגבלו לרוב בהנחה שהקפיטליזם ימשיך להתקיים לנצח). כיוצא-דופן לכך, ערים ראשיות מסויימות, במיוחד אלה שיש בהן עניין אסתטי או היסטורי, ישמרו או אפילו יחזקו את אופיין הקוסמופוליטי, ויהיו מרכזים מפוארים בהם תרבויות וסגנונות-חיים מגוונים יוכלו למצוא את ביטויים יחד.¹²

אלו השואבים השראה ממסעות המחקר הפסיכוגיאוגרפיים המוקדמים של הסיטואציוניסטים ומרעיונותיהם אודות 'אורבניזם מאחד', יבנו תפאורות מתחלפות משוכללות המתוכננות לאפשר תעיות פתלתלות בתוך אווירות שונות – איבן צ'צ'ג'לוב תיאר אוספים של מצודות, ניקרות, אגמים, חדרי מעוררי חלומות יותר מכל סם, ואנשים החיים ב'קתדרלות' אישיות.¹³ אחרים יעדיפו את האושר כפי שתיאר אותו המשורר מן המזרח הרחוק: חיים בבקתה ליד נחל בהרים.

אם אין מספיק קתדרלות או נחלים, אולי יהיה צורך לעשות פשרות מסויימות. אך הסיבה לכך שמקומות כמו שארטור או יוסמיטי¹⁴ שורצים מבקרים, היא הכיעור שעבר כל מקום אחר על-פני כדור-הארץ. כאשר אזורים טבעיים אחרים ישתקמו, והמקומות בהם שוכנים בני-אדם יהפכו יפים ומעניינים יותר, לא יהיה עוד צורך בקומץ אתרים ייחודיים, אשר מארחים את מיליוני האנשים שמאסו בכל מקום אחר. מאידך, אנשים רבים עשויים להימשך דווקא לאזורים העלובים ביותר, משום שאלו יהיו 'מרחבי-הספר החדשים' בהם מתחוללות התמורות המרגשות ביותר (בניינים מכווערים שנהרסים לפינוי השטח לבנייה ניסיונית, מאפס).

ליבלובן של קהילות חופשיות

שחרורה של היצירתיות העממית יוליד קהילות מלאות-חיים, אפילו יותר מקהילות מהוללות מן העבר כמו אתונה, פירנצה, פריס וכיוצא בהן, בהן הוגבלה ההשתתפות מלאה למיעוטים מיוחסים. יהיו מי שיבחרו חיי התבודדות והסתפקות-עצמית (נזירים ונוודים יהיו חופשיים להתבודד, מעבר לכמה הסדרים פשוטים עם קהילות בקרבתם), אך הרוב יעדיפו כנראה את התענוג והנוחיות שבעשיית דברים יחד; הם יפעילו בתי-מלאכה, ספריות, מעבדות, מכבסות, מאפיות, בתי-קפה, מרפאות בריאות, אולפנים, חדרי מוסיקה, אולמות, סאוונות, חדרי-כושר, מגרשי-משחקים, ירידים, שוקי פשפשים ומתקנים ציבוריים נוספים מכל המינים והסוגים (מבלי לשכוח גם כמה מרחבים שקטים כדי לאזן את כל ההתערות בחברה). ניתן יהיה להפוך את ה-'בלוקים' העירוניים למכלולים, עם קשרים בין בנייני ההיקף החיצוני באמצעות מסדרונות ומקשתות, ולהסיר את גדרות-החיץ בין החצרות האחוריות, לשם יצירת גנים פנימיים, גינות, משתלות או מגרשי משחקים גדולים יותר. אנשים יוכלו לבחור מתוך מגוון סוגים ורמות של השתתפות, למשל האם להירשם לכמה ימים בחודש למטלות בישול, הדחת-כלים או גננות שיזכו אותם באכילה בקפיטריה קהילתית, או לחילופין לגדל את רוב מזונם ולבשל לעצמם.

בכל הדוגמאות ההיפותטיות הללו יש להביא בחשבון את מגוון התרבויות שיתפתחו. באחת מהן ייתכן שבישול ייתפס כמטלת-טירחה מעייפת שיש למזער ככל האפשר ולהקצות במדויק; אולי באחרת הבישול ייחשב לעיסוק מסעיר או לטקס חברתי חשוב, שימשוך אליו די והותר מתנדבים נלהבים.

כמה קהילות, כמו פרדיגמה מס' 3 בקהילות [Communitas] (אם נתעלם מכך שהתרשים הכללי של הגודמנים עדיין מניח את קיום הכסף), עשויות לשמור על הבחנה חדה בין המגזר החופשי ומגזר המותרות. אחרות עשויות לפתח דפוסים חברתיים בהם יש שילוב אורגני יותר, לפי המתווה של פרדיגמה מס' 2 באותו ספר: הן ישאפו לאחדות מירבית בין ייצור וצריכה, פעילות גופנית ושכלית, חינוך אסתטי ומדעי, והרמוניה חברתית ופסיכולוגית – אפילו במחיר של יעילות נמוכה יותר במובן הכמותי גרידא. בתחילה, אנשים עוד לא יהיו רגילים לצורת ההשקפה החדשה, וירצו מסגרת כלכלית קבועה, אשר תקנה להם תחושת ביטחון נגד אפשרויות ניצול-לרעה של המערכת; הסגנון של תבנית מס' 3 יכול להתאים בעיקר כצורת מעבר ראשונית כזו. כאשר יתוקנו הליקויים במערכת החדשה, ויתפתח יותר אמון הדדי, ניתן לשער שאנשים ייטו יותר לסגנון של פרדיגמה מס' 2.

כמו בפנטזיות המקסימות של שארל פורייה – ללא המוזרויות שלו ובתוספת מידה רבה של גמישות – כל אדם יוכל לבחור מתוך מגוון של תחומים, לפי אוסף סבוך של יחסי-קירבה וטעמים נרכשים. ייתכן כי משהו יהיה, למשל, חבר קבוע בהתקבצויות קבועות מסוימות (קבוצת קירבה, מועצה, קולקטיב, שכונה, עיר, אזור), אך ישתתף השתתפות זמנית בכל מיני פעילויות אד-הוק (כפי שנעשה היום במועדונים, רשתות חובבים, התאגדויות לעזרה-הדדית, קבוצות הפועלות סביב נושא פוליטי מסויים, ומיזמים מסוג 'הרמת אסם', בהם דרוש מספר רב של אנשים אך משך הפעולה קצר מאוד). אסיפות מקומיות יערכו רישומים של הצעות ובקשות; יפרסמו את החלטותיהן של אסיפות אחרות ואת מצבם הנוכחי של מיזמים בתהליך ביצוע או של בעיות הדורשות פתרון; ויפעילו ספריות, מרכזיות ורשתות מחשבים כדי לאסוף ולהפיץ מידע מכל הסוגים, ולחבר בין אנשים בעלי תחביבים משותפים. אמצעי-התקשורת יהיו נגישים לכולם, ויאפשרו לכל אחד לתת ביטוי למיזמים, לבעיות, להצעות, לביקורות, להתלהבויות, לתשוקות, ולחזונות היחודיים לו. אומנויות ומלאכות-יד מסורתיות לא ייעלמו, אך הן יהיו רק תחום אחד בתוך חיים של יצירתיות מתמשכת. ספורט ומשחקים ימשיכו לרתק משתתפים נלהבים, אולי אפילו יותר מבעבר, וכך גם ירידים וחגיגות, מוסיקה וריקודים, עשיית-אהבה וגידול ילדים, בנייה ועיצוב-מחדש, הוראה ולמידה, מחנאות וטיולים; אך בנוסף להם יתפתחו סגנונות חדשים ואמנויות חדשות, אשר כיום קשה לנו אפילו להעלות בדימיון.

גם המיזמים הנחוצים לחברה ימשכו אליהם מספיק מתנדבים – בחקלאות, ברפואה, בהנדסה, בחידושים בתחום החינוך, בשיקום סביבתי, וכן הלאה – ולו רק משום שאין סיבה שאנשים לא ימצאו עניין וסיפוק במיזמים כאלו. אחרים ימצאו להם עיסוקים תועלתניים פחות: יהיו מי שיבחרו לחיות חיים ביתיים; אחרים יצאו להרפתקאות נועזות, או יתנסו בחיים הטובים, במשתאות ובאורגיות; אחרים עשויים להקדיש עצמם לצפרות, להחלפת כתבי-עת, לאיסוף מזכרות ייחודיות מזמנים קדם-מהפכניים, או לכל אחד ממיליון עיסוקים אחרים. כל אדם יוכל ללכת אחר נטיות ליבו. אם ישקע אי-מי בשגרת קיום של צופה סביל, הוא ישתעמם לבסוף וינסה לבחור יוזמות יצירתיות יותר. ואפילו אם לא יעשה זאת, זהו רק עניינו; הבחירה שלו לא תזיק לאיש מלבדו.

לכל מי שאוטופיה ארצית כזו נראית תפלה מדי, ורוצה ממש לברוח מהכל – חקר מערכת-השמש ויישובה, ואולי לבסוף אפילו הגירה לכוכבים אחרים – אלו יספקו לו מרחבי-ספר שלעולם לא ימוצו.

אך באותה מידה ניתן יהיה למצוא את המרחבים גם בחקר 'החלל הפנימי'.

בעיות מעניינות יותר

מהפכה אנטי-הירארכית לא תפתור את כל הבעיות שלנו; היא פשוט תסלק כמה מן הבעיות המיושנות, וכך תאפשר לנו להתפנות לטפל בבעיות מעניינות יותר.

אם נראה שהתמליל שלפניכם מזניח את ההיבט 'הרוחני' של החיים, הרי זה משום שרציתי להדגיש כמה עניינים בסיסיים שבחומר, אשר לרוב אינם זוכים להתייחסות; אבל העניינים החומריים הללו הם רק המסגרת. משוחררת תתבסס הרבה יותר על חדווה ואהבה ורוחב-לב ספונטני מאשר על חוקים קשיחים או חישובים אגואיסטיים. כדי לקבל תחושה לגבי מהותה של חברה כזו, עדיף אולי לפנות לבעלי-חזון, כמו וויליאם בלייק או וולט ויטמן מאשר לעסוק בוויכוחים דקדקניים על אשראיונים ועל צירים ניתנים-להחלפה.

אני מעריך שכאשר הצרכים החומריים יסתפקו ברווחה, ואנשים לא יאלצו יותר לעמוד בפני מטח בלתי-פוסק של גירוי מסחרי, רובם (אחרי תקופה קצרה של רעב גרגרני לדברים אשר נשללו מהם בעבר) ימצאו את מירב הסיפוק באורח-חיים פשוט יחסית, בלי עומס מיותר. ודאי שתהיה העשרה של אומנויות המין ואומנויות החיך, אך רק כפנים של חיים שלמים, מלאים, אשר כוללים גם טווח רחב של עיסוקים שכליים, אסתטיים ורוחניים.

החינוך יפסיק להיות התנייה של אנשים צעירים לצורך תפקיד צר בכלכלה חסרת-היגיון, ויהפוך לפעילות מלהיבה שנמשכת כל החיים. בנוסף למוסדות החינוכיים הרשמיים, לכולם תתאפשר גישה מיידית דרך ספרים ומחשבים למידע בכל נושא שברצונם לחקור, והם יוכלו להתנסות בעצמם בכל מיני אומנויות ומיומנויות, או לחפש משהו שידריך אותם או ידון איתם על כל נושא – כמו הפילוסופים היוונים הקדומים, שהתווכחו בכיכר השוק הציבורית, או הנזירים הסינים של ימי-הביניים שנדדו בהרים בחיפוש אחרי אמן הזן שיוכל להעניק להם את מירב ההשראה.

תהיה דעיכה בהיבטי הדת שכיום משמשים כמפלטים פסיכולוגיים מניכור חברתי, אבל השאלות הבסיסיות שהדת מבטאת ביטוי מעוות כלשהוא, יוותרו בעינן. עדיין יהיו כאבים ואבידות, טרגדיות ואכזבות; אנשים עדיין יעמדו בפני חולי, זקנה ומוות. ובניסיון להתמודד עם כל זאת, ולמצוא האם יש לכך משמעות כלשהי, כמה מהם יגלו מחדש את אותו 'הגורם המשותף הנעלה ביותר' של התודעה האנושית (כפי שכינה זאת אלדוס האקסלי בספרו **הפילוסופיה המתמדת**).

אחרים יטפחו רגישות לדקויות אסתטיות, כמו הדמויות **במעשה ג'נזי** למוראסאקי, או יפתחו סגנונות מעודנים שמעל לתרבות, כמו 'משחקי חרוזי הזכוכית' ברומן של הרמן הסה; בעבר, המגבלות החומריות איפשרו זאת רק לעליות מצומצמות, אך עכשיו אנשים יהנו מחופש מן המגבלות הללו.

כאשר העיסוקים המגוונים הללו ישולבו ויתפתחו בחברה, אני מקווה שתסתמן מגמה כללית למיזוג-מחדש של מרכיבי התודעה של הפרט, כמו בחזונו של בלייק. גם ניתן לקוות לראות התפתחות של יחסי 'אני-אתה' אמיתיים כפי שתיאר מרטין בובר – מהפכה רוחנית מתמדת, בה שיתוף עליו אינו מונע עושר של גיוון ומחלוקת ברוח טובה. **עלי דשא**, הרהורי ליבו של ויטמן על האפשרויות הטמונות באמריקה של ימיו, מתקרב אולי מכל יצירה אחרת לתיאור הלך-הרוח הפתוח בקהילות כאלו, של גברים ונשים החווים הגשמה עצמית, עובדים ומשחקים בהתלהבות, אוהבים ומשוטטים, מטיילים בנחת בדרך הפתוחה למרחב.

תרבויות לרוב ישגשו ויתפתחו ללא הרף, וכך תוכל חוויית המסע לשוב להיות רצופה הרפתקאות בלתי-צפויות. הנוסע יוכל "לפגוש עמים שונים, לבקר בעריהם וללמוד את מנהגייהם" ללא הסכנות והאכזבות שנוודים וחוקרים חוו בעבר. להיסחף ממקרה למקרה, ממפגש למפגש; אך מידי פעם להשתהות, כמו אותן דמויות האנשים הזעירות בתמונות הנוף הסיניות, ורק להביט במרחב העצום, להבין שכל דברינו ומעשינו לא יהיו אלא גלים זעירים על פני שטחו של יקום רחב, לבלי-גבול, לבלי-פשר.

ואלו רק כמה רמזים. איננו חייבים לשאוב השראה רק ממקורות רדיקליים: רוח היצירה הציגה בעבר מגוון של חזונות או מימושי חזונות של האפשרויות הבלתי-מוגבלות כמעט אשר עומדות בפנינו. אנו יכולים לשאוב מכל אחד מהם השראה, בתנאי שנקפיד לחלץ את מה שרלבנטי בהם מתוך הרקע המנוכר המקורי.

גדולתן של היצירות הכבירות ביותר אינה בכך שהן מספרות משהו חדש, אלא בכך שהן מזכירות לנו דברים ששכחנו. כולנו חשים ברמזים כלשהם אודות האפשרות של חיים במלוא העושר – זכרונות מן הילדות המוקדמת, כשהחוויות היו עדיין רעננות ובלתי-מודחקות, אבל גם רגעים מזדמנים מאוחרים יותר, של אהבה או חברות או יצירתיות נלהבת. אלו הם הזמנים בהם לא מצליחים להירדם, מרוב ציפיה לקום כבר בבוקר ולהמשיך במיזם כלשהו, או פשוט לראות מה ילד היום החדש. נראה שהדרך הטובה ביותר לקבל מושג אודות מה שיכול להיות היא להסיק מרגעי החוויה האלו. כפי שחזה ויטמן:

Where the men and women think lightly of the laws,
Where the slave ceases, and the master of slaves ceases,
Where the populace rise at once against the never-ending audacity of
elected persons,
...
Where children are taught to be laws to themselves, and to depend on
themselves,
Where equanimity is illustrated in affairs,
Where speculations on the soul are encouraged,
Where women walk in public processions in the streets the same as the
men,
Where they enter the public assembly and take places the same as the men
...
The main shapes arise!
Shapes of Democracy total, result of centuries,
Shapes ever projecting other shapes,
Shapes of turbulent manly cities,
Shapes of the friends and home-givers of the whole earth,
Shapes bracing the earth and braced with the whole earth.

¹ קרל מרקס במכתב לקרל קאוטסקי, 1 בפברואר 1881.

² **בולוּבולוּ** מאת PM (1983; מהדורה חדשה: Semiotext(e), 1995; תרגום עברי: אובזעפ, 2002) הוא בעל ערך רב, בהיותו אחת האוטופיות הבודדות אשר מזהות את הרב-גונית הזו ומברכות עליה. בהתעלם מקלות-הראש והמוזרויות שלו, ולמרות רעיונותיו לגבי הדרך להגיע לאוטופיה, שאינם מאוד מציאותיים, הוא נוגע במספר רב של בעיות ושל אפשרויות בסיסיות בחברה בת-מהפכנית.

³ **בני-אדם או כוח-אדם**, חיבור מלא דוגמאות מעניינות לגבי המעלות והחסרונות של ביזור בהקשרים שונים בהווה.

⁴ למרות ש'מהפכת האינטרנט' הייתה מוגבלת עד עתה בעיקר להפצה של זוטות לצופי-המחזה, טכנולוגיות התקשוב המודרניות ממשיכות לגלם תפקיד חשוב בחתירה תחת משטרים טוטאליטריים. לפני שנים, הביורוקרטיה הסטליניסטית נאלצה לשבש את התפקוד שלהן עצמן, באמצעות הגבלת הגישה למכונות צילום ואפילו למכונות כתיבה – מפתח שאלה ישמשו לשחזור כתבים מחתרתיים. מתברר שבטכנולוגיות החדשות קשה לשלוט עוד יותר:

יומן מפלגת-העם השמרני דיווח על אמצעי אכיפה חדשים המכוונים נגד הפקיסטיליות הבלתי-חוקיות בבייג'ין, שמספרן מוערך ב-90,000. פרשנים סיניים טוענים שהמשטר חושש כי תפוצתם המתרחבת של מכשירי הפקס מאפשרת למידע לזרום בחופשיות-יתר. היה שימוש נרחב במכשירים כאלו בעת הפגנות הסטודנטים ב-1989, אשר דוכאו צבאית... בבתייהם הנוחים בכירות מערביות, כמו לונדון, מתנגדי משטר יכולים להעביר הודעות לפעילים בערב

הסעודית אשר, באמצעות הורדתן דרך האינטרנט בבתייהם, אינם צריכים עוד לפחד מנקישה על הדלת באישון לילה ... כל נושא אסור, מפוליטיקה ועד פורנוגרפיה, מופץ באמצעות הודעות אלקטרוניות אנונימיות הרחק מעבר ליד הברזל של הממשל... סעודים רבים מוצאים עצמם מקיימים זו הפעם הראשונה דיונים פתוחים על הדת. אתאיסטים ופונדמנטליסטים חובטים זה בזה בקביעות במרחב הקיברנטי, חידוש בארץ בה העונש על כפירה הוא מוות... אך לא ניתן להחרים את האינטרנט מבלי להשבית את כל המחשבים וקווי הטלפון... מומחים טוענים כי הממשל חסר כמעט לחלוטין יכולת למנוע את הגישה לאינטרנט מאלו שמתאמצים מספיק בניסיון להשיג אותה. דואר אלקטרוני מקורד ומנוי לספקי שירות מחוץ-לארץ הינן חלופות אשר פרטים בעלי ידע בתחום יכולים לנצל לעקיפת שיטות הפיקוח הנוכחיות על האינטרנט... החשש הראשי של ממשלים מזרח-אסייתיים דכאניים – יותר מן הגישה הבלתי-מוגבלת למקורות תקשורת חיצוניים – הוא הפגיעה האפשרית בתחרותיות הלאומית שלהן בתעשיית המידע הצומחת במהירות. כבר עתה נשמעות טענות בקהילות העסקים של סינגפור, מאלזיה, וסין, כי צינזור האינטרנט עלול, לבסוף, לפגוע בשאיפתן של אומות אלו להיות המתקדמות ביותר מבחינה טכנולוגית בגוש האזורי. (מאמרים ב-*Christian Science Monitor*, 11 באוגוסט 1993, 24 באוגוסט 1995 ו-12 בנובמבר 1996).

⁵ [ניתן למצוא את המאמר, בין היתר, באתר האינטרנט של נאב: <http://www.bopsecrets.org/CF/structurelessness.htm>].

⁶ באסופת הא"ס; עמ' 270-282.

⁷ פנייה לכל העובדים, באסופת הא"ס; עמ' 351.

⁸ בתקופה שלאחר תום המלחמה הקרה גילו הפוליטיקאים את רדיפת-הפשע כתחליף לרדיפת-האדומים. כשם שהפחד מקומוניזם דחף את התפשטותו חסרת-המעצורים של המכלול התעשייתי-הצבאי, רדיפת-הפשע עוררה את גידולו המסוכן של המכלול התעשייתי-ענישתי, המכונה גם 'תעשיית בקרת-הפשע'. אלו החולקים על סדר-יומה – עוד בתי-כלא – מוקעים כאוהדי פשע וכבוגדים בקורבנות. אף פוליטיקאי לא יסתכן בתווית של 'סובלני לפשע', מעגל-קסמים אינסופי של קווי-מדיניות הרסניים סוחף את הארץ... הדיכוי וההתאכזרות מתגברים גם בזכות המוסדות שהינם המרוויחים העיקריים ממדיניות זו: כשקליפורניה הגדילה את אוכלוסיית הכלא שלה מ-19,000 ל-124,000 במהלך 16 השנים האחרונות, 19 בתי-כלא חדשים נבנו. עם העלייה במספר בתי-כלא, התאחדות הממונים על השלום והענישה של קליפורניה [CCPOA], האיגוד המקצועי של הסוהרים, התגלה כשדולה החזקה ביותר במדינה... בעוד שהחלק בתקציב המדינה המוקדש לחינוך גבוה נפל מ-14.4% אחוזים ל-9.8%, החלק המוקדש לכליאה עלה מ-3.9% ל-9.8%. המשכורת הממוצעת בתוספת הבונוסים לסוהר בקליפורניה עולה על \$55,000 – הגבוהה בכל ארה"ב. השנה, ה-CCPOA והתאגדות הרובים הלאומית [NRA] הפנו את תיבת-השלל שלהם לקידום היוזמה של 'שלוש פסילות ואתה בחוץ', אשר תשלש את גודלה הנוכחי של מערכת הכליאה של קליפורניה. אותה דינמיקה שהתפתחה בקליפורניה תנבע בודאי גם מהצעת חוק הפשע של קלינטון. ככל שיוזמו עוד משאבים לתעשיית בקרת-הפשע, כך יגדלו כוחה והשפעתה... – דן מקלייר [Dan Macallair] (מאמר ב-*Christian Science Monitor*, 20 בספטמבר, 1994).

⁹ אפשרויות נוספות מפורטות במועצות עובדים וכלכלתה של חברת ניהול-עצמי Workers' Councils and the Economics of a Self-Managed Society] (מהדורת 'סולידריות לונדון' למאמר של Socialisme ou Barbarie מאת קורנליוס קסטוריאדיס). תמליל זה מלא בהצעות מועילות, אבל לדעתי הוא מפריז בהתמקדות בעבודה ובמקום-העבודה. מגמה זו הינה מיושנת במקצת כבר עכשיו, וקרוב לוודאי שתהפוך מיושנת עוד יותר לאחר מהפכה.

¹⁰ פרדי פרלמן חיבר את אחד הביטויים המקיפים ביותר של הזרם הזה: **נגד ההיסטוריה, נגד לוויתן!** (אדום ושחור, דטרויט 1983); הוא עצמו סיפק גם את הביקורת הטובה ביותר על עצמו, בספר מוקדם יותר שלו אודות סי. רייט מילס [C. Wright Mills], בשם **חוסר הלכדות של האינטלקטואל** [The Incoherence of the Intellectual]: למרות שמילס דוחה את הסבילות בה מקבלים אנשים את השתבררותם-הם, הוא אינו נאבק נגדה עוד. האדם הלכד, המממש את ההגדרה-העצמית, נהיה יצור אקזוטי שחי בעבר הרחוק ובנסיבות חומריות שונות תכלית השינוי... הדגש מפסיק להיות תוכנית הימין אליה ניתן להתנגד באמצעות התוכנית של השמאל; עתה זהו מחזה חיצוני, המתקדם במסלולו כמו מחלה... הקרע בין תאוריה ומעש, מחשבה ופעולה, מתרחב; לא ניתן עוד לתרגם אידיאלים פוליטיים למיזמים פוליטיים.

¹¹ **כדור-הארץ הזועם שלנו: פצצה אקולוגית מתקתקת** [Our Angry Earth: A Ticking Ecological Bomb] לאייזיק אסימוב [Isaac Asimov] ופרדריק פוהל [Frederick Pohl] (הוצאת Tor, 1991) הוא בין הסיכומים הבהירים ביותר של המצב המימשל הזה. לאחר שהם מדגימים עד כמה קוי-המדיניות הנוכחיים הינם עלובים כניסיון לטפל במצב, הכותבים מציעים כמה רפורמות דרסטיות אשר ייתכן כי ישוה את האסונות הנוראיים יותר; אך לא סביר כי ניתן ליישם רפורמות כאלה כל עוד העולם נשלט בידי האינטרסים המתנגשים של מדינות-לאום ותאגידים רב-לאומיים.

¹² למעוניינים בשפע תובנות והצעות לגבי יתרונות וחסרונות סוגים שונים של קהילות עירוניות, בעבר, בהווה ובאופן פוטנציאלי, אני ממליץ על שני ספרים: **קהילות** [Communitas] לפול ופרסיבל גודמן [Paul & Percival Goodman] **והעיר בהיסטוריה** [The City in History] ללואיס ממפורד [Lewis Mumford]. זה-האחרון מהווה אחת הסקירות הנוקבות והמקיפות ביותר של החברה האנושית אשר נכתבו אי-פעם.

¹³ **נוסחאות לאורבניזם חדש, באסופת הא"ס**; עמ' 3-4.

¹⁴ [שארטר [Chartres] – קתדרלה בצרפת; יוסמיטי [Yosemite] – פארק לאומי בארה"ב].

מפתח מונחים ו שמות

האינטרנציונל הסיטואציוניסטי (1957-1972): מאמץ תאורטי קיבוצי שמטרתו הייתה לבנות מחדש תאוריה מהפכנית מתוך שילוב של חלקים במרקסיזם ובאנרכיזם, תוך עדכון למציאות של עידן השפע היחסי של שנות השישים. ב'סיטואציוניזם' הכוונה לבניית סיטואציות רדיקליות או מהפכניות, ואילו הכינוי 'אינטרנציונל' מקורו חלקו בבדיחה על חשבון הסוציאליזם המסורתי וחלקו במידה של שחצנות. היו לאינטרנציונל סניף גרמני, אנגלי, איטלקי, סקנדינבי ואמריקני, אך הסניף המרכזי היה הצרפתי. כל אחד מן הסניפים פירסם ביטאון תאורטי, וזו הייתה פעילותם המרכזית, אם כי חברי האינטרנציונל עסקו גם ביצירת סרטים ובפעילות תעמולתית.

החברים המייסדים של הקבוצה היו פורשים מקבוצות אומנים יומרניות (האינטרנציונל הלקטריסטי, התנועה הבינלאומית למען באוהאוס דימיוני, הוועדה הפסיכוגיאוגרפית של לונדון) ובתחילת דרכו היו חברים באינטרנציונל אך ורק אומנים, אשר התמקדו בדיבורים על מימוש האומנות באמצעות ביטולה. מאוחר יותר התגבש האינטרנציונל כפרוייקט פוליטי מהפכני (תוך סילוקם של החברים שהשנינו לא היה לרוחם) בהיותו מושפע בבירור מן הקבוצה הצרפתית 'סוציאליזם או ברבריות'.

בשנת 1967 יצאו לאור (בצרפתית) שני הספרים העיקריים של חברי האינטרנציונל: **חברת המחזה** לגי דבור (ע"ע) ו-**המהפכה של חיי היום-יום** לראול ונייגם [Raoul Vaneigem]. שני הספרים שונים מאוד בסגנונם אך נחשבים למשלימים זה את זה, ולשניהם הייתה מאז ועד היום השפעה רבה על חוגים רדיקליים.

לאחר מאורעות מאי 1968 הכריזו הסיטואציוניסטים כי עתה החל עידן חדש, ומאז החלו ניתוחיהם ורעיונותיהם להתדרדר יותר ויותר, תוך שהם מכריזים על סילוקם של עוד ועוד חברים, עד שלבסוף הכריזו על התפרקות. עם זאת, כבר אז החלו להתגבש במקומות רבים בעולם – לא רק העולם המערבי – קבוצות קטנות אשר אימצו את התיאוריות שפיתחו הסיטואציוניסטים, ונקראו 'פרו-סיטו'. אך מאחר והסיטואציוניסטים נטלו את מגוון ההשפעות החביבות עליהם ופיתחו אותם במסוגר, שלא בתוך תנועה רחבה, ומפני שהלכו לעיתים בדרכים ניסיוניות למדי, המושגים והרעיונות שפיתחו לא יכלו להחזיק, בעצמם ולבדם, את הפרוייקט המהפכני. הפרו-סיטו נעלמו בחלוף הזמן, וכיום מעטים מגדירים עצמם כסיטואציוניסטים – אך לרעיונותיהם של הסיטואציוניסטים ניכרה השפעה רבה בחוגים נרחבים באנרכיזם ובמרקסיזם החירותני.

מחברים וידוענים מסויימים, כמו קאלה לאסון, חכים ביי, מלקולם מקלארן וז'אן בודריאר טוענים להיות מושפעים מן הסיטואציוניסטים, אך למעשה רק מרוקנים את רעיונותיהם מכל יסוד מהפכני.

סוציאליזם או ברבריות (1949-1965): קבוצת הגות ותעמולה שנעה מטרוצקיסם שמאלי לסוציאליזם חירותני בכך שדחתה את ברה"מ לגמרי, כמו גם את מודל המפלגה והמהפכה הלניניסטי. היא שמה דגש רב בביקורתה על המושג 'בירוקרטיה', וחיבה את רעיון 'מועצות העובדים'. מעלתה העיקרית הייתה האישור-מחדש של מהפכנותו של מעמד העובדים, של הרעיון כי עצם מקומו של העובד בחברה הקפיטליסטית מכשיר אותו לבניית חברה חדשה; כמו כן, 'סוציאליזם או ברבריות' החלו בביקורת על הקפיטליזם בעידן השפע, אשר עדיין גוזל מאנשים את אפשרות השליטה על עבודתם ועל חייהם. הסיטואציוניסטים ירשו מושגים ורעיונות אלו, על מעלותיהם וחסרונותיהם, אך הרחיבו אותם בכך ששמו את הדגש על **חיי היום-יום**.

גי-ארנסט דבור [Guy-Ernest Debord] (1932-1994): החבר המרכזי והבולט ביותר באינטרנציונל הסיטואציוניסטי, ממיסדיו ומפרקיו. תלה עצמו ב-1994. בנוסף על שני הספרים שפרסם (**חברת המחזה**, 1967, ו-**הערות על חברת המחזה**, 1989) פירסם עשרות מאמרים ויצר מספר סרטי קולנוע ניסיוניים.

ראול ואנייגם [Raoul Vaneigem] (1934 ואילך): ההוגה והכותב הבולט השני, יחד עם גי דבור, באינטרנציונל הסיטואציוניסטי. לעומת דבור, שהתמקד בביקורת הסדר הקיים, ואנייגם עסק יותר בניסוח מצע לפעולה. מכתביו: **המהפכה של חיי היום-יום**, **בנאליות בסיסיות**, **חיבור אודות כיצד יש לחיות: לשימוש הדור הצעיר**, **משביתת פרא לניהול-עצמי כולל**, **ספר התענוגות** ואחרים. ב-1970 פרש מן האינטרנציונל תוך ביקורת על כשלונות האירגון וכשלונותיו-הוא; דבור הגיב בכתובת דברי הוקעה, הן את ואנייגם הן את דברי הביקורת שלו כלפי האינטרנציונל הסיטואציוניסטי.

מחזה [spectacle]: מושג המחזה הינו התרומה המקורית והמובהקת ביותר של ההגות הסיטואציוניסטית, ושכיח מאוד בכל הכתבים והתעמולה של האינטרנציונל הסיטואציוניסטי ושל הפרו-סיטו. המושג מתאר את מכלול התופעות המאפיינות את היחסים בין בני-אדם, ואת האופן בו אנשים תופסים את עצמם ואת מקומם בחברה בה שוררים ייצור וחליפין של סחורות. הוצאת בבל בחרה לתרגם מושג זה ל'ראווה'; הוצאת צירופימיקרים בחרה לתרגמו כ'מחזה', בחרה אותה מוצאים אנו מתאימה יותר למשמעות המילה במקור.

הון: מצבור של כוח חברתי, הנוצר ומתקיים בחברות בהן מתקיים חליפין סחורות כצורה כלכלית משמעותית או שלטת. ההון קיים במסגרת התהליך הכללי של התפוצה [circulation] החברתית של סחורות, ומתממש רק בביצוע של פעולות במסגרת תהליך זה – מתוך כוונה לחולל ערך [valorization], הגדלה של הערך (מידת ההון) הסופי ביחס לזה ההתחלתי.

למשל, כמות של כסף יכולה להיות הון, אם נעשה בה שימוש לרכישת שלגונים במחיר נמוך ולמכירתם על חוף הים במחיר גבוה יותר; או לחילופין אם נעשה בה שימוש לחכירת בניין תעשייתי, רכישת מכוונות לייצור שלגונים, וכוח-עבודה של עובדי-ייצור, מפקחים, מהנדסים, מנהלים וכולי, הפעלתם ביחד כמפעל שלגונים ומכירת תוצרתו; או אם מלווים אותה לגורם כלשהוא שמשמש בה למימון מפעל שלגונים, ומקבלים את ההלוואה בחזרה בתוספת ריבית.

אך לא כל כמות של כסף הוא הון – כך למשל אם אותה כמות המוזכרת לעיל משמשת לרכישת וילה או יאכטה. כמו-כן, הון אינו דווקא כמות של כסף – גם השלגונים (בדוגמה הראשונה) הם הון, גם הצירוף של זכות-החֶכְר, המכוונות, וכוח-העבודה של העובדים (בדוגמה השנייה) הינו הון, וגם השלגונים המיוצרים (בדוגמה השנייה) הינם הון. למעשה אפילו יישויות מופשטות וערטילאיות למדי עשויות להוות הון, כמו קניין רוחני על מידע אשר צפוי לשמש בעתיד בסחר בשירותים בעלי-ערך או בייצור סחורות חומריות בעלות-ערך.

ה'ניו-דיל': 'New Deal' הוא הכינוי המקובל למדיניות הרפורמות שהנהיג הממשל האמריקני בראשות פרנקלין דלאנו רוזוולט החל באמצע שנות ה-1930, להתמודדות עם השפל הכלכלי הגדול שנמשך מאז 1929.

וילהלם רייך (1897-1957): פסיכואנליטיקן ופזיקאי, בעל דעות לניניסטיות, אשר כתב רבות על שחרור מיני, והיווה השפעה חשובה על הסיטואוציניסטים בתחום זה, כמו גם בחיבורו **פסיכולוגיית ההמונים של הפאשיזם**. ב-1954 הוחרמו כתביו בארה"ב (אליה היגר ב-1939); רבים מכתביו נאספו ונשרפו ורייך עצמו הושם במעצר עד למותו.

גאורג וילהלם פרידריך הגל [Georg Wilhelm Friedrich Hegel] (1770-1831): פילוסוף גרמני אידיאליסט בתר-קנטיאני. הגל תיאר את ההיסטוריה האנושית כהתפתחותה של 'הרוח' החותרת לקראת שלמות, אשר התבטאה בעיניו במדינה הפרוסית של ימיו. הרוח מתפתחת בתהליך הקרוי 'דיאלקטיקה', בו מופיע ניגוד למצב הקיים, ומשניהם יחד נוצר מצב חדש, טוב יותר, אליו מופיע ניגוד חדש וכן הלאה (מקובל לתאר זאת במונחים תיזה, אנטי-תיזה וסינתזה, אם כי אלו לא שימשו את הגל עצמו). כתביו של הגל היו אהודים ביותר בקרב האינטלקטואלים הגרמנים של אותה תקופה, חרף היחשבים קשים ביותר להבנה, ואולי אף בזכות עובדה זו.

קארל מרקס ופרידריך אנגלס השתייכו בתחילת דרכם לקבוצה שנקרא 'ההגליאנים הצעירים' או 'ההגליאנים השמאליים', בה היו חברים, בין היתר, גם לודווינג פוירבאך, מקס סטירנר ומשה הס (גם האנארכיסט מיכאיל באקונין הושפע מקבוצה זו ומהגותה טרם פנותו לפעילות מהפכנית). ההגליאנים הצעירים ראו במצב הקיים בזמנם לא את שלמותה של הרוח, אלא שלב נוסף אשר יחלוף לו. מרקס ואנגלס, אשר התוודעו בקבוצה זו לאידיאל הקומוניסטי, החליפו את הדיאלקטיקה של הרוח, לה קראו 'דיאלקטיקה אידיאליסטית', בדיאלקטיקה שלהם, 'דיאלקטיקה מטריאליסטית', המתארת את האנושות המתפתחת החל מן החברות השבטיות הקומוניסטיות, באמצעות היווצרות מעמדות חברתיים והמאבקים ביניהם, כאשר משימתה של ההיסטוריה היא 'לפתח את כוחות הייצור' עד להכשרת התנאים החומריים להיווצרותה של חברה קומוניסטית עולמית.

הן הדיאלקטיקה של הגל הן זו של מרקס כופות חשיבה לוגית פורמלית על התפתחות החברה האנושית, וניתן לטעון כי בכך שתייהן אידיאליסטיות.

פרידריך ניטשה (1844-1900): פילוסוף ומבקר תרבות גרמני, הידוע ביצירות בעלות אופי חצי-ספרותי, בהן מטושטשת לעיתים האבחנה בין הדובר לבין המחבר. מכתביו נובעת גישה אינדיבידואליסטית המייחסת חשיבות רבה להנאה מן החיים ומיצויים, וסולדת סלידה עזה מהנצרות, מן המוסר המקובל בימיו של ניטשה ומכל סממן של התנהגות-עדר.

ברטולד ברכט [Bertold Brecht] (1898-1956): משורר ומחזאי מזרח-גרמני בעל דעות סטאליניסטיות. הריחוק [distanciation] הינו טכניקה שפיתח ברכט, אשר יועדה במקור לתיאטרון; פעולתה היא יצירת נתק רגשי בין השחקנים, ההפקה והצופים ובין המתרחש בעלילה, על-מנת ליצור הזרה של המתרחש, ובכך להקל על תפיסת האמת הפוליטית.

IWW – עובדי התעשייה העולמיים [Industrial Workers of the World]: איגוד עובדים מהפכני שפעל במספר ארצות; מרכזו ועיקר פעילותו היו במזרח ארה"ב. ניכרה בו השפעה אנארכו-סינדיקליסטית חזקה. קרא לביטול מערכת-השכר, והתרכז בפעילותיו בחבלות, כשהוא נמנע ממשא-ומתן רשמי עם המעסיקים. אחת מסיסמאותיו הייתה 'בניין החברה החדשה בתוך קליפת החברה הישנה'. פעיליו כונו 'וובליס' [Wobblies]. האירגון, שפעל רבות בקרב עובדים-מהגרים, שחורים, ומהגרים טריים, והחזיק בעמדה אנטי-פטריוטית, החל למשוך את תשומת-ליבו של המשטר בתקופת מלחמת-העולם הראשונה. הוא סבל מדיכוי עז במיוחד בעת מעורבותה של ארה"ב במלחמה, ומאז דעך הוא בעיקר, ולא חזר עוד לגודלו ולעוצמתו כבשנת 1917.

ירוסלב האשק [Jaroslav Hašek] (1883-1924): סופר, מספר-סיפורים, הומוריסטיקן ועיתונאי צ'כי. בצעירותו היה האשק אנארכיסט פעיל, וב-1907 אף התמנה לעורך הבטאון האנארכיסטי **קומונה**. ב-1915 גויס האשק לצבא האוסטרי, ובמהלך המלחמה שירת בתקופות שונות בצבא צ'כיה, אוסטריה ואף בצבא הרוסי, לאחר שיחידתו הצ'כית כותרה והוא נפל בשבי. כחייל בליגיון הצ'כי של הצבא הרוסי שימוש האשק כתועמלן, וב-1918

הצטרף אל הבולשביקים ומונה לקומיסר לקומיסר פוליטי (מפקח מטעם המפלגה) בארמיה החמישית של הצבא האדום. שנתיים מאוחר חזר לצ'כיה ואל הפוליטיקה הלאומנית הציכית. חווייתו העשירות שימשו השראה ליצירת-המופת הקומית שלו, **החייל האמיץ שוויק**, אודות חווייתו של חייל בלתי-ממושם, שתיין ורפה-שכל, אשר תושייתו מצילה אותו ומאפשרת לו להערים גם על הממונים עליו.

אלברט קוסרי [Albert Cossery]: נולד ב-1913, השתקע בפריס ב-1945. כתב עד כה שמונה ספרים, ביניהם **האלימות והלעג** [La Violence et la Dérision], הרומן אותו מציין נאב.

אחוזי-החימה [Les Enragés]: קבוצת סטודנטים שהוקמה בזמן המאבק נגד נוכחות המשטרה באוניברסיטת נאנטר [Nanterre], שעסקה בהסערה המושפעת מן האינטרנציונל הסיטואוציוניסטי. אחוזי-החימה המקוריים היו קבוצה רדיקלית בעלת אופי אלים שפעלה בצרפת ב-1793.

תנועת ה-22 במרץ: קבוצה שנוצרה ב-22 במרץ באוניברסיטת נאנטר בעקבות המאבק נגד נוכחות המשטרה במקום. מתחילתה, הייתה תנועת ה-22 במרץ הייתה ערכוב אקלקטי של פרטים... כולם הסכימו על העובדה כי בלתי אפשרי עבורם להסכים על שום נקודה תאורטית... בכל זאת היה קונצנזוס על שני דברים; האחד בנאליה מגוחכת, והאחר דרישה חדשה. הבנאליה היה 'מאבק' אנטי-אימפריאליסטי; החידוש היה דמוקרטיה ישירה באירגון. כוונה זו מומשה באופן חלקי בלבד בתנועת ה-22 למרץ, בשל הנאמנות הכפולה של רוב חבריה – בעיה ממנה התעלמו או שמעולם לא שקלו אותה: היו בה מאואיסטים, חברים ב-JCR (קבוצה טרוצקיסטית), אנארכיסטים מכל הסוגים, מחורבות 'הפדרציה האנארכיסטית' עד לפעילים של 'הפדרציה האיברית של נוער חירותני' (מתוך **אחוזי-החימה והסיטואציוניסטים בתנועת הכיבושים**, עמ' 22 במדורה האנגלית)

פול גודמן [Paul Goodman] (1911-1972): אנארכו-פציפיסט אשר נחשב לאחד ההוגים המרכזיים של 'השמאל החדש' בשנות ה-1960. כתב בנושאים רבים ומגוונים כגון פסיכולוגיה, חינוך, תיכנון ערים וחזונות אוטופיים.

אדם צבעוני [colored person, person of color]: כינוי לאדם שאינו מן הגזע הקווקזי (הלבן).

דורוטי, בונבנטורה [Buenaventura Durruti]: אנארכיסט פעיל ב-CNT אשר נפל בקרב במרד ב-1936. קבוצה של ממשיכי דרכו, שהתכנתה 'החברים של דורוטי', הייתה מן הגורמים הרדיקליים יותר שפעלו בשטחי הרפובליקה, וידועה בהתנגדותה לשיבת האנארכיסטים בממשלת החזית העממית.

פרדריק דאגלס [Frederic Douglas] (1818-95): פעיל בתנועה לביטול העבדות הרשמית במדינות הדרום בארה"ב.

הארייט ביצ'ר סטון [Harriet Beecher Stowe] (1811-1896): פעילה בתנועה לביטול העבדות הרשמית. כתבה בשנת 1852 את ספרה **בקת הדוד תום** [Uncle Tom's Cabin], העוסק ביחסים בין לבנים ועבדים שחורים בארה"ב של אותם הימים. מסיבה כלשהיא מתורגם שם הספר לעיתים כ'אוהל הדוד תום'.

תומאס פיין [Thomas Paine] (1737-1809): הוגה ותועמלן, יליד אנגליה אשר חי ופעל בעיקר אמריקה ובצרפת; רפובליקן, דאיסט ומקדם תפיסות של 'זכויות האדם'. פיין נחשב לאחד 'האבות המייסדים' של ארצות הברית בשל פעילותו בתקופת מלחמת העצמאות של המושבות האמריקניות מבריטניה.

הפרולטריון ('הקלאסי'): הגדרתו של אנגלס למושג זה: הפרולטריון הוא המעמד בחברה אשר מתקיים אך ורק ממכירת עבודתו ולכן אינו גורף רווחים משום סוג של הון; המעמד אשר אושרו ויגונו, חייו ומותו, עצם קיומו, תלויים בדרישה לכוון עבודה – ולכן תלויים במצב העסקים המשתנה, בגחמות של תחרות משולחת רסן (**עקרונות הקומוניזם**); אמדאו בורדיגה סיכם זאת כך: אלו שאין להם רזרבות חברתיות.

לומפנים: הביטוי לומפן-פרולטריון – פרולטריון הסחבות – מתייחס למובטלים כרונים, קבצנים, חסרי-בית, עבריינים קטנים, ואלו המתגלגלים מעבודה לעבודה אך נמצאים מחוץ למסגרות העסקיות והתעשיות הגדולות. במסורת המרקסיסטית שימושו של הביטוי הוא מבזה, אך הסיטואציוניסטים השתמשו בו בחיוב-מה, מתוך גישה שונה.

ג'ורג' ברנארד שו [George Bernard Shaw] (1856-1950): מחזאי בריטי ממוצא אירי. שו היה חבר בולט באגודה הפביאנית, קבוצה סוציאליסטית-רפורמיסטית אשר השפיעה רבות על מפלגת העבודה הבריטית בתחילת דרכה. צידד ביציאת בריטניה למלחמת הבורים והיה מן הכוחות הבולטים בעידוד הפביאנים לתמיכה במלחמה.

סינדיקליזם: 'סינדיקט' פירושו בצרפתית 'איגוד'. סינדיקליזם הוא רעיון שנולד בצרפת בשלהי המאה התשע-עשרה; ליבתו היא האמונה כי איגודי עובדים צריכים להיות המכשיר העיקרי להשגת סוציאליזם, וכי סוציאליזם הוא חברה בה האיגודים הם שמנהלים את הייצור. סינדיקליסטים רבים ראו בעצמם אנארכיסטים – אנארכו-סינדיקליסטים; זרם זה היה למעשה הגדול ביותר בתנועה האנארכיסטית מבחינה כמותית: בשיא פריחתו בשנות העשרים והשלושים היו לסינדיקליזם איגודי עובדים המוניים בארצות כמו ספרד, איטליה, שוודיה, ארגנטינה וארה"ב (ראה/י ה-IWW). מאז התנוונו איגודים אלה או נעלמו, ואילו האנארכו-סינדיקליסטים שנותרו כיום עוסקים בעיקר בתעמולה.

מועצתנות: הקומוניזם המועצתי הוא זרם מרקסיסטי-חירותני שהתפתח בגרמניה בתחילת המאה העשרים מתוך אופוזיציה למפלגה הסוציאל-דמוקרטית, ומאוחר יותר גם לבולשביקים. קבוצות של קומוניסטים מועצתיים היו פעילים גם בבריטניה והולנד (ואולי במקומות נוספים), אך רק בגרמניה היו הם לתנועת המונים המונה עשרות אלפי חברים. כמו הסינדיקליסטים, הקומוניסטים-המועצתיים דגלו בניהול התעשייה בידי העובדים, ונטו להזניח את הצורך בביטול עבודת-השכר ומערכת-הסחורות. בניגוד לסינדיקליסטים, המועצתנים התנגדו לאיגודים המקצועיים של זמנם: הם ראו את האיגודים כמתווכים המתמרנים בין המעסיקים לעובדים מתוך אינטרס אישי. על-כן הציגו המועצתנים את מועצות העובדים כניגוד לאיגודים. השימוש שלהם במושג 'מועצה' שונה מזה של הסיטואציוניסטים, אף-על-פי שאלו האחרונים הושפעו השפעה ישירה מאלו הראשונים, שכן בגרמניה של שנות ה-1920 היו מועצות העובדים גופי פעולה הנמצאים כל אחד במקום עבודה מסויים, לא שיטת ייצוג אינטנסיבית כללית.

אוניית הקרב פוטימקין: סרט בבימויו של סרגי מיכאלוביץ' אייזנשטיין שהופק על-ידי ממשלת ברה"מ ב-1925, אודות ההתקוממות של 1905; לסרט חשיבות היסטורית-קולנועית מיוחדת בגלל טכניקות העריכה החדשניות בהן נעשה שימוש בהכנתו.

אוסקר וילד [Oscar Wilde] (1854-1900): סופר, מבקר, משורר והוגה אנגלי ממעמד האצולה. השקפתו הייתה אסתטיציסטית – ראייה ביקורתית של העולם לאור ערכי היופי וההנאה. מכתביו: 'מכתביו: כתבי הביקורת הספרותית הסוציאליזם לבין הבסיס האסתטי של השקפותיו; הרומאן *The Picture of Dorian Gray*; המחזות הקומיים *The Importance of Being Earnest, A Woman of No Importance* ואחרים. וילד זכה לפופולריות ולהצלחה כספית, אך הסתבך בהליכים משפטיים בשל קשר הומוסקסואלי שלו עם אציל אחד בשם לורד אלפרד דאגלס; לבסוף הוכחה אשמתו במשכב-זכר (שהיה אז בלתי-חוקי), והוא נידון לשנתיים מאסר עם עבודות פרך. ידידו התנכרו לו ולאחר שחרורו היה עזוב ובמצב כספי קשה. בילה את שארית ימיו בשם בדוי בחוגי הבוהמה באיטליה וצרפת, ולבסוף אף הצטרף לכניסה הקאתולית.

מארי לואיז ברנרני (1918-1949): נולדה לגיובאנה וקאמילו ברנרני, אשר היה דמות בולטת בתנועה האנארכיסטית האיטלקית בשנות ה-1920. פעלה בצרפת ובאנגליה כתועמלנית ופובליציסטית. נפטרה ב-1949 ממחלה זיהומית; לאחר מותה התפרסמו חלק מיצירותיה בהוצאת Freedom Press, ביניהן **לא מזרח אף לא מערב** [Neither East nor West] ו-**מסע לאורכה של האוטופיה** [Journey through Utopia]. זה האחרון הינו סקירה ביקורתית של חזונו של חברות אוטופיות המופיעים אצל כתבים שונים כמו אפלטון, מור, וויליאם מוריס, דיֶדְרוֹ וזאמיאטין.

מרק טוויין [Mark Twain] (1835-1910): שם-העט של סמואל לנגהורן קלמנס [Samuel Langhorne Clemens]. קלמנס עבר מעבודה בדפוס במקומות שונים בארה"ב לעבודה כנווט בספינת-קיטור על נהר המיסיסיפי, במדינות מיסיסיפי ולואיזיאנה, באמצע המאה ה-19. ספריו הידועים ביותר, **הרפתקאותיו של האקלברי פין** ו-**הרפתקאותיו של טום סווייר**, מתארים תיאור מלא-חיים את בחיי התושבים במקומות אלו, לחיוב ולשלילה.

סיריל נורת'קוט פארקינסון [Cyril Northcote Parkinson] (1909-1993): היסטוריון וחוקר של הביורוקרטיה בצבא ובצי הבריטי, בין היתר בהתבסס על ניסיונו כקצין מטה במהלך מלחמת-העולם השנייה. ב-1958 התפרסה אסופת מאמרים שלו, תחת הכותרת **חוק פארקינסון, או רדיפת הקידמה**. מספר אבחנות נוספות שלו הן: "דחייה לעתיד היא צורתה הקטלנית ביותר של הכחשת המציאות", "ההוצאה שואפת מעלה עד להשתוות להכנסה", "גופי דיון מאבדים עוד ועוד מייעילותם ככל שמספר חבריהם גדל מעבר לחמישה-עד-שמונה" וכו'.

ולטר ('וולט') וויטמן [Walter Whitman] (1819-1892): מבולטי משוררי ארה"ב. עבד בעיקר בתחום הדפוס (כפועל, כעורך, וכמנהל משרד-דפוס), כעיתונאי וכפקיד-ממשל, באזור לונג איילנד ובניו-יורק. התערב בין היתר גם בפוליטיקה הנשיאותית בתקופות שונות. קובץ שיריו החשוב ביותר היה **עלי עשב** [Leaves of Grass].

מרטין בובר [Martin Buber] (1878-1965): פילוסוף ותיאולוג יהודי-גרמני ציוני. היגר לפלסטין ב-1938 והחל ללמד פילוסופיה חברתית באוניברסיטה העברית. חיבורו הפילוסופי משנת 1923, **אני ואתה**, הבדיל בין יחסי 'אני-זה' ליחסי 'אני-אתה' בין אנשים, המהווים דיאלוג אמיתי, אשר משקף את האינטראקציה בין האדם לאל.

וויליאם בלייק [William Blake] (1757-1827): משורר ואומן-דפוס בריטי. אסופת השירים הידועה ביותר פרי עטו היא **שירי תום וניסיון** [Songs of Innocence and Experience].

אלדוס לאונרד האקסלי [Aldous Huxley] (1894-1963): האקסלי נולד למשפחה רבת-פעלים בתחום המדע והספרות, והחל לפרסם בגיל צעיר. בתחילה פרסם שירה ואחר-כך גם רומנים ומאמרים, המביעים ביקורת הולכת וגוברת של החברה המערבית כפושטת-רגל מבחינה רוחנית; המפורסם בספריו הוא **עולם חדש, אמיץ** [Brave New World]. האקסלי פנה להתעניין במיסטיקה ובשימוש בסמים משני-תודעה, ואף כתב על כך; **הפילוסופיה המתמדת** [The Perennial Philosophy] היא אנתולוגיה בעריכתו בנושא המיסטיקה.

שיקיבו מוראסאקי: מוראסאקי (שם בדוי), בתו של מלומד יפני בחצר הקיסרית בתקופת היאן, כתבה את יצירת המופת שלה, **מעשה גנזי**, בתחילת המאה ה-11 לסה"נ. החיבור, הנחשב לרומן המלא הראשון שנכתב אי פעם,

מתאר את חייו של גנזי, בנה של חצרנית זוטרה בחצר הקיסר היפני, תוך התמקדות במערכות יחסים של אהבה, חברות ומשפחה.

הרמן הסה [Herman Hesse] (1877-1962): סופר גרמני שעקר לשווייץ. ספריו, אשר מוטיב עיקרי בהם הינה ביקורת על יחסה של החברה הדכאנית אל האומן, נעים בין פסימיזם לאופטימיזם לגבי עתיד החברה המערבית, וניכרות בהם השפעות רבות ושונות, החל בפציפיזם ופסיכואנליזה יונגיאנית, עבור בניטשה ודוסטויבסקי וכלה במיסטיקה בודהיסטית. בספרו האחרון, **מגיסטר לודי**, מתואר משחק בשם 'משחק כדורי הזכוכית', המתפתח מצירוף של יסודות מוסיקולוגיים ומתמטיים – אך רק חוויית המשחק מתוארת, ולא כללים מסויימים עבורו.

שארל פורייה [Charles Fourier] (1772-1837): פילוסוף חברתי צרפתי, הציע אירגון חברתי אוטופי אותו כינה 'הרמוניה', בו היחידה היסודית הינה 'פאלאנקס' [Phalanstere]: קהילה הדוקה המקיימת בתוכה יחסים קומוניסטיים, ובנויה מ-1,620 נפש. פורייר שם דגש רב בכתיבתו על אירגון וחלוקת העבודה כך שזו תהפוך מטורח וסבל למשחק, לפעילות ממנה ניתן לשאוב סיפוק עמוק, פיזי ונפשי כאחד. יסוד חשוב נוסף בכתיבתו של פורייה הינו גישתו החירותנית בעד שוויון מוחלט לנשים בחברה, בעד חופש מיני רב ונגד מוסד המשפחה. פורייה השפיע במידת-מה על מרקס ועל קרופוטקין.

פרדי פרלמן [Fredie Perlman] (1934-1985): פעיל והוגה רדיקלי אמריקאי יליד צ'כוסלובקיה. החל את דרכו הפוליטית כמרקסיסט-חירותן, אך בסוף שנות השבעים החל לנטות בכיוון אנארכיסטי אנטי-טכנולוגי. עבור פרלמן המאוחר כל ציויליזציה, באשר היא, מתאפיינת ב'יחסי כוח' – יחסים בלתי-נמנעים בכל חברה המקיימת 'מוסדות בלתי-אישיים'; מסיבה זו הציע הוא להשיב את החיים השבטיים שאפיינו את האנושות בטרם התפתחות הציויליזציה, תוך שימת דגש על הטקסים והריקודים אותם ניתן לראות בחברות השבטיות אשר שרדו על היום. יצויין כי בעת שהיה עדיין מרקסיסט-חירותן, פרלמן ביקש להצטרף לאינטרנציונל הסיטואציוניסטי, אך האירגון דחה אותו, משום שסירב לנתק את קשריו עם פרויקטים אחרים בהם היה מעורב.